

DETLEF BRANDES

ČEŠTI

POD NĚMECKÝM PROTEKTORÁTEM

**OKUPAČNÍ POLITIKA, KOLABORACE
A ODBOJ 1939–1945**

[TŘETÍ, ROZŠÍŘENÉ
A REVIDOVANÉ VYDÁNÍ]

PROSTOR

E D I C E
O B Z O R

Detlef Brandes

Češi pod německým protektorátem

Okupační politika, kolaborace a odboj 1939–1945

PROSTOR

DETLEF BRANDES
ČEŠI

**POD NĚMECKÝM
PROTEKTORÁTEM**

**OKUPAČNÍ POLITIKA, KOLABORACE
A ODBOJ 1939–1945**

[TŘETÍ, POZŠÍŘENÉ
A REVIDOVANÉ VYDÁNÍ]

přeložil Petr Dvořáček

PROSTOR | PRAHA | 2019

© Collegium Carolinum e.V., München, 1969, 1975
© Detlef Brandes, 1969, 1975, 2019
Czech edition © PROSTOR, 2019
Translation © Petr Dvořáček, 1999, 2019
Preface © Václav Kural, 1999

ISBN 978-80-7260-409-8

Knihu finančně podpořil Česko-německý fond budoucnosti

OBSAH

PŘEDMLUVA KE TŘETÍMU ČESKÉMU VYDÁNÍ	13
PŘEDMLUVA K PRVNÍMU ČESKÉMU VYDÁNÍ	15
ÚVODEM K PRVNÍMU ČESKÉMU VYDÁNÍ (VÁCLAV KURAL)	21
I. OD NĚMECKÉ OKUPACE PO DEMONSTRACE NA PODZIM 1939	25
OBSAZENÍ ZBYTKU ČECH A MORAVY	27
1. Tiso a Hácha v Berlíně	28
2. Zřízení „Protektorátu Čechy a Morava“	36
3. Reakce Velké Británie, Francie, USA a SSSR	38
4. Vojenská správa a první policejní zákroky	42
OKUPAČNÍ POLITIKA A KOLABORACE DO LISTOPADU 1939	44
1. Utvoření jednotné české strany	44
2. Dva vládcí: Neurath, Frank	50
3. Úřad a pravomoci říšského protektora	55
Struktura Úřadu říšského protektora	55
Vymezení pravomocí mezi říšským protektorem a ústředními berlínskými úřady	56
Zvláštní postavení SS a policie	65
4. Práva „autonomní správy“	68
5. První politické kroky protektorátní vlády, Národního souručenství a „pravicové opozice“	71
Protektorátní vláda	71
Národní souručenství	74
„Pravicová opozice“	78
6. Protektorátní vláda mezi negativismem a aktivismem	82
„Židovská otázka“	82
Vztah k československému exilu	84
Jednání o „slibu věrnosti“	88
ODBOJ DO LISTOPADU 1939	94
1. Národní odbojové skupiny	94

Organizace	96
<i>Politické ústředí</i>	97
<i>Obrana národa</i>	102
<i>Petiční výbor Věrní zůstaneme</i>	105
Program	107
<i>Politické ústředí</i>	108
<i>Obrana národa</i>	109
<i>Petiční výbor Věrní zůstaneme</i>	111
<i>Německá otázka</i>	113
<i>Poměr k Velké Británii, Francii a k Sovětskému svazu</i>	114
Činnost	117
<i>Zpravodajství</i>	117
<i>Sabotáž a propaganda</i>	121
<i>Agitace pro zahraniční vojsko a povstání</i>	123
2. Národní hnutí pracující mládeže	126
3. Komunistická strana Československa	129
Organizace	129
Program	130
Činnost	133
4. Síla a účinnost odboje	135
Propaganda, sabotáž, stávka	135
Kladenská vražda	140
Demonstrace	141
STŘETNUTÍ OKUPAČNÍ MOCI S ODBOJEM	145
1. Demonstrace 28. října 1939	145
2. Studentská demonstrace 15. listopadu 1939	
a uzavření českých vysokých škol	155
II. OD UZAVŘENÍ VYSOKÝCH ŠKOL PO HEYDRICHOVO	
JMENOVÁNÍ ZASTUPUJÍCÍM ŘÍŠSKÝM PROTEKTOREM	167
OKUPAČNÍ POLITIKA A KOLABORACE DO ZÁŘÍ 1941	169
1. Hácha, protektorátní vláda, Národní souručenství	
a Vlajka po podzimních nepokojích	170
Postavení a reorganizace protektorátní vlády	170
Sjednocení a rozpad pravicové opozice	176
Oslabení NS	179
Plány k výročí zřízení Protektorátu	184
2. Okupační politika a kolaborace	
pod dojmem francouzské porážky	190

Protektorátní vláda mezi Londýnem a Berlínem	190
Reorganizace Národního souručenství	195
Zákaz pražské krajské organizace NS a „puč Vlajky“	198
Aktivismus nového vedení NS	200
Německá reakce na aktivismus NS	211
Reakce odboje a exilu na aktivismus	213
3. Spor o německou protektorátní politiku v létě a na podzim 1940	215
Dosavadní koncepce	216
Plány sousedních žup	220
Reakce říšského protektora a jeho státního tajemníka	225
Hitlerovo rozhodnutí	231
4. Protektorátní vláda v roce 1941	239
Protektorátní vláda, legionářská otázka a poměr k exilu	239
Protektorátní vláda po 22. červnu 1941	253
ODBOJ OD LISTOPADU 1939 DO ZÁŘÍ 1941	260
1. Národní odbojové skupiny	260
Organizace	260
<i>Politické ústředí</i>	260
<i>Obrana národa a Petiční výbor Věrní zůstaneme</i>	263
<i>Ústřední výbor odboje domácích</i>	264
Program	266
<i>Německá otázka</i>	273
<i>Vztah k Sovětskému svazu</i>	281
Činnost	288
2. Komunistická strana Československa	294
Organizace	294
Program	296
Činnost	299
3. Síla a účinnost odboje	301
Od listopadu 1939 do dubna 1940	302
Od května 1940 do června 1941	308
Od června do září 1941	314
III. OD HEYDRICHOVA JMENOVÁNÍ ZASTUPUJÍCÍM ŘÍŠSKÝM PROTEKTOREM PO JEHO SMRT	319
OKUPAČNÍ POLITIKA A KOLABORACE DO ČERVNA 1942	321
1. Heydrichovo jmenování a koncepce	322
2. Výjimečný stav	329
3. Odstavení protektorátní vlády	334

Proces s Eliášem	334
Kompromitace protektorátní vlády	338
Reorganizace vlády v rámci vojenského a zahraničněpolitického zvratu	341
Administrativní reforma	347
4. Propaganda a akce mířící na dělníky, rolníky a mládež	354
5. Společná politika Heydrichova a Frankova	368
6. Pracovní nasazení v Říši	375
ODBOJ DO ČERVNA 1942	378
1. ÚVOD	379
2. KSČ	382
3. Parašutisté	385
Zpravodajská služba	386
Bombardování Škodových závodů v Plzni	388
4. Síla a účinnost odboje	389
ATENTÁT NA HEYDRICHA A NÁSLEDUJÍCÍ VLNA TERORU	394
Atentát na Heydricha	394
Vyhlášení civilního výjimečného stavu	398
Frank u Hitlera	401
Další kompromitace protektorátní vlády	404
Heydrichova smrt	406
Přijetí protektorátní vlády u Hitlera	407
Lidice	411
Dopadení původců atentátu	414
IV. OKUPAČNÍ POLITIKA A KOLABORACE	
PO ATENTÁTU NA HEYDRICHA	419
OKUPAČNÍ POLITIKA	423
1. Frankův zápas o vedení	424
2. Frankova generální linie a jeho kompetence	430
3. Odpolitizování	439
4. Ústupky inteligenci	443
5. Boj proti českému odbojovému hnutí doma i v cizině	445
MEZI KOLABORACÍ A ATTENTISEMEM	450
1. Háchova role	450
2. Vojenské nasazení vládního vojska	456
3. Protektorátní vláda	459
4. „Pastýřský list“ a Liga proti bolševismu	466

V. DÍLČÍ OBLASTI OKUPAČNÍ POLITIKY	471
HOSPODÁŘSKÁ POLITIKA	473
1. Poněmčování hospodářství	473
2. Význam Protektorátu pro německé válečné hospodářství	486
3. Řízení hospodářství	490
4. Pracovní nasazení	495
5. Zemědělství	508
6. Letecké nálety a komplex operací „ARLZ“ (útlum, vyklizení, ochromení, zničení)	512
SOCIÁLNÍ POLITIKA	515
JAZYKOVÁ A ŠKOLSKÁ POLITIKA	529
KULTURNÍ POLITIKA	538
NÁRODNOSTNÍ A RASOVÁ POLITIKA	545
1. Podpora etnických Němců	545
2. Poněmčování správy a hospodářství	548
3. Sídlní plány a osídlovací opatření	549
4. Rasověpolitické cíle a první opatření směřující k poněmčení	555
5. Diskriminace, deportace a vraždění Židů a Romů	561
VI. ČESKÝ ODBOJ PO ATENTÁTU NA HEYDRICHA	569
NÁRODNÍ ODBOJOVÉ HNUTÍ	571
1. Organizace	573
Přípravný revoluční národní výbor	574
Obrana národa	576
Rada tří	577
Česká národní rada	582
Parašutisté z Velké Británie	583
Církevní odboj	590
2. Program	591
Postoj k Benešovi a k exilové vládě	591
Německá otázka	594
„Třetí cesta“	595

KOMUNISTICKÉ ODBOJOVÉ Hnutí	600
1. Organizace	600
2. Program	611
SÍLA A ÚČINNOST ČESKÉHO ODBOJE	618
1. Pasivní odpor	618
2. Sabotáže	623
3. Sabotáže na železnici	627
4. Partyzánská válka	631
Zbraně	631
Německá opatření po slovenském povstání	634
Partyzánská válka po slovenském povstání	638
5. Útěky, povstání a osvobození	650
VII. PRAŽSKÉ POVSTÁNÍ	659
1. Pražské odbojové orgány před povstáním	661
2. Frank a protektorátní vláda před povstáním	668
3. Výbuch povstání	675
4. První úspěchy povstalců	678
5. Boj o politické vedení	681
6. První noc	688
7. Druhý den	691
8. Pomoc z nesprávné strany	695
9. Kapitulace	703
SHRNUTÍ	713
<i>Seznam zkratk</i>	725
<i>Prameny a literatura</i>	729
<i>Jmenný rejstřík</i>	753

PŘEDMLUVA KE TŘETÍMU ČESKÉMU VYDÁNÍ

V březnu 2018 mi nakladatelství Prostor navrholo, abych znovu vydal svou historii Protektorátu. Považoval jsem za nezbytné využít aspoň nejdůležitějších výsledků výzkumu publikovaných od doby prvního vydání a tyto poznatky zpracovat do textu, a sice v omezené době několika měsíců.

Mezi těmito díly jsou i mé vlastní práce pojednávající o speciálních tématech v historii protektorátu, zejména můj výzkum nacionálněsocialistické „národnostní politiky“, který vyšel i česky.¹ Zpracoval jsem i výsledky své stati o německé reakci na pražské demonstrace na podzim 1939, které česká historiografie k mému údivu nerecipovala.² Totéž platí o mém výzkumu různých forem kolaborace v Protektorátu.³ Texty z vlastních prací jsem částečně ve zkrácené podobě převzal doslova; to považuji za přípustné i proto, že se jedná o dílčí oblasti týkající se historie protektorátu.

Zvláště důležité pro doplňování a zpřesňování byly různé sbírky dokumentů, které od roku 1987 vydávali Miroslav Kárný a Jaroslava Milotová. Mezitím vyšly i několikery paměti, které vypovídají o motivech v jednání politiků a příslušníků odboje. Za četné podněty vděčím i Frankově biografii od René Küppera. Obsáhlý výklad Jana Gebharta a Jana Kuklíka mě upozornil na řadu monografií a statí, jejichž výsledky jsem zpracoval.⁴

1/ Brandes, *Germanizovat a vysídlit*.

2/ Brandes, „Die deutsche Reaktion auf die Prager Demonstrationen“.

3/ Brandes, „Attentismus, Aktivismus, Verrat“.

4/ Gebhart, Kuklík, *Velké dějiny země Koruny české*, XV. a.

V prvním českém vydání byly oba svazky, z nichž druhý vyšel v Německu šest let po prvním, spojeny v jeden. Pro druhý svazek, na kterém jsem pracoval po invazi vojsk Varšavské smlouvy, jsem měl k dispozici pouze prameny z německých archivů. Z omezeného přístupu před rokem 1968 se po roce 1970 stala naprostá nemožnost studia v českých archívech, s příznačnou výjimkou přístupu k těm aktům, které jsem požadoval pro proces s Wolframem von Wolmar. Tyto spisy jsem směl tehdy – pod dozorem policisty – pročitat na ministerstvu vnitra.

Ve druhém vydání jsem nově rozčlenil text, aby se překonalo striktní rozdělení na dobu před Heydrichovou smrtí a po ní. Na rozdíl od prvního vydání jsem se stejně jako v knize *Germanizovat a vysídlit* zabýval osudem osob označovaných nacionálněsocialistickým režimem jako Židé. Doufám, že jsem pro přepracovanou verzi své historie Protektorátu Čechy a Morava našel vyhovující řešení.

PŘEDMLUVA K PRVNÍMU ČESKÉMU VYDÁNÍ⁵

Jsem velice potěšen, že české nakladatelství a někteří pražští kolegové jsou toho názoru, že mé knihy o Česích za Protektorátu z let 1969 a 1975 ještě nezastaraly. S prvním dílem, jehož podtitul zněl „Okupační politika, kolaborace a odboj v Protektorátu Čechy a Morava do Heydrichovy smrti (1939–1942)“, jsem promoval na mnichovské univerzitě. Velmi často se stává, že plánované pokračování se kvůli jiným závazkům či zájmům už neuskuteční, tak jak se to přihodilo Vojtěchu Mastnému.⁶ Mým štěstím naopak bylo, že hned po promoci jsem měl možnost pracovat v mnichovském Collegiu Carolinu a věnovat se druhému dílu. Toto centrální pracoviště pro výzkum českých zemí pojalo oba díly do své ediční řady a ty pak vyšly v mnichovském nakladatelství R. Oldenbourg.

Výzkum shrnutý nyní do jedné monografie se zabývá jak německou protektorátní politikou a českou kolaborací, tak českým odbojem proti okupační moci. Omezení výzkumu jen na okupační politiku a kolaboraci, anebo jen na český odboj vylučovala zvláštní situace v Protektorátu. Pro odboj a kolaboraci bylo totiž charakteristické, že jejich představitelé mezi sebou v prvních dvou letech udržovali kontakty, a částečně se dokonce pokoušeli vzájemně koordinovat svou politiku. Tento jev je zvlášť patrný u osobností, které patřily k vedení některé z odbojových skupin

5/ Tento text vyšel v prvních dvou českých vydáních (1999, 2000) na konci knihy jako součást „Shrnutí“.

6/ Mastný, *The Czechs under Nazi rule*.

a zároveň zaujímaly vysoké postavení v protektorátní správě. Pojem „kolaborace“ prošel určitým vývojem a zahrnuje více různých typů chování. V Protektorátu lze rozlišit tři formy, totiž kolaboraci z ideologického, tedy fašistického, nacionálněsocialistického nebo antisemitského přesvědčení, dále „aktivistické“ přizpůsobení německým zájmům v očekávání německého vítězství a konečně spolupráci s okupační mocí až do toužebně vyhlášeného vítězství Spojenců, odpůrců Osy, „aby se zabránilo něčemu ještě horšímu“. S odbojovým hnutím udržovali kontakty právě zástupci této třetí varianty kolaborace. Jako „fašistické“ se v této práci označují jen takové skupiny, které se takto samy nazývaly, tedy především Národní obec fašistická. Pojmy „aktivismus“ a „aktivistický“ mají v české historii zvláštní význam. Za první republiky označovaly státotvorné strany národních menšin, během německé okupace české skupiny ochotné ke kolaboraci, které počítaly s konečným německým vítězstvím. Pojem odboj užívám jak pro skupiny, které potají diskutovaly o uspořádání Československa po německé porážce, ale otevřeného odbojového vystoupení se většinou obávaly, tak také pro ty, které sestavovaly a rozšiřovaly letáky, organizovaly demonstrace nebo stávky, prováděly sabotáže, sdružovaly se do partyzánských skupin a v posledních dnech války organizovaly lokální povstání.

Za posledních dnů války vycházely odbojové skupiny z ilegality. Stavěly se do čela často spontánně propukajících demonstrací a tvořily páteř lokálních povstání. Německá vojska koncentrovaná v Protektorátu se většinou pokoušela bojům s těmito skupinami vyhnout a dosáhnout volného odchodu na západ.

V případě Prahy k tomu přistupovaly ještě další okolnosti. Důležitá byla na jedné straně skutečnost, že německé jednotky nemohly Prahu vzhledem k její centrální poloze obejít. Existovalo nebezpečí, že město bude za bojů mezi Rudou armádou a Wehrmachtem zničeno. Povstalci se proto snažili přimět k postupu do Prahy americké jednotky, které pronikly až do Plzně, ty však kvůli dohodám s Rudou armádou neprojevíly k takovému kroku žádnou ochotu. Na druhé straně politické vedení povstání mělo v Praze větší váhu než na venkově.

Povstání v Praze vyvolala skupina Alex, nástupce Obrany národa, a povstání vedla vojensky. Politické vedení ve svých rukou soustředila ČNR. Po stavbě barikád, po těžkých bojích a po zásahu vlasovců na straně Čechů

následovala 8. května „kapitulace“ německých jednotek, která jim však zajišťovala volný odchod z Prahy. ČNR však už 11. května těžce vydobytou moc předala československé vládě a stala se hlavní součástí bezvýznamného Zemského národního výboru.

Ten, kdo pročítá dokumenty odbojového hnutí, zjistí, že existovalo všeobecné přesvědčení o nezbytnosti socialistických reforem, ale těmito reformami neměly být dotčeny demokratické svobody. Tehdejší představy lze souhrnně označit charakteristikou jako hledání třetí cesty mezi kapitalismem a sovětským komunismem. Tento pokus ztroskotal ani ne tak na vnitřních rozporech jako na polarizaci globální politiky po rozpadu antihitlerovské koalice. A takový směr nabral vývoj již v okamžiku, kdy exilové skupiny, které se vrátily ze Sovětského svazu a Velké Británie, zbavily vlivu domácí odboj. Zárodek nedemokratického vývoje však tkvěl už v nacionalistické politice vůči německé a maďarské menšině a v boji stran o hlasy těch českých a slovenských voličů, kteří neprahli po spravedlnosti, ale toužili se těmito menšinám pomstít.

V Československu a později v České republice byla o Protektorátu publikována řada prací. Pro účely této monografie bylo možno čerpat pouze z literatury vydané do konce šedesátých let. Některá díla byla zveřejněna už v letech 1945–1948; ta musíme i dnes brát v potaz, zvláště když jejich autoři záhy zemřeli nebo se jim později cesta k publikování uzavřela. Jmenujme paměti Edvarda Beneše, Jaroslava Jelínka a Karla Veselého-Štainera a nástiny Jaroslava Vozky a Emila Soboty. Obtížný přístup do archivů a zostřená cenzura v době pozdního stalinismu nebyly výzkumu protektorátní historie příznivě nakloněny. Opožděným výrazem představ této historiografické periody byla třísvazková práce Václava Krále *Otázky hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v letech 1938–1945*, která však vzhledem ke své široké pramenné základně, zejména té, která se týká poněmčování hospodářství, dodnes zcela nezastarala. Až do raných šedesátých let se psalo mnohem víc o odboji než o okupační politice, nebo dokonce o kolaboraci. Obrat přinesly teprve studie Jana Tesaře, Tomáše Pasáka a Lubomíra Lehára, uveřejňované od roku 1964.

Od roku 1960, a zejména od doby, kdy skupina historiků začala vytvářet tzv. maketu a vydávat sborník *Odboj a revoluce*, se česká historiografie

krok za krokem zbavovala schematických soudů. Liberalizace přístupu k archivním materiálům a odvrát od starých tezí stály na počátku vývoje směrování, na jehož konci nebylo nic jiného než bádání bez politického zadání. „Československý výbor pro dějiny protifašistického odboje“ se ve svém časopise *Odboj a revoluce* de facto odchýlil od intence dané titulem „makety“ i časopisu, totiž od teze o zákonitém vývoji odboje za okupace k poválečné komunistické „revoluci“. Vpád vojsk Varšavského paktu v srpnu 1968 a období resovětizace, nazývané „normalizace“, tyto trendy zastavily. Téměř na všechny uznávané historiky byl uvalen zákaz vykonávat povolání a západním badatelům se uzavřel přístup do archivů. Mně samému se ovšem jedna příležitost naskytla: v souvislosti s povinností vypracovat dobrozdání pro jeden poválečný proces se mi podařilo prozkoumat a osvětlit problematiku předešlé studentské demonstrace 15. listopadu 1939 a dokázat, že demonstrace vyprovokovala německá strana, aby získala záminku k tvrdému zákroku.⁷

Od „sametové revoluce“ v roce 1989 vyšla v přepracované podobě řada děl, která umlčení historici psali původně „do šuplíku“. Mezi ně patří zejména monografie Václava Kurala o národním odbojovém hnutí a prehistorii vyhnání,⁸ dílo Tomáše Pasáka o protektorátní vládě, v němž autor předkládá souhrn svých výzkumů,⁹ a kniha Jiřího Doležala o české kultuře v letech Protektorátu.¹⁰ Miroslav Kárný a jeho spolupracovníci vydali několik sbírek dokumentů o německé okupační politice,¹¹ takže už není nutno sahat po nespolehlivých pramenných publikacích Václava Krále a Čestmíra Amorta. V několika svazcích je od roku 1992 k dispozici i nejdůležitější ilegální časopis *V boj*,¹² zatímco komunistický ústřední orgán byl jako reprint vydán už v roce 1971.¹³ Kárnému vděčíme kromě výzkumu o Neurathově politice také za studii, v níž Heydrichovu

7/ Brandes, „Die deutsche Reaktion auf die Prager Demonstrationen“.

8/ Kural, *Vlastenci proti okupaci*; též, *Místo společenství konflikt!*

9/ Pasák, *Pod ochranou Říše*.

10/ Doležal, *Česká kultura za protektorátu*.

11/ Kárný, Milotová, *Anatomie okupační politiky hitlerovského Německa*; Milotová, Kárný, „Od Neuratha k Heydrichovi“; Kárný, Milotová, Kárná, *Protektorátní politika Reinharda Heydricha*.

12/ *V boj*, edice ilegálního časopisu.

13/ *Rudé právo 1939–1945*.

sociální politiku demaskuje jako pouhý zastírací manévr.¹⁴ Výklad Jana Gebharta a Jana Kuklíka ještě jednou shrnuje stav bádání šedesátých let o období let 1939–1942, užitná hodnota publikace však trpí absencí poznámkového aparátu.¹⁵ Oldřich Sládek se zabýval jak rolí českých parašutistů vysazených britskými letouny, tak partyzánským hnutím od doby slovenského povstání.¹⁶ V centru pozornosti současné doby zjevně spíše než odboj a německá okupační politika stojí široké spektrum špiček kolaborace. Svědčí o tom řada biografí, z nichž několik je věnováno Emilu Háchovi,¹⁷ jedna Aloisu Eliášovi¹⁸ a jedna Emanuelu Moravcovi.¹⁹ Přímo bouřlivý rozkvět zaznamenalo bádání o osudu Židů v českých zemích a o koncentračním táboře Terezín.²⁰ Kromě toho vycházejí samozřejmě četné jednotlivé studie, které tu nemohou být uvedeny.

Díky částečné liberalizaci ve druhé polovině šedesátých let jsem mohl využívat bohatství materiálu nejenom německých, ale i českých archivů. Kromě toho byla v době psaní této práce k dispozici kromě sbírek dokumentů, které shromáždili Čestmír Amort, Karel Fremund, Václav Král a Zdeněk Šamberger, první sbírka důležitých jednotlivých listin z archivu prezidentské kanceláře v Praze a z pozůstalosti šéfa Benešovy kanceláře v exilu Jaromíra Smutného a místopředsedy exilové Státní rady prof. Vladimíra Klecandy, sbírka srovnatelná se západními publikacemi dokumentů. O pražských archivech, v nichž jsem v letech 1965 až 1970 měl příležitost – s velkými obtížemi – bádát, vypovídá seznam tehdy nepublikovaných pramenů. Ústavy z té doby pak byly zrušeny, archivní materiály přeloženy do jiných archivů. K druhému dílu, tj. pro dobu po Heydrichově smrti, jsem měl k dispozici jen několik dokumentů z pražských archivů, které jsem prostudoval před rokem 1970.

Vzhledem k tomuto naprosto rigidnímu omezení přístupu do archivů

14/ Kárný, „Die materiellen Grundlagen der Sozialdemagogie in der Protektorats politik Heydrichs“.

15/ Gebhart, Kuklík, *Dramatické i všední dny protektorátu*.

16/ Sládek, *Přicházeli z nebe*; týž, *Ve znamení smrtihlava*.

17/ Tomášek, Kvaček, *Causa Emil Hácha*; Pasák, *JUDr. Emil Hácha*, Machálek, *Prezident v zajetí*.

18/ Kvaček, Tomášek, *Generál Alois Eliáš*.

19/ Pernes, *Až na dno zrady*.

20/ *Židé v protektorátu*; *Prominenti v ghettu Terezín (1942–45)*; Kárný, „Die Judenfrage in der nazistischen Okkupationspolitik“; týž, „Konečné řešení“; *Theresienstädter Studien und Dokumente*, 1994–2008.

měly pro mou práci velký význam dokumenty dostupné v Německu. Ve Spolkovém archivu – tehdy v Koblenzi, dnes v Bonnu – jsou uložena především speciální akta ústředních říšských úřadů týkající se Protektorátu. Z nich zvláštní význam měly dokumenty říšského kancléřství, říšského ministerstva spravedlnosti a financí. S velkým prospěchem bylo možno využít i materiálů vrchního státního zástupce při Národním soudním tribunálu, měsíční zprávy oberlandrata v Moravské Ostravě i válečné deníky pražské zbrojní inspekce, přesvědčivé svou strohou prezentací událostí. Politický archiv – tehdy v Bonnu, dnes v Berlíně – vlastní zprávy delegáta ministerstva zahraničí při Úřadu říšského protektora; čerpat bylo možno zejména z těch, které se týkají periody Neurathovy, po Heydrichově jmenování jejich informační hodnota klesá. Osobní akta a akta Národního soudního tribunálu v berlínském Document Centre, která byla zatím převedena do Spolkového archivu v Berlíně, zpřístupnily další poznatky o správě i odbojovém hnutí.

Už z údajů o archivech vyplývá, že jsem měl možnost využívat pomoci různých institucí a osob. Svému školiteli prof. dr. Georgu Standmüllerovi děkuji za podněty během studia a prof. dr. Gerhardu Grimmovi za to, že mě trpělivě a bez ohledu na čas upozorňoval na větší i menší nedostatky, které jsem pak před tiskem disertace, tj. prvního dílu, opravil. Pochopení a vstřícnost prof. dr. Karla Bosla mi umožnily disertaci přepracovat a na základě studia nových dokumentů a literatury nově koncipovat některé části.

Za podporu při práci v archivech a knihovnách bych chtěl poděkovat dámám a pánům ze Spolkového archivu, z Politického archivu, z Ústavu pro soudobé dějiny (*Institut für Zeitgeschichte*) a z Collegia Carolina, jehož bohatá knihovna mě ušetřila zdlouhavých meziknihovních výpůjček. Mí dnešní kolegové v německo-české komisi historiků, prof. dr. Jan Křen a dr. Václav Kural, mi během mých studijních pobytů v Praze urovnávali cestičky do pražských archivů a rovněž nelitovali času na diskuse s tehdejšími začátečníkem.

ÚVODEM K PRVNÍMU ČESKÉMU VYDÁNÍ [Václav Kural]

Vydává-li se u nás tato kniha dnes, po třiceti, resp. čtyřiaadvaceti letech od jejího vydání německého, napadne asi mnohého čtenáře otázka, zda je to po tak dlouhé době ještě účelné. Od té doby přece vyšla řada titulů jiných a novějších.

Jak z data německé edice vyplývá, vyšel první díl Brandesovy knihy v roce, kdy už v Československu začínala éra tzv. normalizace, jejíž důsledky zasáhly československou historiografii nových a nejnovějších dějin velice těžce, patrně víc než jiné společenskovědní obory – více než sto předních pracovníků muselo kvůli angažovanosti během pražského jara odejít (namnoze „k lopatě“), jejich díla byla vyřazena z knihoven, nesměla se citovat a pochopitelně ani vydávat. Z tzv. prohibitních fondů knihoven si je mohlo vypůjčovat jen několik málo spolehlivých prominentů. A tak v historiografii uvedených dějin zbyli jen ti, kteří se s „normalizací“ konformovali, a vedle nich nanejvýš jen hrstka těch, kteří si sice mysleli něco jiného, publikovat však nesměli nebo ani nechtěli.

Tomuto stavu trvajícimu dvacet let a navíc ještě prohlubujícimu už tak neutěšenou dějepiseckou bilanci padesátých let, plnou sektářského dogmatismu, předcházel nadějný nástup obrodných snah, které pro historii let 1938–1945 představovala práce Československého výboru pro dějiny protifašistického odboje, zahrnujícího široký okruh badatelů, kteří se tomuto období věnovali, nevyjímaje ani pamětníky.

Do práce výboru patřila i snaha navázat spolupráci s historiky jiných zemí – nové bylo, že i s historiky „západoněmeckými“, jak se tenkrát říkalo. Do rámce tohoto „otevírání oken“ patřil i Detlef Brandes, který jako mladý pracovník mnichovského Ústavu pro soudobé dějiny přijel na stipendium do Československa poprvé na jaře 1968 a podruhé téhož roku, jen několik dní po 21. srpnu, kdy byly pražské ulice ještě plné intervenčních vojáků. Pochopil, že si musí pospíšet, pokud chce získat aspoň část potřebných českých archivních materiálů, k nimž mu dopomohla podpora ze strany výboru pro dějiny protifašistického odboje. Tušení, že dveře archivů se brzy zaklapnou, se ukázalo – bohužel – jako správné. Naštěstí měl už Brandes leccos nastudováno a kromě toho mu někteří členové výboru poskytli kopie dokumentů, které získali svým výzkumem. (Doklady obou těchto skutečností lze najít v archivních odkazech knihy. Autor této předmluvy z toho mohl později za normalizace a „u lopaty“ na oplátku těžit při samizdatové práci o českém odboji.) Tak mohl Brandes doplnit svou vlastní archivní „kořist“ z archivů SRN a jako pilný a rychlý autor stihl vydat svůj první díl ještě během roku 1969. Druhý díl mohl ovšem být vydán až o šest let později, kdy už byly české archivy spolehlivě uzavřeny a zpřístupněny jen lidem z okruhu hlavního inkvizitora na poli historie, Václava Krále. To způsobilo nejen ono zpoždění, ale i některé mezery, které jsou v druhém dílu přece jen patrné. Nešlo však jen o to. Příčinou byla i skutečnost, že „normalizací“ byla tehdy publikační činnost v oboru nové a nejnovější historie fakticky zmrazena a Brandes nemohl čerpat ze soudobé (ne)produkce české literatury.

To byl koneckonců hlavní problém – z německých pramenů mohl i druhý díl čerpat dostatečně, z českých ne. Celá tato situace, jakkoli tristní, neboť po důsledcích „padesátých let“ znamenala další zaostávání i zkreslování dějin nacistické okupace a odboje v letech 1938–1945, paradoxně vytvořila předpoklady pro aktuálnost českého vydání knihy o Čechách za německého protektorátu i po třiceti letech od jejího vzniku. I dnes může významně doplnit popis některých bílých míst daného úseku dějin česko-německých vztahů.

Čtenář bude možná dokonce poněkud překvapen, že se dozvídá fakta, která neznal nebo o nichž dosud věděl jen nedostatečně, a navíc že se je dozvídá z pera německého autora. Jde zejména o popis a analýzu okupačního režimu. U nás se totiž za léta komunistického režimu rozšířilo přesvědčení,

že celé německé dějepiscectví – s výjimkou NDR – je protičeské a revanšistické a že se snaží odporudivé rysy nacistické okupace bagatelizovat.

Je pravda, že se takový přístup k tématu u části německých historiků skutečně vyskytuje. Objevují se dokonce názory, že Češi se měli za německého protektorátu vlastně dobře: jíst měli co, národnímu folkloru se vcelku překážky nekladly a na frontu Češi jít nemuseli... To je však případ především kruhu historiků Sudetoněmeckého krajanského sdružení (*Sudetendeutsche Landsmannschaft*), resp. vzpomínek části vysídlenců.

Brandes však je prototypem německého pokusu o objektivní vylíčení skutečného charakteru německé nacistické okupace Čech a Moravy. Neplývá sice rozhořčenými slovy jejího odsudku, je však objektivní; Brandesův odsudek okupace vyplývá především ze síly uváděných faktů.

Obdobně by bylo možno hodnotit i autorův přístup k tématu kolaborace a vůbec českého oportunistu vůči německému režimu. Zde Brandes upozorňuje na určité rezistenční prvky, a to nejen u generála Eliáše, ale i v okruhu kolem státního prezidenta E. Háchy, tedy na aspekt, na nějž také už před třiceti lety upozorňoval T. Pasák (tzv. retardace) a který rozvíjejí někteří autoři i dnes – byť s jistým rizikem, že upadnou do opačného extrému. Vedle tohoto chápavého postřehu ovšem Brandes upozorňuje i na rub mince – na postupnou a zoufalou degeneraci „háchovštiny“, zejména po nástupu Heydricha na Hradčany, ale i v éře Frankově.

A za třetí: Brandes jako první v německé literatuře vykreslil s využitím českých pramenů i literatury objektivní obraz českého odporu a odboje. To bylo a je velice záslužné, neboť v německém prostředí se bohužel až příliš často hledí ještě dnes na „málo střílejší“ český odboj s despektem.

Po více než čtvrtstoletí od vydání knihy samozřejmě disponujeme v některých oblastech hlubším poznáním. Dnes se objevila v naší literatuře, která rychle dohání různá manka, celá řada dalších faktů nejen o okupačním režimu, ale zejména o odboji. Důkladněji byl analyzován politicko-sociální program odboje a poukázáno na jeho souvislost s pražským jarem, vznikla rozsáhlá a polemická literatura o Sudetské župě, o sudetských Němcích za války, o problematice jejich poválečného vysídlení a vyhnání. Disponujeme novými poznatky o osudu českomoravských Židů i zevrubnými mikrostudiemi o jednotlivých dílčích, leč závažných tématech, z nichž zde budiž jmenován aspoň případ atentátu na Heydricha, studie o nekomunistickém odboji a odbojářích (pplk. J. Mašín

aj.), ba dokonce i o zpravodajském zákulisí odbojových a válečných aktivit (případ špiona A-54) atd.

Sám Detlef Brandes později nemalou měrou přispěl k rozšíření našich poznatků, když v rozsáhlé monografii *Großbritannien und seine osteuropäischen Alliierten 1939–1943* (Velká Británie a její východoevropští spojenci, Mnichov 1988) popsal dění mj. i v československé londýnské emigraci, resp. uzlové body jejího úsilí o obnovu Československa. V uvedené knize, jakož i v různých statích a referátech prohloubil naše znalosti o Jakschově sociálnědemokratické skupině a o jejím zápase s Benešem v úsilí o odvrácení odsunu sudetských Němců ze země.

Ze všech těchto důvodů je nutno uvítat české vydání Brandesovy knihy a její četbu českému publiku doporučit. Ocenění ovšem zasluhuje i původní vydání Brandesova díla před lety péčí Collegia Carolina, jakož i současná autorova činnost v česko-německé komisi historiků a jeho profesorské působení na Univerzitě Heinricha Heineho v Düsseldorfu, kde ze svých žáků vytváří skupinu – možno říci už „školu“ –, která se v rámci německého východního bádání vydatně a opět s profesionální snahou o objektivitu zabývá i dějinami česko-německých vztahů.

I

**OD NĚMECKÉ OKUPACE
PO DEMONSTRACE NA PODZIM 1939**

OBSAZENÍ ZBYTKU ČECH A MORAVY

Mnichovská dohoda odňala Československu okrajové, převážně Němci obývané oblasti i se silnými vojenskými pevnostmi na hranicích a s důležitými zdroji surovin. Přesto se zdálo, že záruky, o nichž je v této smlouvě zmínka, skýtají jistou ochranu hranic zbytkového Československa před novými německými územními požadavky. Hitler, jenž ještě v září 1938 veřejně prohlašoval: „My vůbec žádné Čechy nechceme“,²¹ započal už v polovině října 1938 s přípravami k „likvidaci zbytkového Česka“.²² Nařízení šéfa vrchního velitelství branné moci ze 17. prosince 1938 obsahovalo pokyn, že obsazování zbytku Československa musí být „pacifikační akcí, nikoli válečným podnikem“. Akce měla být provedena „pouze mírovými stavy ozbrojených sil, bez mobilizačních posil“.²³ Důvody Hitlerova rozhodnutí rozbít Československo nejsou zcela zřejmé, neboť československá vláda vyvodila z Mnichova důsledky jak vnitropolitické, tak zahraničněpolitické. Po mnichovské dohodě z 29. září 1938 odstoupil dlouholetý ministr zahraničí a od roku 1935 prezident republiky dr. Edvard Beneš a straničtí vůdci pomnichovské republiky se rozhodli zvolit jeho nástupcem dosavadního prezidenta Nejvyššího správního soudu. Dr. Emil Hácha spatřoval v přijetí této volby „obět“, kterou přináší svému národu. Dosavadní politické strany byly zakázány, resp. sloučeny do

21/ *VöB*, zvláštní vydání z 27. 9. 1938, str. 3.

22/ Hitlerův rozkaz z 21. 10. 1938 (IMT, sv. XXXIV, str. 477nn., 136-C).

23/ *ADAP*, 4, č. 152.

dvou zbylých stran. Moc parlamentu byla okleštěna zmocňovacím zákonem, který zákonodárné právo přenášel na vládu. Neustále se zostřovala cenzura tisku. Antižidovské zákonodárství se snažilo nalézt střední cestu mezi Hitlerovou politikou vůči Židům a demokratickým pojetím rovnosti. V čele vlády stáli představitelé pravicové Republikánské strany, kteří vinu za ztroskotání první republiky svalovali na Beneše a na stranický systém.²⁴ Zahraničněpoliticky byla vláda ochotna k jakémukoli ústupu. Nepochybně by byla akceptovala i právo vojenského průchodu pro Wehrmacht. Při vši povolnosti tehdejšího režimu Berlín věděl, že tento postoj je diktován jen strachem a oportunistem. Hitler musel počítat s tím, že tito oportunističtí politici sledují politiku vyčkávání, „dvou železíků v ohni“, a že při vhodné příležitosti se okamžitě přidají na stranu protivníka třetí říše.

1. Tiso a Hácha v Berlíně

O přípravách na německou okupaci tu hovořit nebudeme. Na tomto místě chceme poukázat pouze na souvislost se slovenským úsilím o osamostatnění. V noci z 9. na 10. března 1939 odvolal československý státní prezident Hácha vládu autonomního Slovenska pod Tisovým vedením. Pražská ústřední vláda vyslala na Slovensko vojsko a vyhlásila stanné právo. Do těchto sporů nyní zasáhlo Německo. Jedenáctého března byl do Vídně vyslán státní tajemník Keppler, aby pro spolupráci s Německem získal slovenskou ľudovou stranu.²⁵ Téhož dne předal šéf vrchního velitelství branné moci ministerstvu zahraničí požadavky Wehrmachtu na československou vládu pro případ obsazení teritoria bez boje.²⁶ Dalšího dne byl Keppler ovšem nucen informovat Berlín, že jeho snahy

24/ Mastný, „Design or Improvisation?“, str. 132n.

25/ Altenburgovo memorandum z 12. 3. 1939 (ADAP, 4, č. 193).

26/ Dopis vrchního velitele branné moci (OKW) ministerstvu zahraničí z 11. 3. 1939 (ADAP, 4, č. 188).

vyzněly naprázdno.²⁷ Berlín si tedy musel pro plánovaný vpád nalézt jinou záminku. Zahájil polemiku v tisku namířenou proti utlačování německé menšiny v Čechách a na Moravě.²⁸ Berlínské ministerstvo zahraničí přichystalo nótu československé vládě, v níž měl být vstup vojsk odůvodněn „nesnesitelnými, chaotickými poměry“ v Československu. Pravilo se v ní, že „ze všech částí Česka dochází volání terorizovaných a nelidsky pronásledovaných Němců, našich soukmenovců, o pomoc“.²⁹ Tato nóta však nebyla odeslána, protože 13. března telefonoval z Vídně Keppler a sděloval, že Tiso hodlá navštívit Berlín;³⁰ ten spolu s Ďurčanským skutečně ještě téhož dne dorazil a Hitler je přijal. Hitler informoval Slováky o chystané akci proti Československu a naléhal na Tisa, aby vyhlásil nezávislost. Řekl: „Jestliže se [Slovensko] bude zdráhat nebo bude odmítat od Prahy se odtrhnout, přenechám osud Slovenska vývoji událostí, za něž už neponesu žádnou zodpovědnost.“³¹ Slovenským vyjednávačům bylo jasné, že když jeho požadavky odmítnou, svolí Hitler k anexi Slovenska Maďarskem. Slovenský sněm pod tímto tlakem následujícího dne vyhlásil nezávislost.

Nóta, kterou se Berlín chystal odeslat pražské vládě, byla nyní koncipována jinak. Na rozdíl od prvního návrhu se v ní hovořilo hlavně o slovenském úsilí o samostatnost, zatímco výtky kvůli údajnému pronásledování německé menšiny zněly umírněněji.³²

Ovšem ani toto druhé znění nebylo odesláno, neboť pražská vláda v souvislosti s Tisovým a Ďurčanského jednáním v Berlíně doručila říšské vládě Háchovu prosbu o rozhovor s Hitlerem.³³ Hitler se neváhal chopit této jedinečné příležitosti, jak plánovanému obsazení dodat zdání legality.

27/ Srov. pozn. 25.

28/ *VöB*, 13. a 14. 3. 1939, vždy str. 1.

29/ Telegram říšské vlády československé vládě, b. d. (nečit.), (DZA – AA), přetištěno v: *Die Deutschen*, str. 380.

30/ Heinburgovo memorandum z 13. 3. 1939 (*ADAP*, 4, č. 202).

31/ Protokol Hitlerovy porady s Tisem 13. 3. 1939 (*ADAP*, 4, č. 202).

32/ „Sdělení vládě v Praze“ ze 14. 3. 1939, koncept, (cit. podle Mastný, „Design or Improvisation?“, str. 144).

33/ Henkeho telegram ministerstvu zahraničí ze 13. 3. 1939 (*ADAP*, 4, č. 217). Zpočátku pomýšlela čs. strana vyslat do Berlína vůdce Národní obce fašistické, generála Gajdu. Nepochybně si od toho slibovala, že Hitler bude jednat shovívavěji. (Kancelář státního prezidenta československému vyslanectví v Berlíně ze 13. 3. 1939. Cit. v: Pasák, „K činnosti Českého národního výboru“, str. 301).

Tento krok československé vlády lze vysvětlit jen její domněnkou, že je nezbytné jednat „jen“ o odtržení Slovenska a Podkarpatské Rusi a o případných těsnějších vazbách s Říší.³⁴ Toto chybné posouzení německých záměrů vyplynulo z telefonického rozhovoru tehdejšího ministra bez portfeje Havelky s československým zástupcem v Berlíně, jenž informoval, že v Berlíně panuje naprostý klid.³⁵ Československá kontrašpionáž blížící se vpád německých vojsk hlásila totiž už o několik dní dřív, avšak v ministerské radě této zprávě nikdo nevěřil. Vedoucí 2. oddělení generálního štábu plukovník František Moravec se tím však nedal zmást; předal své informace kontaktním pracovníkům britské a francouzské tajné služby v Praze, dal zabalit nejdůležitější část archivu svého oddělení a spolu s jedenácti vyššími zpravodajskými důstojníky odletěl do Londýna.³⁶ Jak ukážeme dále, tento včasný útěk podstatně dodal na významu pozdější výzvědné služby protektorátních odbojových skupin.

Hácha a československý ministr zahraničních věcí byli zatím na cestě k Hitlerovi. Dorazili do Berlína ve 21 hodin a hned po příjezdu se dozvěděli, že Moravská Ostrava byla mezitím obsazena německou armádou.³⁷ V 17.30 vpochodovaly totiž jednotky VIII. armádního sboru do okresu Moravská Ostrava a město samo obsadil 1. oddíl Tělesné standarty Adolfa Hitlera (Leibstandart Adolf Hitler) už v 18.40.³⁸ Bezpečnostní policie (Sicherheitspolizei) v Moravské Ostravě okamžitě zatkla „určitý počet osob, které byly známy jako spiklenci, jakož i komunistické městské radní

34/ Výpověď Milady Rádlové, roz. Háchové, z 19. 11. 1945 (ND, PS-3061). Tehdejší československý předseda vlády před lidovým soudem prohlásil: „Všichni jsme věděli, že se něco stane, to tenkrát nebylo žádné tajemství, jenže jsme nevěděli co!“ (Beran, Bývalý předseda vlády, nepub., str. 16). Ministru zemědělství, který mu volal z Říma, Beran tehdy řekl: „Budeme státem stejně jako Slováci.“ (Feierabend, *Ve vládách Druhé republiky*, str. 166.) Tento omyl Feierabendovi 16. 3. 1939 potvrdil tehdejší ministr dopravy Eliáš (Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 13). Podle Kennana (*From Prague after Munich*, str. 83) „nejlépe informovaní pozorovatelé ve městě“ se domnívali, že po oddělení Slovenska bude Německo požadovat koridor napříč Moravou přes Olomouc, Brno a Jihlavu a že bude tolerovat polosuverénní český zbytkový stát.

35/ Ströbinger, *A/54*, str. 103; Amort, Jedlička, *Tajemství vyzvědače A-54*, str. 46nn.; Pasák, „K činnosti Českého národního výboru“, str. 300.

36/ Strankmüller, „Československé ofenzivní zpravodajství v letech 1937 do 15. března 1939“, str. 2–73. Viz též Kahan, „Úloha a úroveň zpravodajství v nekomunistickém odboji“, str. 89; Beneš, *Paměti*, str. 106; Ströbinger, *A/54*, str. 108nn.; Amort, Jedlička, *Tajemství vyzvědače A-54*, str. 49.

37/ Beran, Bývalý předseda vlády, nepub., str. 44.

38/ Záznam min. zahraničí (von Wallfeld) ze 14. 3. 1939 (*ADAP*, 4, č. 225).

jmenovitě označené starostou Moravské Ostravy“.³⁹ Češi tak hned dostali lekci toho, co je čeká. Podle Keitelovy výpovědi byla Moravská Ostrava, a zejména průmyslová oblast Vítkovic preventivně obsazena proto, že Němci chtěli předejít eventuálnímu polskému vpádu.⁴⁰

Mezi jednou a druhou hodinou po půlnoci, tedy zhruba sedm hodin poté, obdržel Hácha zprávu, že Hitler ho očekává. Hácha byl uveden do říšského kancléřství a stejně jako po příjezdu na nádraží uvítán s vojenskými poctami.⁴¹ Při přivítání řekl Hácha Hitlerovi, že už dlouho choval přání poznat muže, „jehož skvělé ideje často četl a sledoval“. Potom hovořil o tom, že celý československý režim první republiky mu byl cizí, „tak cizí, že hned po převratu si kladl otázku, je-li pro Československo vůbec jaké štěstí býti samostatným státem“.⁴² Dále řekl, že je přesvědčen, že osud Československa spočívá v rukou Hitlerových a tento osud že je v dobrých rukou. Toho, co se před nedávnem událo na Slovensku, není prý třeba nikterak želet. Je však právník a ví, že odvolání slovenské vlády se událo na přísně legální bázi. Ovšem „slzy kvůli Slovensku neroní“. „Domnívá se, prohlásil dále, že právě Vůdce ho chápe, zastává-li názor, že Československo má právo žít životem národním. Zeměpisná poloha Československa pochopitelně vyžaduje ty nejlepší vztahy s Německem.“⁴³

Jenže Hitler nechtěl jednat o slovenské otázce nebo o těsnějším přimknutí Prahy k Berlínu, nýbrž anektovat zbytkové Česko. Prohlásil, že „vydal rozkaz ke vstupu německé armády a k připojení Československa k Německé říši. Chce, jak řekl, poskytnout Čechům co největší míru autonomie i více svébytnosti, než kdy zažili za dob rakouských.“

Pak se přestal jakkoli ohlížet na skutečnost, že probíhá jakési jednání, a rozřečnil se.

39/ Německý konzulát v Moravské Ostravě německému vyslanectví v Praze z 20. 3. 1939 (NA, AA, D 495442).

40/ Keitelova výpověď ze 4. 8. 1945 – vyšetřovací důstojník: dr. Bohuslav Ečer, plukovník čs. soudní služby (ND, PS-1954).

41/ Háchův záznam z 20. 3. 1939 (DHČP, str. 420nn.).

42/ V tom smyslu je možné chápat i Háchův výrok před českými novináři 30. března 1939: „Život národa jest věcí hlavní, stát jest jenom forma národního života. Byli jsme bez svého státu v minulosti a národ náš bude žít dále [...]“ Suk, „Emil Hácha v světle oficiálních projevů a dokumentů roku 1939“, str. 89.

43/ Hewelův protokol o Hitlerově jednání s Háchou 15. 3. 1939 (ADAP, 4, č. 228). Viz též záznam Háchův z 20. 3. 1939 (DHČP, str. 420nn.).

„Německá armáda, řekl, se už dala do pohybu a odpor, který kladla jedna kasárna, byl bezohledně potlačen, další se vzdala, jakmile zaujalo pozice těžké dělostřelectvo. Zítřka v 6 hodin vpochoduje do Česka ze všech stran německá armáda a německá Luftwaffe obsadí česká letiště. Jsou, jak uvedl, dvě možnosti. První je ta, že vstup německých vojsk se změní v boj. Tento odpor pak bude s použitím brachiálního násilí všemi prostředky zlomen. A druhá, že vstup německé branné moci proběhne přijatelnou formou; Vůdci pak za nového uspořádání českého života nebude nikterak zatěžko poskytnout Československu velkorysou míru svébytnosti, autonomii a jistotou národní svobody. Prožíváme v současnosti velký dějinný obrat. Nechce Čechy trápit a odnárodňovat... Jeho vůle je taková, aby se český národ národně vyžíval, a pevně věří tomu, že lze nalézt formu, jak českým přáním do značné míry vycházet vstříc... Téměř se ostýchá říci, že na každý český praporek připadá jedna německá divize. Vojenská akce to tedy není nikterak malá, je naopak proponována se vší velkorysostí.“

V návaznosti na Hitlerova poslední slova se Hácha otázel, zda smyslem vstupu je snad pouze odzbrojení československé armády. „O to by se snad bylo možné pokusit i jiným způsobem.“ Ale ani takovýto návrh, jehož jádrem by byla naprostá závislost na německých požadavcích, Hitlerovi nestačil. Odpověděl, že jeho rozhodnutí je nezvratné.⁴⁴

Když Hácha projevil pochybnosti, že bude možné během několika málo hodin zabránit projevům odporu, prohlásil Hitler, že mu dá k dispozici komunikační zařízení Říše a rozhovor přerušil. Hácha a Chvalkovský byli odvedeni do jiné místnosti, odkud mohli telefonovat. Hácha nato hovořil nejdříve s ministrem obrany Syrovým, vysvětlil mu situaci a nařídil, aby armáda nekladla německým invazním jednotkám odpor.⁴⁵

Už během těchto telefonátů s Prahou byl československým zástupcům předložen koncept společného německo-českého prohlášení.

Háchovy výroky o následném rozhovoru s ministerským předsedou Beranem neznějí přesvědčivě. Beran měl Háchovi sdělit, že vláda, která se mezitím sešla, jeho postup bere na vědomí a vyslovuje s ním souhlas; své vlastní faktické podrobení Hitlerovým požadavkům, tedy podpis společného prohlášení, prezentoval Hácha jako důsledek svého rozhovoru

44/ Hewelův protokol z 15. 3. 1939 (*ADAP*, 4, č. 228).

45/ Háchův záznam z 15. 3. 1939 (*DHČP*, str. 420nn.); Sobota, *Co to byl protektorát*, str. 21.

s Beranem.⁴⁶ Další průběh jednání na říšském kancléřství hovoří naopak pro Beranovo tvrzení, že jménem vlády, jež zatím podala demisi, Háchu zapřísahal, aby nepodepsoval.⁴⁷

Po ukončení telefonátů bylo zmíněné prohlášení předloženo Háchovi a Chvalkovskému k podpisu. Z Háchova záznamu z 20. března 1939 vyplývá jen to, že ohledně textu prohlášení došlo ještě k jednomu rozporu. Měl totiž podepsat jak jménem svým, tak i jménem vlády, to však odmítl s odůvodněním, že není zmocněn jednat také jménem vlády.⁴⁸ Pokud by tu bylo šlo pouze o formální otázku, za níž nestálo odmítavé stanovisko vlády, sotva by býval musel Göring přijít s novými výhrůžkami. Göring Háchovi na jeho zdráhání totiž řekl toto:

„Mám obtížné poslání. Bylo by mi neskonale líto, kdybych musel to krásné město [Prahu] zničit. Ale udělat bych to musel, aby Angličané a Francouzi věděli, že moje Luftwaffe dokáže odvést stoprocentní práci.“⁴⁹

Teprve pod tíhou této hrozby vyslovil Hácha ochotu svolit k tomu, aby podepsal i ministr zahraničních věcí Chvalkovský, třebaže formulace „jménem vlády“ byla vypuštěna. O Háchově postoji během této fáze jednání Hitler 13. ledna 1942 řekl:

„Ráno do něho vjel odbojný duch, který kontrastoval s jeho obvyklým chováním. Obzvláště se stavěl proti myšlence, aby naši smlouvu spolupodepsal ministr zahraničních věcí. Řekl jsem si: A hle, mám tu co do činění s právníkem. Možná že v Československu existuje odlišný úzus, podle kterého takový druh dohody nabývá platnosti, pouze pokud je podepsán příslušným ministrem.“⁵⁰

46/ Háchův záznam z 20. 3. 1939 (DHČP, str. 420nn.). Podle Šislera („Příspěvek k vývoji a organizaci okupační správy“, str. 47) Beran do telefonu řekl: „Členové vlády mají plnou důvěru v prezidenta.“

47/ Beran, Bývalý předseda vlády, n.pub., str. 13; Havelka, *Dvojitý život*, str. 32n.

48/ Háchův záznam z 20. 3. 1939 (DHČP, str. 420nn.). Hácha o tom informoval i ministra zemědělství Feierabenda (Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 55).

49/ Háchův záznam z 20. 3. 1939 (DHČP, str. 420nn.). Výpovědi M. Rádlové, roz. Háchové, dr. Popelky a dr. Klimenta 19. 11. 1945 (ND, PS-3061). Viz též Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 12 a 55. Schmidt (*Statist auf diplomatischer Bühne 1923–1945*, str. 431) zaznamenal oddělenou debatu Háchy s Göringem, 13. 1. 1942 večer Hitler vzpomínal: „V roce 1939 jsem jim dal ultimátum, podle kterého měli do šesti hodin přijmout mé návrhy – jinak se německé vzdušné síly objeví nad Prahou. Kdybych byl tuto hrozbu uskutečnil, navěky bych se znemožnil, protože v tu dobu byla mlha tak hustá, že by nebylo vůbec možné nálet uskutečnit.“ (*Hitler's Table Talk*, str. 204).

50/ Hitler pokračoval: „Druhý den se mě v Praze Hácha ptal, jak se nám podařilo udělat z něho někoho úplně jiného. Sám zasl, že najednou projevil takovou neústupnost. To zřejmě

Skutečnost, že prohlášení podepsal jen jménem svým, nikoli jménem vlády, chápal ústavní právník Hácha skutečně jako své „vítězství“. Patnáctého března ve 2 hodiny v noci se ještě domníval, že „obsazení bude přechodné“.⁵¹ Poté co Hácha dokument podepsal, telefonoval údajně s Beranem a řekl mu, že prohlášení „pod tlakem situace podepsal“ a pokračoval:

„Někdo se obětovat musel. A tak jsem se obětoval já. Když už jsem nemohl zachránit stát, zachránil jsem aspoň národ.“⁵²

V prohlášení, podepsaném Hitlerem a Ribbentropem na jedné straně a Háchou a Chvalkovským na straně druhé, se pravilo, že Hácha „osud českého národa a země s důvěrou vkládá do rukou Vůdce Německé říše. Vůdce toto prohlášení přijal a vyjádřil své rozhodnutí pojmout český národ pod ochranu Německé říše a zaručit mu svébytný autonomní rozvoj jeho národního života, odpovídající jeho specifickým.“⁵³ Česká strana se zavázala plnit následující požadavky: žádný odpor československých ozbrojených sil a policie, zákaz startu všech letadel, odsun protiletadlové obrany z pozic, nebude přerušen veřejný a hospodářský život, v tisku a rozhlase bude zachována zdrženlivost.⁵⁴

Ráno v 11 hodin nastoupili Hácha a Chvalkovský cestu domů. Vzhledem k údajným závějím měl vlak delší zastávky,⁵⁵ takže Hitler dorazil do Prahy dřív než Hácha.⁵⁶ Ještě na zpáteční cestě do Prahy si Hácha dosah svého podpisu neuvědomoval. Ministru Jiřímu Havelkovi, který mu vyjel vstříc, řekl: „Budeme mít vlastní stát, ovšem bez armády a ministra zahraničí.“⁵⁷ Československá vláda, která se sešla za Háchovy nepřítomnosti,

Morellova injekce ho opět postavila na nohy. Svou znovunabytou energii obrátil proti nám! Nyní dostávám od Háchy ty nejvřelejší projevy sympatií. Nezveřejním je, abych nezbudil dojem, že potřebujeme podporu někoho předem poraženého.“ (tamtéž) Hitler 20. 5. 1942 v jednom z tzv. „rozhovorů u kulatého stolu“ řekl, že „Hácha mluvil tak detailně, že kvůli rozkazu ke vstupu, na určitou hodinu už vydanému, byl [Hitler] jako na trní“. (Picker, *Hitlers Tischgespräche*, str. 368.)

51/ Pasák, *JUDr. Emil Hácha*, str. 49.

52/ Beran, Bývalý předseda vlády, nepub., str. 46.

53/ Prohlášení Němců a československé vlády z 15. 3. 1939 (*ADAP*, 4, č. 229).

54/ Příloha k prohlášení (z pozn. 53). Jde tu o už zmíněné požadavky (srov. str. 28n.) vrchního velitelství branné moci.

55/ Háchův záznam z 20. 3. 1939 (*DHČP*, str. 42onn.).

56/ *Český národ soudí K. H. Franka*, str. 49. Viz též Schellenberg, *Memoiren*, str. 58n.

57/ Pasák, *JUDr. Emil Hácha*, str. 51.

podala už 14. března v 16 hodin demisi. Vzhledem k Háchově absenci ji však nemohla dovést ke konci.⁵⁸

V pražském centru došlo v noci na 15. března k nepokojům, o nichž německý vyslanec rada informoval takto:

„V centru Prahy dnes odpoledne srážky Češi navzájem i Češi-Němci. Na české straně část. komunisté. Mezi Němci 24 zranění, poté 7 hospitalizováno. Policie se vyhýbá zákrokům proti Němcům a pokud možno zásahům vůbec. Zajištění 7 německých studentů na zásah vyslanectví okamžitě zrušeno... Kolem půlnoci i v centru v zásadě klid. Ampliony nabádají obyvatelstvo k rozvaze.“⁵⁹

Okupace proběhla většinou bez incidentů.⁶⁰ Hitler branné moci nařídil, aby se „vůči obyvatelům obsazovaného území nepovažovala za nepřítel, nýbrž pouze za nositele vůle říšské vlády zjednat na tomto území snesitelný pořádek“.⁶¹ Brát rukojmí je povoleno, nikoli však jednat s nimi jako s „trestanci“. Jim i obyvatelstvu se má „dát na vědomí, že při aktech nepřátelství ze strany obyvatelstva budou zastřeleni“. Exekuce smí však být vykonána pouze po slyšení vrchního velitelství pozemních vojsk nebo vrchního velitele letectva.⁶² Vstup německých vojsk byl překvapením pro německé i pro české obyvatelstvo. Zatímco Češi a Židé byli zpočátku velice sklíčení, Němci dávali ve své většině najevo nadšení.⁶³

58/ Protokol min. zahraničí (Altenburg) ze 14. 3. 1939 (*ADAP*, 4, č. 226). Telegram německého velvyslanectví v Praze (Hencke) z 15. 3., 2 hod. (*ADAP*, 4, č. 230). Srov. i Beran, Bývalý předseda vlády, nepub., str. 16.

59/ Henkeho telegram z 15. 3. 1939 (tamtéž).

60/ V hlášení RSHA (Hlavního říšského bezpečnostního úřadu) útvaru Tělesné standarty Adolfa Hitlera (*Leibstandarte „Adolf Hitler“*), zaslaném 2. května 1939 (IfZ, MA 3/12, Folder 148/1), se informuje o drobnějších krvavých incidentech. Srov. též protokol min. zahraničí (von der Heyden-Rynsch) ze 17. 3. 1939 (PA, AA/Büro Staatssekretär, Bd. 8, 447301). Taktéž Wagnerová, *Der Generalquartiermeister*, str. 81; Beneš, *Paměti*, str. 88.

61/ Vůdčiv rozkaz branné moci z 15. 3. 1939 (*VöB*, 16. 3. 1939).

62/ Zvláštní nařízení č. 1 XVII. velitelství župy pozemního leteckého zabezpečení (*Luftgaukommando*) ohledně zásobování během pacifikační akce ze 14. 3. 1939 (BDS).

63/ Zpráva Hlavního sektoru SD v Praze, pro období 15. 3. 1939–15. 3. 1940, str. 1n. (AÚD KSČ).

2. Zřízení Protektorátu Čechy a Morava

Noví mocipáni se snažili co nejrychleji docílit toho, aby novou realitu už nešlo zvrátit. Zatímco Hácha a Chvalkovský večer 15. března v bývalé velké knihovně Hradu podávali zprávu české vládě, Hitler, Ribbentrop a Stuckart v jiném traktu formulovali bez přizvání českých reprezentantů⁶⁴ „Výnos Vůdce a říšského kancléře ze 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava“. Proti názoru, že výnos byl koncipován podle smlouvy mezi Francií a tuniským bejem z roku 1881, hovoří především to, že to byl výnos, nikoli smlouva. Řídil se spíše představami, které vznikly ve štábu Konrada Henleina.⁶⁵ Hácha se o obsahu výnosu dozvěděl, až když byl předčítán v rozhlasě. Dvacátého třetího března prohlásil, že Češi se na základě tohoto výnosu říšského kancléře ze 16. března o zřízení Protektorátu Čechy a Morava a „teprve tímto aktem“ stali součástí Německé říše.⁶⁶ K ospravedlnění svého podrobení Hitlerovu diktátu 15. března Hácha (podporován protektorátním tiskem)⁶⁷ neustále poukazoval na to, že zabránil „hroznému krveprolití“⁶⁸ a ušetřil Čechy osudu Poláků, Estonců, Lotyšů, Litevců a Finů.⁶⁹ Ve srovnání s dělením Polska, s anexí pobaltských států a se sovětským útokem na Finsko se Protektorát zdál být „menším zlem“. A nakonec Češi ani nemusí jít do války jako za rakouských časů.⁷⁰ V interview pro Deutschland-Dienst Hácha 24. března 1939 řekl:

„O osudu českého národa bylo rozhodnuto v Mnichově. Na tom pádu jsme největší měrou sami vinni. Dělalí jsme falešnou národnostní politiku jak vůči sudetským Němcům, tak vůči Slovákům. Taktika píchati špendlíkem rozsela nepokoj.“

64/ Háchův záznam z 20. 3. 1939 (*DHČP*, str. 420nn.); Sobota, *Co to byl protektorát*, str. 26.

65/ Maršálek, „Existovala předloha Hitlerova výnosu o protektorátu Čechy a Morava?“.

66/ Suk, „Emil Hácha v světle oficiálních projevů a dokumentů roku 1939“, str. 86.

67/ Gracová, „Zur Rolle der Presse im Okkupationsregime des Protektorats Böhmen und Mähren“, str. 210n.

68/ Tesař, „Vlastenci a bojovníci“, str. 137–139.

69/ Pasák, *JUDr. Emil Hácha*, str. 106.

70/ Tesař, „Protiněmecká opoziční jednota na počátku okupace“, str. 464n.

Už dříve prý považoval za nesprávné instalovat v čistě německých obcích Masarykova náměstí. „Nikdy jsme se nepodjali vážnějšího pokusu dospět s Německem k přátelskému poměru. A tak události šly svou cestou.“⁷¹

Odpoledne Hitler Háchu přijal a dal mu najevo, že má jeho plnou důvěru, a zopakoval svůj slib, že při loajálním chování dozná český národ „netušeného rozmachu“. Během tohoto rozhovoru Hitler přislíbil, že říšským protektorem jmenuje vysokého úředníka státní správy na úrovni říšského ministra, člověka známého svou objektivitou. Žádné jméno však nesdělil.⁷²

Zmíněný výnos se skládá z preambule a třinácti článků. Preambule zdůvodňuje německý zásah nezbytností nastolit na území zmítaném národnostními boji „klid a pořádek“. Článek 1 prohlašuje zbytkové Česko za „území Velkoněmecké říše“. Článek 2 vymezuje odlišnou státní příslušnost obyvatel Protektorátu. Obyvatelé německého původu se stanou německými státními příslušníky a podléhají německé jurisdikci, ostatní obyvatelé budou státními příslušníky Protektorátu a podléhají soudní pravomoci protektorátní. V článku 3 je autonomie definována takto:

„Protektorát Čechy a Morava je autonomní a spravuje se sám. Svá výsostná práva přináležející mu v rámci Protektorátu vykonává v souladu s politickými, vojenskými a hospodářskými zájmy Říše. Tato výsostná práva jsou vykonávána prostřednictvím vlastních orgánů a vlastních úřadů s vlastními úředníky.“

Výkon úřadu státního prezidenta v článku 4 se podmiňuje důvěrou Vůdce a říšského kancléře. V článku 5 se státnímu prezidentovi staví po bok říšský protektor. O jeho právech se praví:

„Vůdce a říšský kancléř jmenuje říšského protektora v Čechách a na Moravě coby ochránce říšských zájmů. Sídlem jeho úřadu je Praha. Říšský protektor jakožto zástupce Vůdce a říšského kancléře a jako pověřenec říšské vlády má za úkol dbát toho, aby byly dodržovány politické směrnice Vůdce a říšského kancléře. Říšský protektor potvrzuje členy vlády Protektorátu. Potvrzení může být vzato zpět. Říšský protektor je zmocněn dát se informovat o všech opatřeních vlády Protektorátu a udělovat jí rady. Proti opatřením, jež by směřovala k poškození Říše, může vznést námitku, a pokud by

71/ Suk, „Emil Hácha v světle oficiálních projevů a dokumentů roku 1939“, str. 88.

72/ Háchův záznam z 20. 3. 1939 (DHČP, str. 42onn.); Sobota, *Co to byl protektorát*, str. 26; Havelka, *Dvojitý život*, str. 35.

hrozilo bezprostřední nebezpečí, může vydávat nařízení nezbytná ve společném zájmu. Vyhlášení zákonů, nařízení a jiných právních předpisů, jakož i výkon administrativních opatření a pravoplatných soudních rozsudků se pozastavuje v případě, že říšský protektor vznesl námitku.“

Protektorátní resort zahraničí převzala Říše. Protektorát obdržel u říšské vlády jednoho zástupce s úředním označením „vyslanec“.

V článku 11 se stanovují práva berlínských ministerstev:

„Říše může vydávat právní předpisy s platností pro území Protektorátu; pokud to vyžaduje společný zájem a pokud existuje společná potřeba, může Říše přebírat do vlastní správy některé správní odbory a za tím účelem zřizovat potřebné úřady podléhající Říši. Říšská vláda může činit opatření nutná pro zachování bezpečnosti a pořádku.“⁷³

Články 3, 5 a 11, které vymezovaly vztahy mezi protektorátní vládou a správou na jedné straně a říšským protektorem a berlínskými úřady na straně druhé, byly tedy formulovány velice neurčitě. Míra autonomie mohla být na základě článků 5 a 11 podstatně omezena, mohla však být i relativně značná. Výnos ze 16. března vytvářel pouze rámec, jenž musel být pak naplňován nařízeními říšského protektora, respektive právními a administrativními předpisy centrálních berlínských úřadů. Jisté je, že nacionálněsocialistické vedení vytvořilo pro Protektorát dualistickou správní strukturu.

3. Reakce Velké Británie, Francie, USA a SSSR

Velmoci reagovaly na německou okupaci různě. Německé tvrzení, že Československo prý bylo ohniskem neklidu a nebezpečí a neschopné života, nejostřeji odmítl Sovětský svaz. V sovětské nótě se mimo jiné praví:

„Sovětské vládě není známa ústava žádného státu, která hlavu státu zmocňuje k tomu, aby nezávislou existenci země jakožto státu zrušila bez souhlasu jejího lidu.“

73/ Vůdcův výnos ze 16. 3. 1939 o Protektorátu Čechy a Morava (RGL. 1939 I, str. 485nn.).

Postup německé vlády je „svévolný, násilný a agresivní“, píše se v nótě. Sovětská vláda odmítla uznat skutečnosti vytvořené násilím, tedy anektování Čech a Moravy a slovenské prohlášení samostatnosti.⁷⁴ Sovětská vláda však Slovensko po uzavření německo-sovětského paktu o neútočení 16. září 1939 přesto uznala a v říjnu souhlasila s proměnou svého vyslanectví v generální konzulát.⁷⁵ Československému vyslanectví v Moskvě bylo konečně 15. prosince sděleno, že k 1. lednu 1940 musí zastavit svou činnost.⁷⁶ Jestliže se zpočátku ostré odmítnutí sovětské vlády pod vlivem Hitlerova paktu se Stalinem proměnilo v uznání nové situace, pak původně opatrné hodnocení ve Velké Británii, Francii a USA se vyostřovalo ve stále příkřejší odsouzení. Chamberlain pronesl 15. března odpoledne před Dolní sněmovnou prohlášení. Řekl, že britská vláda od Mnichova usilovala o záruku československých hranic, a pokračoval:

„Jsem přesvědčen, že po Mnichovu většina Britů sdílela mou naději a vroucně si přála, aby tato taktika vydržela i nadále. Dnes však naopak já sdílím jejich zklamání, jejich rozhořčení z toho, že tyto naděje byly tak krutě rozdraceny.“

Předpoklad záruk „přestal existovat“.⁷⁷ Ačkoli Chamberlain tímto prohlášením neuznal v československé otázce žádné závazky britské vlády, německé jednání kritizoval těmito slovy:

„Ale i když se dnes možná tvrdí, že to, co se odehrálo, se stalo za tichého souhlasu české vlády, neuznávám způsob, jakým k těmto změnám došlo, jakoby v tiché shodě s duchem mnichovské dohody.“⁷⁸

Německá říše navíc poprvé inkorporovala, jak řekl, příslušníky cizího národa. Tato skutečnost se jistě stane „příčinou neklidu v mezinárodní situaci“. Britská vláda se přesto „ze svého kurzu nedá svést a bude se pokoušet metodu násilí nahrazovat metodou diskuse“.⁷⁹

74/ Litvinovova nóta Schulenbergovi z 18. 3. 1939 (*ADAP*, 6, č. 50).

75/ Protokol MZ (von Dörnberg) ze 7. 3. 1940 k předložení říšskému ministru zahr. (PA, AA/Büro Staatssekretär, Bd. 9).

76/ Beneš, *Paměti*, str. 104.

77/ Chamberlainova řeč v Dolní sněmovně 15. 3. 1939 odpoledne (otištěno v: Chamberlain, *The Struggle for Peace*, str. 403–410). Totéž stanovisko v dopise britskému velvyslanci v Paříži z 15. 3. 1939 zaujal britský ministr zahraničí (*DBFP*, III, 4, č. 280).

78/ Tamtéž.

79/ Tamtéž.

Zdá se, že britská vláda byla zřízením Protektorátu překvapena. Ale-
sponž britský velvyslanec v Berlíně Neville Henderson si až do poslední-
ho okamžiku myslel, že „Hitler tak daleko nezajde“.⁸⁰ Henderson byl už
14. března u státního sekretáře von Weizsäckera a zdůrazňoval „převáž-
ně německý zájem“ o Československo, přesto však státního tajemníka
naléhavě žádal, aby se nepodnikalo nic, co by jakkoli odporovalo mni-
chovské dohodě či narušilo návštěvu prezidenta britské obchodní komo-
ry v Berlíně. Weizsäcker mohl Hendersona pouze ujišťovat, že všechno
proběhne „slušným způsobem“.⁸¹

V prohlášení z příštího dne však Henderson německému ministru za-
hraničí sdělil, že cesta prezidenta britské obchodní komory do Německa
se britské vládě v současné době jeví jako „neoportunní“.⁸² Ještě 17. břez-
na Henderson Weizsäckera sice žádal o argumenty, „které by bylo možno
poskytnout Chamberlainovi, aby jich užil proti své vnitropolitické opo-
zici“;⁸³ ale Chamberlainův proslov z téhož dne v Birminghamu už ob-
rážel tlak veřejného mínění na vládu Velké Británie. Chamberlain řekl:

„Podle našeho názoru se situace radikálně změnila poté, co slovenský par-
lament vyhlásil nezávislost Slovenska. Výsledkem této deklarace byl vnitř-
ní rozpad státu, jehož hranice jsme hodlali zaručit.“

Své opatrné formulace z 15. března vysvětlil v tomto projevu nedostatkem
informací, které měl v tom okamžiku k dispozici. Prohlásil, že v ohrože-
ní se britský lid s veškerou rozhodností postaví na odpor, ač válku pova-
žuje za věc nesmyslnou a hrůznou.⁸⁴

Naopak francouzská vláda hned 15. března vznesla proti zřízení Protek-
torátu „důrazný protest“ a 17. března prohlásila, že nový stav neuznává.⁸⁵

Spojené státy 20. března 1939 sice akceptovaly fakt, že Čechy a Morava

80/ Henderson, *Failure of a Mission*, str. 201.

81/ Tamtéž, str. 203, protokol von Weizsäckerův ze 14. 3. 1939 (*ADAP*, 4, č. 213).

82/ Henderson Ribbentropovi z 15. 3. 1939 (*ADAP*, 4, č. 330).

83/ Weizsäckerův zápisek o návštěvě Hendersonově ze 17. 3. 1939 (*ADAP*, 6, č. 16).

84/ Chamberlain, *The Struggle for Peace*, str. 411–420. Podle sdělení Huberta Masaříka předala protektorátní vláda britském vyslanci Johnu Troutbeckovi protestní nótu proti ob-
sazení českých zemí, ke které se Beranova vláda neodhodlala. Když Troutbeck po konzultaci
na Foreign Office prohlásil, že jeho vláda nemůže nótu akceptovat, pokud protektorátní vlá-
da nedá zároveň najevo ochotu k ústupkům v otázce hranic, rozhodla se vláda prohlásit za
minimum hranice z Benešova „pátého plánu“ pro novou republiku. Masařík, *V proměnách
Evropy*, str. 303n.

85/ Coulondre Bonnetovi z 15. 3. 1939 (*Le Livre jaune français*, str. 89n.); Bonnet Coulon-
drovi ze 17. 3. 1939 (tamtéž, str. 99n.).

se „nalézají pod faktickou správou německých úřadů“, ale tento status,⁸⁶ proti němuž už 17. března protestovaly veřejným prohlášením, odmítly uznat právně.⁸⁷ Brzy nato odňaly USA Protektorátu doložku nejvyšších výhod, poskytnutou předtím Československu; jak konstatoval referent berlínského ministerstva zahraničí, šlo o „gesto politického nesouhlasu“.⁸⁸

Přestože Velká Británie, Francie a USA Protektorát neuznaly, nemínilo Německo na tento postoj nijak ostře reagovat. Roli tu hrála především ekonomická hlediska. V době od 16. března do 30. června 1939 Protektorát totiž vyvezl zboží v hodnotě 150 milionů korun do Velké Británie a 65 milionů do Francie. Protektorátní dovoz v téže době zahrnoval zboží v hodnotě pouhých 56 milionů korun z Velké Británie a 38 milionů z Francie. Ačkoli do USA Protektorát v témž období exportoval jen za 36 milionů korun a za 107 milionů importoval, měla Německá říše o zachování obchodu s USA velký zájem, protože mezi dováženým zbožím byly i důležité suroviny.⁸⁹ Při přeměně vyslanectví těchto tří obchodních partnerů bývalé ČSR v konzuláty netrvala proto německá vláda na svém právním pojetí. Všem vládám, které dosud nezrušily svá diplomatická zastoupení v Praze a nepřeměnily je v konzuláty, byla 9. května 1939 totiž doručena německá nota, v níž byly tyto vlády vyzývány, aby v Praze zřídily konzuláty, neboť v opačném případě 25. května vyprší exteritorialita jejich diplomatických zastupitelstev. Velká Británie, Francie a USA poté zažádaly o exequatur svých konzulárních zastoupení, zdůraznily však, že s tím není spojeno uznání Protektorátu.⁹⁰ Německé vládě se tak podařilo dosáhnout toho, že Velká Británie, Francie a USA stav de facto uznaly během dvou měsíců a Sovětský svaz během půl roku.⁹¹

86/ Nota Sumnera Wellese německému vyslaneckému radovi ve Washingtonu z 20. 3. 1939 (*Foreign Relations of the United States*, str. 56).

87/ Tiskové prohlášení americké vlády ze 17. 3. 1939 (tamtéž, str. 49n.).

88/ Protokol ŘMZ (Wiehl) ze 30. 3. 1939 (*ADAP*, 6, č. 130).

89/ Protokol ŘMZ (Wiehl) ze 16. 8. 1939 (PA, AA/Unterstaatssekretär, Akten betr. Protektorat, 195896).

90/ Protokol ŘMZ (Gaus) k předložení říš. ministru zahraničí ze 20. 6. 1939 (PA, AA/Büro Staatssekretär, Bd. 9, 44735-8).

91/ Britský a francouzský konzulát byly uzavřeny na začátku války, americký v dubnu 1941.

4. Vojenská správa a první policejní zákroky

Přestože byl ustaven Protektorát a vytvořena funkce říšského protektora, byly Čechy a Morava zpočátku podřízeny vojenské správě. Zemskou správu na „operačním území Čechy“ převzal vrchní velitel skupiny armád pozemního vojska 3 se sídlem v Praze generál Blaskowitz, správu na „operačním území Morava“ vrchní velitel skupiny armád pozemního vojska 5 se sídlem v Brně generál List.⁹² V čele civilní správy v Čechách stanul župní vedoucí Henlein, v čele civilní správy na Moravě dosavadní vedoucí úřadu vídeňského říšského místodržícího Josef Bürckel. Nejvyšší říšské úřady přidělily šéfům civilní správy zmocněnce,⁹³ kteří však neměli oprávnění bez účasti vrchního velitelství pozemního vojska nebo skupin pozemních vojsk jednat s orgány Protektorátu⁹⁴ anebo zasahovat do sfér jejich činnosti.⁹⁵

Vojenská správa důsledně kontrolovala protektorátní vládu a správu. Bez povolení vojenských a civilních okupačních úřadů nesměla vláda svolat ministerskou radu ani sestavit program své schůze. Jednání ministerské rady musel být přítomen vedoucí Henleinova štábu, vládní prezident dr. Friedrich Bachmann.⁹⁶ Stejně přísně byla kontrolována i podřízená pracoviště. Korespondence obou zemských prezidentů s ústředními úřady v Praze procházela rukama šéfů civilní správy, korespondenci zemských prezidentů s okresními hejtmany kontrolovali němečtí regionální úředníci, takzvaní oberlandrati – vrchní okresní radové.⁹⁷

Spolu s německou armádou přišlo i Gestapo. Už 15. března začala vlna zatýkání (akce Mříže), jíž padli za oběť především němečtí emigranti

92/ Zvláštní nařízení velitelství XVII. župy pozemního leteckého zabezpečení (*Luftgaukommando*) č. 1 ze 14. 3. 1939 (BDS).

93/ Organizační schéma civilní správy v Protektorátu Čechy a Morava, b. d. (BA, R 22/29, str. 27–40).

94/ Oběžník vrchního velitelství pozemních vojsk různým orgánům Wehrmachtu z 28. 3. 1939 (BA, WI/IF 3185).

95/ Denní rozkaz skupiny pozemních vojsk 3, šéfa civilní správy, z 24. 3. 1939 (BA, R 22/29, str. 134nn.).

96/ Beran, Bývalý předseda vlády, nepub., str. 97; Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 30.

97/ Ševčík, „Příspěvek k dějinám okupační správy v Brně“, str. 128.

a čelní čeští komunisté.⁹⁸ Během prvního týdne bylo zatčeno přibližně 1600 osob,⁹⁹ jejich počet se však záhy zvýšil na 4639.¹⁰⁰ Z hlediska německých úředních míst však služební horlivost českých policejních orgánů,¹⁰¹ které zakázanou KSČ a činnost emigrantů za druhé republiky sledovaly už od prosince 1938, zacházela poněkud daleko. Na německý příkaz byly propuštěny všechny osoby, které v poslední době nevyvíjely aktivní politickou činnost.¹⁰² Ti všichni museli slíbit, že se zdrží veškeré „komunistické nebo státu nepřátelské činnosti“.¹⁰³ Po takovém slibu byly asi tři čtvrtiny zatčených propuštěny. Ve vazbě zůstalo 1228 osob.¹⁰⁴

98/ Rozkaz pražského policejního ředitelství z 15. 3. 1939 (cit. v: Bareš, *Tři pře Jana Ziky*, str. 167n.); Sládek, *Zločinná role gestapa*, str. 64–66.

99/ Denní hlášení řídící úřadovny Státní policie Praha z 24. 3. 1939 (cit. v: Král, *Zločiny proti Evropě*, str. 372).

100/ Denní hlášení řídící úřadovny Státní policie Praha z 24. 3. 1939 (tamtéž).

101/ Už 16. března ráno požadovalo pražské policejní ředitelství (dr. Hora), aby byly zatčeny všechny osoby podezříváné z komunistické činnosti. *KSČ proti nacismu*, dok. 1.

102/ Bareš, *Tři pře Jana Ziky*, str. 167n.

103/ Görtler, „Akce Gitter ve středních Čechách“, str. 31n.; *Odboj a revoluce*, str. 48.

104/ Srov. pozn. 99; Kennan (*From Prague after Munich*, str. 103) dochází k témuž výsledku.

OKUPAČNÍ POLITIKA A KOLABORACE DO LISTOPADU 1939

V prvních dnech a měsících nebylo zřejmě ještě ani zdaleka rozhodnuto, jaký kurz vůči Protektorátu a Čechům německé úřady zamýšlejí nastoupit. Mocní třetí říše neměli ještě zkušenosti s tím, jak spravovat „autonomní“ oblasti a nakládat s cizími národy.

44

Česká strana nemohla tehdy ještě vědět, jak bude autonomie rozsáhlá a zda Úřad říšského protektora nebude vlastně jen zvětšeným vyslanectvím. Jak ukážeme v následujících partiích, představitelům bývalých českých stran se podařilo utvořit v prvních dvou měsících jednotnou frontu a dosavadní vládu zachránit pro okupační časy. Tyto úspěchy je vlastně mohly jen posilovat v jejich naději, že s německou okupační mocí dospějí ke snesitelnému uspořádání.

1. Utvoření jednotné české strany

Tyto úspěchy však vládě nespady samy do klína. Bylo třeba vydobýt je v zápase proti pokusům českých fašistů (takzvané Národní obce fašistické), kteří chtěli ochromení československého státu využít k provedení puče.

Právě fašistům se tenkrát zdálo, že přišla jejich hodina. Někteří jejich předáci se na tajném setkání v Praze už 13. března 1939 zabývali plánem státního převratu. Vycházeli přitom z předpokladu, že fašistické Československo Vůdce neobsadí. O den později došlo k demonstracím, na nichž zazněly požadavky, aby moc ve státě převzal vůdce fašistické strany generál Gajda.¹⁰⁵ Přibližně v téže době navštívili státního prezidenta Háchu někteří předáci pravicově extrémní Vlajky a projevíli svůj zájem o účast ve vládě.¹⁰⁶ Ve chvílích Háchovy a Chvalkovského nepřítomnosti v Praze se českých politiků začala zmocňovat stále větší nejistota. Vládní Strana národní jednoty zvažovala reorganizaci vlády. Opozice, tedy Národní strana práce, pověřila některé své vedoucí politiky, aby pokusy fašistů o státní převrat sledovali.¹⁰⁷ V době, kdy Hácha dorazil do Berlína, 14. března ve 21 hodin, požádal generál Gajda německé vyslanectví, aby dalo souhlas s převzetím moci jeho stranou.¹⁰⁸ Se stejnou žádostí se obrátil na vedení německého studentstva v Praze, odpověď však nedostal.¹⁰⁹

Gajdovi a Obci fašistické v té době konkurovala už zmíněná Vlajka a ANO,¹¹⁰ organizace, které vytvořily Český národní výbor (ČNV), k němuž se 15. března ráno připojili pozorovatelé obou velkých „státotvorných“ stran.¹¹¹

105/ Pasák, „K činnosti Českého národního výboru“, str. 301.

106/ Tamtéž, str. 303. Vlajka, jejíž vůdci byli teprve několik dní předtím propuštěni z vazby (Pasák, „K činnosti Českého národního výboru“, str. 874n.), byla původně zaměřena velmi nacionalisticky a protiněmecky. Vedla například českou stranu ve sporu o insignie Karlovy univerzity. Ale během druhé republiky nahradili dosavadního vůdce prof. Mareše noví mužové jako Rys-Rozsěvač, prof. Vrzalík a Thun-Hohenstein. Vlajka se nyní zaměřila zvláště proti „mezinárodnímu Židovstvu“, proti stranické korupci a diktatuře stran, takže její bývalý vůdce Mareš se od ní distancoval. Za druhé republiky se také nepřipojila k velké vládní straně národní jednoty, ale zaujala vůči ní velmi kritické stanovisko. Dne 11. listopadu 1938 byla zakázána její činnost a vůdci Rys-Rozsěvač a Thun-Hohenstein byli zatčeni (Pasák, „K činnosti Českého národního výboru“, str. 293n.).

107/ Tamtéž, str. 302.

108/ Henckeho telegram ministerstvu zahraničí z 15. 3. 1939, 2 hodiny (viz pozn. 58).

109/ Pasák, „K činnosti Českého národního výboru“, str. 303.

110/ S politikou Gajdovou, jenž se přidal k vládní straně pod Beranovým vedením, se stejně jako Vlajka zpočátku neshodovala ani ANO (Akce národní obrody). Tu založili extremističtí členové NOF právě jako opozici vůči Gajdovi. Sestávala především z mladších advokátů, lékařů a jiných příslušníků svobodných povolání; k jejich nejdůležitějším členům náleželi M. Hlávka, tajemník Svazu podnikatelů ve zbrojním průmyslu, Ferdinand Macalík, ředitel firmy Kali, a Jan Lobkovic, předseda Svazu velkostatkářů. V prosinci 1938 se však sjednotila se Stranou národní jednoty, ale svého programu namířeného proti Židům, kapitalismu, marxismu, demokracii a „nezodpovědnosti“ se přitom nevzdala (Pasák, „K činnosti Českého národního výboru“, str. 294).

111/ Tamtéž, str. 305n.

Nezávisle na tomto vývoji událostí vydal generál Gajda ráno 15. března prohlášení, jež bylo předčítáno v rozhlase a otištěno v novinách. Gajda v něm Čechy vyzýval, aby se bez rozdílu sociálního původu a politického přesvědčení „podřídili jednotnému vedení, jehož se tímto ujímám“. Pražské obyvatelstvo mělo přijít na Uhelný trh a tam převzít další jeho pokyny. Shromáždilo se tam však jen asi 300 lidí; jejich aktivita se vybila ve vyslání „zmocněnců“ do židovských podniků a v podobných, nikoli právě nejaktuálnějších opatřeních.¹¹²

V ČNV se mezitím na mrtvém bodě ocitlo jednání o personálním obsazení vedoucích míst. Proto se vyslanci ČNV obrátili na Gajdu s návrhem, aby se na činnosti tohoto výboru podílel. Gajda na tuto nabídku přistoupil. Za účasti pracovníka německé Bezpečnostní služby (*Sicherheitsdienst*, SD) Übelackera, který byl v kontaktu s Obcí fašistickou už od poloviny třicátých let, byl hlasy zástupců Národní strany práce Gajda zvolen předsedou ČNV, v němž jednoznačné převahy nabyli pravicoví radikálové.¹¹³ Gajda, kterému teprve 11. března byla opět přiznána jeho generálská hodnota – odňata mu byla v procesu roku 1927 –, takovou aktivitou jednoznačně porušil svůj písemný slib, že bude podporovat politiku Háchovu a Beranovu, že rozpustí svou stranu a přeorientuje se na politickou linii Strany národní jednoty.¹¹⁴

Český národní výbor pak přešel k rozdělování postů. Sestavil seznam členů vlády, podle něhož všechna ministerstva s výjimkou ministerstva zemědělství a ministerstva sociální správy měla být obsazena zástupci Obce fašistické, Vlajky, popřípadě ANO.

Následující hodiny v ČNV značně zvyšují pravděpodobnost předpokladu, že politické aspekty okupace promýšlela německá strana teprve po vpádu svých vojsk. Vojenské obsazení nebylo nic obtížného, ale jak zemi vládnout, jak ji spravovat? Kolem půlnoci přišel Übelacker se zprávou, že má být utvořena župa Čechy a župa Morava, jimž v čele budou stát říšští místodržitelé. ČNV proto od dalších jednání o utvoření české

112/ Tamtéž, str. 304n. Srov. i Táborský, *Pravda zvítězila*, str. 74.

113/ Pasák, „K činnosti Českého národního výboru“, str. 307. Za druhé republiky se NOF přidala ke Straně národní jednoty a odměnou jí byla funkce místopředsedy. Na druhé straně se však různými akcemi pokoušela dokazovat svou nezávislost (tamtéž, str. 293n.).

114/ Tamtéž, str. 298n.; Havelka, *Dvoji život*, str. 82.

vlády upustil, ale opět je obnovil, jakmile pronikla zpráva o „zřízení Protektorátu Čechy a Morava“.¹¹⁵

Před sekretariátem Národní obce fašistické se zatím shromáždilo značné množství lidí, kteří se domnívali, že zakrátko bude povolena pouze fašistická strana, a chtěli do ní ještě včas vstoupit. Začaly se šířit fámy, že Hitler Gajdu ustanovil vůdcem českého národa.¹¹⁶

Patnáctého března odpoledne se výbor prostřednictvím rozhlasu představil české veřejnosti. Proslov řečníka, jistého dr. Passera, vyvrcholil výzvou ke spolupráci s Němci. Řekl: „Dosavadní ničím neodůvodněná hořkost vůči Německé říši musí být překonána.“ Potom vyzval generál Gajda všechny legionáře, vojáky a důstojníky, aby byli přichystáni na okamžik, kdy je povolá.

Počáteční úspěchy pravicových radikálů lze pochopit pouze v souvislosti se zmatkem v řadách české vlády a českých stran i na německých okupačních úřadech. Jen tak se dá vysvětlit skutečnost, že v ČNV se angažoval zástupce někdejší sociálnědemokratické strany a další osobnosti, které později hrály skvělou roli v českém odbojovém hnutí.¹¹⁷

Velikou nejistotu v postoji k ČNV bylo v prvních dnech možno postřehnout i mezi zástupci okupační armády. ČNV zřídil orgán pro spolupráci s německými vojsky a snažil se vydobýt si v německých očích zásluhu tím, že nabádal ke klidu a pořádku.¹¹⁸ Gajdu přijal generál von der Gablenz a dal mu najevo svou spokojenost s činností ČNV.¹¹⁹ Gajda tvrdil, že obdržel od Háchy úkol „nově zorganizovat příslušníky české národní skupiny“.¹²⁰

115/ Pasák, „K činnosti Českého národního výboru“, str. 308n. Generální ubytovatel Wagner slyšel 15. března večer toto: „Moravu si necháme my, přijdou tam části dvou divízi, Čechy budou suverénní stát (omezená suverenita), žádná zahraniční politika, žádná armáda, německá měna, takoví naši podnájemníci.“ (Wagnerová, *Der Generalquartiermeister*, str. 81n.).

116/ Elaborát b. a.: „Poměry v Čechách a na Moravě od německé okupace do počátku června 1939“ z 11. 6. 1939 (BDS).

117/ Nečas v emigraci Benešovi 17. 12. 1940 psal, že vstoupil do ČNV pouze proto, aby jeho prostřednictvím zabránil fašistům v převzetí moci (PSm 19, str. 62–129; *DHČP*, str. 150–172). Podobný úsudek vyslovuje Táborský, *Pravda zvítězila*, str. 74, a Jelínek, *PÚ. Politické ústředí domácího odboje*, str. 38nn. Feierabend prý slyšel, že Nečas do ČNV vstoupil na pokyn bývalého předáka sociálnědemokratické strany Hampla. Později došel k názoru, že Nečas by bral jakýkoli úřad (Feierabend, *Ve vládě v exilu*, I, str. 113).

118/ Pasák, „K činnosti Českého národního výboru“, str. 318.

119/ Tamtéž, str. 309.

120/ Dva články z 18. 3. 1939 z nespécifikovaných časopisů (PA, AA/Polit. Abteilung, Bd. 13, nestr.).

Avšak šance ČNV převzít moc pominuly už 17. března. Toho dne totiž přijal vrchní velitel okupačních vojsk v Čechách generál Blaskowitz Beranovu vládu, a tím ji uznal jako protektorátní vládu. Jednání mezi von der Gablenzem a Gajdou byla z německé strany přerušena v okamžiku, kdy Hácha prohlásil, že Gajda nemá jeho důvěru.¹²¹

Velký vliv na toto rozhodnutí měl nejspíš německý požadavek, aby tu byla fungující správa.¹²² A v ČNV se zase zástupci velkých stran prosadili se svým názorem, že před dalšími kroky je třeba vyčkat Háchových rozhodnutí.¹²³ Už tehdy možná začaly německé úřady o Gajdově osobě pochybovat. Jisté je, že ministerstvo zahraničí vrchnímu velitelství Wehrmachtu na jeho dotaz 30. března sdělilo, že Gajda je „čirý oportunist“ a že je „morálně méněcenný“. Název organizace „nesmí svádět k domněnce,“ psalo ministerstvo zahraničí, „že jde o hnutí, jež by světovým názorem bylo blízké fašismu nebo nacionálnímu socialismu“.¹²⁴

Rovněž 17. března se na Pražském hradě konalo jednání mezi ČNV v čele s Gajdou a mezi Háchou, šéfem jeho kanceláře Havelkou a jeho referentem pro veřejné organizace Klimentem; Hácha při té příležitosti oznámil svůj záměr svolat přípravný výbor ke zformování jednotné strany, do něhož by několik svých členů mohl vyslat také ČNV.¹²⁵ Hácha tak chtěl fašisty ovlivněný ČNV nahradit určitým typem „vlastenecké fronty“, která měla být otevřena všem Čechům.

Tehdejší ministr zemědělství Feierabend se o tomto plánu dozvěděl 18. března, když hovořil se šéfem vlády Beranem. Ten se vyslovil pro to, aby předsednictví vlády převzal dosavadní šéf kanceláře a ministr bez portfeje Havelka, jinak se však domníval, že vláda by mohla zůstat v dosavadním složení. Beran řekl, že on sám se však stejně jako sociálnědemokratický předák Hampl musí z politického života stáhnout. Spádové strany druhé republiky, Strana národní jednoty a Národní strana práce,

121/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 16n.

122/ Srov. Pasák, „K činnosti Českého národního výboru“, str. 310.

123/ Tamtéž, str. 309.

124/ Dopis vrchního velitelství branné moci, odbor zahraničí, berlínskému ministerstvu zahraničí prostřednictvím delegáta MZ ze 17. 3. 1939 (PA, AA/Politische Abteilung, Bd. 13, 387219) a odpověď MZ (Altenburg) vrchnímu velitelství branné moci z 20. 3. 1939 (tamtéž, 387220).

125/ Pasák, „K činnosti Českého národního výboru“, k tomu na str. 312 cituje výrok dr. Klimenta.

by měly být zrušeny. Jako jediná politická reprezentace českého národa, pokračoval, by se namísto toho utvořila nová strana, Národní souručenství (NS). V něm by měly být zastoupeny všechny vrstvy českého národa, avšak do žádné funkce by v něm nesměli nastoupit vedoucí politici první a druhé republiky. On, Havelka a Hampl o tom uzavřeli dohodu, s níž Hácha vyslovil souhlas. Havelka v současné době už jedná o personálním složení Výboru Národního souručenství, píše Feierabend.¹²⁶

Večer 18. března promluvil Hácha k českému národu; řekl, že český národ má i za nových státoprávních poměrů velké možnosti rozvoje, budou-li všichni stát pevně při sobě. On sám ustaví sbor osobností, které dostanou za úkol nově zorganizovat politický život národa.¹²⁷ S Feierabendem mluvil Hácha o tom, že při transformaci vlády bude, jak doufá, nutno vyměnit pouze osobu předsedy a že plánované NS bude sice působit totalitním dojmem, mělo by však být sestaveno převážně z demokraticky smýšlejících lidí.¹²⁸

Devatenáctého března protektorátní vláda oznámila, že ČNV nebyl ani německou stranou, ani českými úřady zmocněn k žádným opatřením veřejnoprávní povahy.¹²⁹ Dvacátého prvního března 1939 rozpustil Hácha Poslaneckou sněmovnu i Senát a jmenoval 50 osobností, které dosud nestály v popředí politického života, členy Výboru Národního souručenství. Všechny dosavadní politické organizace včetně Obce fašistické prohlásil za ilegální a vydal příkaz, aby byly do určitého termínu rozpuštěny. Podle kompromisního ujednání mezi Havelkou a Gajdou byli ve Výboru zastoupeni i fašisté.¹³⁰ NOF, ANO a Vlajka obdržely deset míst z padesátičlenného Výboru.¹³¹ Jak na první schůzi výboru oznámil Hácha, NS by mělo sjednotit český národ. Řekl: „Musíme zabránit pochlebování, musíme zabránit denunciaci, neboť tím si nezískáme přízeň čelných německých mužů, kteří by pro nás při své vrozené přimosti měli jen pohrdání.“ Zatímco vláda se ve spolupráci s německými civilními

126/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 20 a 34n.

127/ Tamtéž, str. 21.

128/ Tamtéž, str. 19.

129/ Amort, *Partyzáni na Podbrdsku*, str. 12.

130/ Zpráva Hlavního sektoru SD v Praze pro období 15. 3. 1939–15. 3. 1940 (AÚD KSČ). Viz též Tábořský, *Pravda zvítězila*, str. 87, a Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 28.

131/ Maršálek, *Protektorát Čechy a Morava*, str. 111.

a vojenskými úřady ujme státních záležitostí, NS by se mělo starat o národní záležitosti českého národa.¹³²

Tehdejší strany vyslaly do Výboru NS podle domluvy druhou garnituuru, a sice podle stranického klíče posledních voleb. Předsedou výboru byl zvolen člen Republikánské strany (agrárníci) Adolf Hrubý, místopředsedou byl sociální demokrat.¹³³ Na prvním zasedání 21. března Výbor přijal – jak jsme se zmínili – Háchův návrh, aby se český lid sjednotil v jednotné straně. Hácha Výbor pověřil zrušením dosavadních politických stran. Obě velké strany druhé republiky tomuto pokynu vyhověly a své členy převedly do NS. Odpor dávaly najevo jen pravicově radikální strany a skupinky, i když vůdce NOF generál Gajda své příznivce 30. března vyzval ke vstupu do NS.¹³⁴

Utvoření NS zpočátku vítaly široké vrstvy českého národa. V *Lidových novinách* z 26. března 1939 například čteme:

„Před světem a před sousedy musíme zůstat národem. Svornost a bratrské přátelství teď proto nejsou prázdny frázemi. Na tom nyní závisí všechno.“¹³⁵

2. Dva vládcí: Neurath, Frank

To všechno se odehrávalo ještě předtím, než moc převzal říšský protektor. Osmnáctého března jmenoval Hitler říšským protektorem bývalého ministra zahraničí a tehdejšího předsedu „tajné kabinetní rady“ – jež však o sobě nedala nikdy vědět – von Neuratha.¹³⁶ Neurath se po válce pokoušel objasnit, proč jmenování říšským protektorem přijal. Hitlerovi prý tenkrát řekl, že trpělivost Anglie a Francie je určitě už u konce, a ve výpovědi pokračoval takto:

132/ Jelínek, *PÚ. Politické ústředí domácího odboje*, str. 42, a Krofta, *Dějiny československé*, str. 806.

133/ Zpráva Hlavního sektoru SD, srov. pozn. 130; viz též Jelínek, *PÚ. Politické ústředí domácího odboje*, str. 43.

134/ Krofta, *Dějiny československé*, str. 806n.; Tábořský, *Pravda zvítězila*, str. 96.

135/ Citováno podle Feierabenda, *Ve vládě Protektorátu*, str. 29.

136/ *VöB*, 19. 3. 1939.

„Hitler odvětil, že právě to je ten důvod, proč mě prosí, abych se funkce ujal, chce totiž prokázat, že nehodlá provádět politiku nepřátelskou vůči Čechům. Že já jsem v cizině všeobecně znám jako osoba klidná a umírněná a že mne vybaví maximálními plnými mocemi, aby bylo možno zakročit proti všem excesům, zvláště sudetoněmeckých živlů.“¹³⁷

Jmenování tohoto diplomata staré školy mohlo být považováno za smířlivé gesto,¹³⁸ ovšem v osobě Karla Hermanna Franka – ve funkci státního tajemníka při Úřadu říšského protektora – obsadil Hitler druhou nejvyšší pozici německé správy známým příslušníkem bývalé Sudetoněmecké strany. Nejvyšším výkonným úředníkem se stal správní odborník Kurt von Burgsdorff, který z místa šéfa civilní správy na Moravě přešel do Úřadu říšského protektora, a mohl působit poměrně umírněně.¹³⁹

Zatímco Neurath nastoupil do úřadu už 5. dubna, „aby byl vyvrácen v cizině značně rozšířený názor, že dosazení říšského protektora bylo pouhým gestem“, a tohoto dne se také oficiálně ujal všech úředních povinností, záležitosti šéfa civilní správy přešly na Úřad říšského protektora teprve 15. dubna.¹⁴⁰

Na slavnostním banketu na Pražském hradě 5. dubna se Neurath obrátil na české hosty těmito vstřícnými slovy:

„Bude úkolem mým a mých spolupracovníků, abychom země Čechy a Moravu v rámci životního prostoru Velkoněmecké říše dovedli ku štěstí a blahobytu. Nedoufám v nic toužebněji, než aby český národ naše i své poslání rozpoznal a nelehkou úlohu mi čestnou spoluprací pomohl splnit ku svému nejlepšímu prospěchu.“¹⁴¹

137/ Neurathova výpověď 24. 6. 1946 (IMT, Blaue Serie, Bd. XVI, str. 717).

138/ Táborský, *Pravda zvítězila*, str. 80. Hácha řekl Feierabendovi, že Hitlera prosil, aby říšským protektorem nejmenoval žádného sudetského Němce (Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 19). Podle svědectví tehdejšího hlavního ubytovatele Wagnera připadal v úvahu i Fritsch. Poznámka: „Vůči zahraničí by straník nebyl možný.“ (Wagnerová, *Der Generalquartiermeister*, str. 82).

139/ Dopis ŘMZ z 11. 4. 1939 (BA, R 2/11874, str. 35). Nejvýrazněji se Burgsdorff profiloval ve svém postavení krakovského guvernéra, kde se od mnohých ostatních lokálních nacionálněsocialistických veličin odlišoval „čistým vedením správy“ (Broszat, *Nationalsozialistische Polenpolitik 1939–1945*, pozn. 76). Jeho politické postoje ozřejmuje také jeho dlouholeté členství v Německé nacionální straně lidové a jeho pozdní vstup do NSDAP 1. 5. 1933 (SA-Personalakten – BDC).

140/ Oběžník ŘMV nejvyšším říšským úřadům z 31. 3. 1939 (BA, R 22/29, str. 372–390). Oběžník OBdH nejvyšším říšským úřadům ze 14. 4. 1939 BA, (R 43 II/1324a). Rozkaz OBdH z 3. 4. 1939 (T-77, R. 734, 1325).

141/ *VöB*, 6. 4. 1939, *NT*, 6. 4. 1939.

Takto Neuratha předešlého dne pozdravil pražský primátor Klapka:

„Svobodný pán von Neurath přichází, jak sám nedávno prohlásil, s úmyslem zajistiti české národnosti netušený, svobodný rozvoj jejích bohatých darů a vésti české země, jež hlubokou láskou k domovu pojí Čechy i Němce, vstříc novému kulturnímu a hospodářskému rozkvětu.“

Pražské obyvatelstvo nechť svým přijetím prokáže, pokračoval dále, „že dokážeme ctít muže, jenž své misi propůjčuje tak vznešenou podobu“.¹⁴²

Neurath přijel do Prahy s velkou pompou: přivítání na nádraží, špalír školních dětí, vlajkosláva, vojenská přehlídka atd., ale už první den svého pobytu v Praze si nejspíš uvědomil, že české obyvatelstvo je pevně rozhodnuto německý režim bojkotovat a stavět se mu na odpor. Lidé na ulicích na něj hleděli mlčky. Jen ojediněle se ozvalo německé provolání slávy. Mnoho lidí raději riskovalo potrestání, než aby předstírali souhlas s německou nadvládou a vyvěšovali praporky.¹⁴³

Podobná ochota ke kompromisům jako z Neurathových a Klapkových proslovů zaznívala z Neurathových i Háchových úvodních slov v oficiálních německých protektorátních novinách *Der Neue Tag*; hovořilo se tam o „ochraně“, „důvěře“ a „smíru“.¹⁴⁴ Ve Frankově úvodním slovu se však objevují jiná klíčová slova. Je tam řeč nikoli o smíru, nýbrž o „harmonickém začlenění do okolního německého prostoru“. Rovněž jeho interpretace pojmu protektorát zní poněkud odlišně:

„Protektorát neznamená nic jiného než ochranu, zvláštní druh ochrany dovnitř i navenek: ochrana národního svérázu obyvatelstva a ochrana pořádku, ochrana prostoru před profesionálními narušiteli míru a ochrana budovatelských sil před rozkladnými parazity.“¹⁴⁵

Hácha a ministři protektorátní vlády byli toho názoru, že Neurath bude mít vzhledem ke svým zahraničněpolitickým zkušenostem pochopení pro jejich situaci, ale záhy museli zjistit, že je „pasivní“, ba dokonce „docela zbabělý“ a že v konfrontacích s radikálními elementy na německé straně, zejména pochopitelně s Frankem, podléhá.¹⁴⁶ Spolupráci obou mužů musel nutně znesnadňovat už jejich rozdílný původ. K tomu přistupovala ta

142/ Klapkovo provolání k pražskému obyvatelstvu ze 4. 4. 1939 (*NT*, 5. 4. 1939).

143/ Kennan, *From Prague after Munich*, str. 111nn.

144/ Háchovo úvodní slovo (*NT*, 5. 4. 1939); úvodní slovo Neurathovo (tamtéž).

145/ Úvodní slovo Frankovo, „Der Sinn des Schutzes“ (Smysl ochrany), *NT*, 5. 4. 1939.

146/ Havelka, *Dvoji život*, 114n; Masařík, *V proměnách Evropy*, str. 309–311.

skutečnost, že říšský velitel SS (*Reichsführer SS*) Heinrich Himmler Franka na konci dubna 1939 jmenoval vyšším velitelem SS a policie (*Höherer SS- und Polizeiführer*) při Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě, a tím z něho na poli policejního dohledu a stíhání učinil úředníka nezávislého na Neurathovi. Při opatřeních německé policie byli totiž Himmler a jeho regionální zástupce Frank vázáni pouze povinností „dojednat“ otázky s říšským protektorem, nikoli s ním něco „dojednat“.¹⁴⁷ Vyššímu veliteli SS a policie příslušelo „velet všem silám podléhajícím říšskému veliteli SS a šéfu německé policie“, především všem náčelníkům Pořádkové (*Ordnungspolizei*) i Bezpečnostní policie (*Sicherheitspolizei*). V Protektorátu mu podléhaly obě řídicí úřadovny Státní policie v Praze a v Brně a Hlavní sektor SD v Praze.¹⁴⁸

Začátek války posílil Himmlerovu pozici a tím i pozici jeho pražského místodržícího Franka. Himmler byl 7. října 1939 jmenován říšským komisařem pro upevňování německého národního elementu (*Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums*, RKF) a od té doby byl nejvyšší instancí německé národnostní politiky s následujícími úkoly: „repatriace“ říšských a etnických (kmenových) Němců z ciziny, „vytváření nových německých sídelních oblastí“ především formou usídlování „navracejících se říšských a kmenových Němců“ a rovněž „vyučování škodlivého vlivu těch národnostně cizích složek obyvatelstva, jež znamenají nebezpečí pro Říši a německou národní spopolitost“.¹⁴⁹

Česká strana na Franka pohlížela jako na sekyráře, na Neuratha jako na člověka ochotného ke kompromisům.¹⁵⁰ Spolupráce württemberského šlechtice a bývalého ministra zahraničí s knihkupcem a bývalým sudetoněmeckým menšinovým politikem byla příčinou neustálých spekulací o velkých názorových rozdílech mezi oběma reprezentanty Říše v Protektorátu.¹⁵¹

147/ Stuckartovo memorandum z 25. 3. 1939. PA, AA/Unterstaatssekretär, 195978-89.

148/ Birn, *Die Höheren*, str. 9–14, 83. Do 5. 5. 1939 tyto úkoly plnily operační skupiny, po jedné v Praze a v Brně. Küpper, *Karl Hermann Frank*, str. 145n.

149/ Mai, *Rasse und Raum*, str. 122; Buchheim, „Rechtsstellung und Organisation des Reichskommissars“, str. 239n. Už v polovině září 1939 se Darré pokoušel přesvědčit generálního guvernéra Hanse Franka, že „politika výživy a pozemková politika musejí spočívat v jedné ruce“, tedy pravděpodobně v Darrého. Zápis ze Stuckartovy porady s von Gottbergem 21. 9. 1939, NA, 114 5-27, str. 89n.

150/ Srov. Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 44. Zpráva národního odboje exilu z 26. 7. 1939 (PSm 9, str. 81; otištěno též v: *DHČP*, str. 442n.).

151/ *Odboj a revoluce*, str. 44n.

V každém případě se zdá, že v létě 1939 Frank dokonce hledal podporu proti Neurathovi ve stranické kanceláři. Říšský ministr vnitra Neuratha 14. července 1939 informoval, že podle Bormannova sdělení „bylo Vůdci hlášeno, že oberlandrati na území Protektorátu jsou vůči Čechům často příliš shovívaví. Vůdce si proto přeje, aby se oberlandrati při všech rozhodnutích, jež mají politické souvislosti, obraceli na pana státního sekretáře Franka, v důsledku jehož působení budou činěna správná rozhodnutí.“ Frick, jenž stál na Neurathově straně, se k tomu vyjádřil takto:

„Prosím Vás proto, abyste výtky přezkoumal a zařídil vše potřebné... Působení na politická rozhodnutí oberlandratů, jak si to přeje Vůdce, bude bezpochyby dostatečně zajištěno podřízením oberlandratů Vašemu pracovišti.“¹⁵²

Ale ani Neurath nezahálel. Použil například supliky bývalého sudetoněmeckého poslance Kundta, jenž si stěžoval na Frankův zákaz vstupu na protektorátní území, a upozornil tak na skutečnost, že Kundt „se těší větší oblibě než Frank nejenom v širokých kruzích pražských německých soukmenovců, nýbrž i mezi Němci rozptýlenými po celé zemi“. Třebaže nějaké funkční místo v Protektorátě, uvádí dále, nepřipadá vzhledem ke Kundtovým osobním neshodám s Frankem pochopitelně v úvahu, „byly by Kundtovy vztahy na území Protektorátu a jeho znalost tamějších poměrů užitečné“.¹⁵³ S Kundtem by byl Neurath pravděpodobně dokázal lépe spolupracovat než s Frankem. Kundt, jenž byl po mnichovské dohodě zástupcem Němců ve zbytkovém Česku, pracoval údajně na německo-českém smíru, zatímco Frank měl už tehdy prosazovat vtělení zbytkového Česka do Říše.¹⁵⁴

152/ ŘMV (Frick) Neurathovi ze 14. 7. 1939 (BA, R II/1324). Viz též zápis říš. protektora o Bormannově sdělení Frickovi z 25. 6. 1939 (otištěno v: *Die Deutschen*, str. 391).

153/ List Ernsta Kundta Neurathovi ze 4. 8. 1939. Psaní Neurathovo Lammersovi z 5. 8. 1939 (obojí BA, R 43 II/1324). Dopis Neurathův von Weizsäckerovi z 5. 8. 1939 (NA, MZ, 406039n.). Jak vyplývá ze zprávy jednoho odbojového funkcionáře zaslané exilu, z „informovaných“ kruhů pronikly zvěsti, že Frank se nevrátí z dovolené, na níž tehdy zřejmě dlel, a bude nahrazen Kundtem. Neurath si prý stěžoval na „henleinovské radikály“ (Zpráva, b. a., z 26. 7. /1939/, PSm 9, str. 81).

154/ *Český národ soudí K. H. Franka*, str. 125.

3. Úřad a pravomoci říšského protektora

Pro tu chvíli vystupovali však Neurath i Frank většinou společně proti požadavkům nejvyšších říšských orgánů, tedy ústředních berlínských míst. Pozici nezávislou na Úřadu říšského protektora si Frank budoval pouze v resortu policie.

Struktura Úřadu říšského protektora

Výnosem z 18. září 1940 rozčlenil říšský protektor svůj úřad do čtyř oddělení. Oddělení I zahrnovalo správu, soudnictví a výuku a bylo to vlastní politické oddělení. Oddělení II se zabývalo hospodářstvím a financemi, oddělení III dopravou a oddělení IV kulturní politikou.¹⁵⁵ Tato oddělení byla obsazována především úředníky takzvané „staré Říše“, i když Karl Hermann Frank Neurathovi už v květnu 1939 předal seznam osob, které by podle jeho názoru mohly být přijaty do Úřadu říšského protektora. Šlo vesměs o sudetské Němce.¹⁵⁶ Neurath a říšské ministerstvo vnitra ovšem docílili shody v tom, že „kostra Protektorátu musí bezpodmínečně sestávat z úředníků staré Říše“.¹⁵⁷

Mezi Úřadem říšského protektora a oberlandraty stály ještě dvě instituce, které vznikly z úřadu šéfa civilní správy, totiž Český odbor říšského protektora (*Gruppe Böhmen*) a Moravský odbor říšského protektora (*Gruppe Mähren*). Na rozdíl od Českého odboru, který byl zrušen už v červenci 1939¹⁵⁸ a jehož úkoly byl pověřen Úřad říšského protektora, Moravský odbor převzal podstatnou část agendy šéfa civilní správy v Brně.¹⁵⁹ Moravský odbor byl nejenom prostředníkem mezi říšským protektorem a oberlandraty na Moravě, ale zároveň si přivlastnil značnou část povinností oberlandratů. Proto už v prosinci 1939 brněnský oberlandrat

155/ Oběžník říšského protektora z 1. 8. 1939 (AÚD KSC, mikrofilm); nařízení říš. protektora z 19. 9. 1940 (*Prager Archiv*, 1940, str. 1058).

156/ Frank Neurathovi ze 30. 3. 1939 (BA, R 43 II/1329).

157/ ŘMV říšskému kancléřství ze 30. 3. 1939 (tamtéž).

158/ *NT*, 16. 7. 1939.

159/ Ševčík, „Příspěvek k dějinám okupační správy v Brně“, str. 130; Tvarůžek, „Wehrmacht v Protektorátu Čechy a Morava do roku 1941“, str. 69.

navrhl jeho zrušení. Jmenováním jednoho Němce moravským zemským viceprezidentem v březnu 1940 pozbyl Moravský odbor svého nejdůležitějšího úkolu, totiž dohledu nad českým zemským úřadem v Brně. Zemský úřad musel do té doby všechny zákony, vyhlášky, právní předpisy a administrativní nařízení zásadního významu předkládat před uveřejněním k posouzení Moravskému odboru říšského protektora.¹⁶⁰ Odbor nakonec v lednu 1940 obdržel řízení „politiky podpory německého živlu“ na Moravě.¹⁶¹ Jestliže v roce 1940 právě otázka samostatnosti či vůbec existence Moravského odboru¹⁶² měla nabýt na významu pro vztah říšského protektora k vedoucímu župy Dolní Podunají, jenž chtěl Moravu anektovat, v roce 1939 stály v popředí rozpory mezi říšským protektorem a ústředními berlínskými orgány.

Vymezení pravomocí mezi říšským protektorem a ústředními berlínskými orgány

Neurathovo postavení bylo zdánlivě jednoznačně upraveno Hitlerovým nařízením z 22. března.¹⁶³ V § 1 stálo:

„Říšský protektor v Čechách a na Moravě je výlučným reprezentantem Vůdce a říšského kancléře a říšské vlády v Protektorátu. Bezprostředně podléhá Vůdci a říšskému kancléři a pouze od něho dostává pokyny.“

Neurath dostal k ruce osobní štáb, jehož sestavení a obsazení bylo přenecháno jemu samému. Kromě osobního referenta a adjutanta do něho patřil zmocněnec branné moci a vyslanec přidělený ministerstvem zahraničí. Říšskému protektorovi podléhal státní tajemník Frank, jehož Himmler jmenoval zároveň vyšším velitelem SS a policie. Všeobecným zástupcem státního tajemníka byl ministerský ředitel a pozdější státní podtajemník von Burgsdorff, jemuž podléhaly jednotlivé do odborů (*Gruppen*) sdružené referáty.¹⁶⁴ S výjimkou branné moci se měly

160/ Ševčík, „Příspěvek k dějinám okupační správy v Brně“, str. 129n.

161/ Oběžník ŘP oberlandratům a Moravskému odboru z 11. 1. 1940 (BA, R 22/31).

162/ Viz str. 235n.

163/ Vůdcovo nařízení z 22. 3. 1939 k výnosu ze 16. 3. 1939 (*Reichsgesetzblatt* 1939, I, str. 549).

164/ Oběžník ŘMV z 31. 3. 1939 (BA, R 22/29, str. 372–390).

v Úřadu říšského protektora soustřeďovat všechny resorty. K vyslání referentů centrálních berlínských úřadů do ústředních orgánů Protektorátu nedošlo. Stejně neměly být zřizovány „prostřednické říšské úřady“ ani pro správní odvětví, jež byla pojata do přímé říšské kompetence, jako například rozhlas, Bezpečnostní policie, clo atd. „Všechny jejich povinnosti má rovněž zastávat Úřad říšského protektora,“ psalo říšské ministerstvo vnitra.¹⁶⁵

Jako regionální orgány převzal říšský protektor do své kompetence „oberlandraty“,¹⁶⁶ které zřídil už vrchní velitel pozemních vojsk a v jejichž kompetenci byla vždy dvě až tři česká okresní hejtmanství. Měli podávat zprávy o vývoji v okresech, kontrolovat nižší administrativní orgány Protektorátu a vyřizovat určité úkoly, které Říše převzala do své přímé kompetence. Kromě toho se měli starat zvláště o záležitosti německých státních příslušníků a podílet se na řešení problematiky náhradní vojenské služby, rodinného stavu osob, státní příslušnosti a na pasové agendě.¹⁶⁷

Samostatného postavení se mělo dostat pouze armádě. „K jednotné ochraně zájmů branné moci v Čechách a na Moravě“ byl jmenován „zmocněnec branné moci při Úřadu říšského protektora“ a přímo podřízen šéfovi vrchního velitelství branných sil. Jeho rozkazy se však nevztahovaly na vojska rozmístěná v Čechách a na Moravě, na něž se pohlíželo jako na jednotky exteritoriální a podřízené sousedním vrchním velitelstvím, případně velitelstvím leteckých flotil nebo žup pozemního leteckého zabezpečení. Naopak k jeho povinnostem náležely „otázky záloh, kontrášpionáže, tisku a propagandy, vojenského hospodářství, dopravy a spojů, zásobování a všechny záležitosti spojené s civilní obranou Říše“. Pro tyto úkoly měl k dispozici mnoho příslušníků armády, z nichž většina byla dosud ve výcviku.¹⁶⁸ Zmocněnec branné moci byl kromě toho i „poradcem

165/ Spěšný dopis ŘMV říšskému min. financí z 31. 3. 1939 (BA, R 2/11874, str. 9n.).

166/ Oběžník ŘMV oberlandratům v Protektorátu z 5. 4. 1939 (PA, AA/Unterstaatssekretär, Akten betr. Protektorat, 195966). Označení „Oberlandrat“ bylo zvoleno proto, aby se zabránilo jakékoli podobnosti s označeními českých úřadů (viz oběžník ŘMV z 10. 6. 1939 – BA, R 43 II/1324).

167/ Spěšný dopis ŘMV z 31. 3. 1939 – viz pozn. 165. Oběžník ŘMV z 31. 3. 1939 (BA, R 2/11874, str. 30). Marcus, *Die Verwaltungsorganisation im Protektorat Böhmen und Mähren 1939–1945* (Organizace správy v Protektorátu Č. a M.), nepub., str. 18n. (BA, Ost-Dok. 21/II).

168/ Jejich počet kolísal, např. od října 1939 do konce roku 1940 mezi 95 000 a 113 000 muži. Tvarůžek, „Wehrmacht v Protektorátu Čechy a Morava do roku 1941“, str. 99.

říšského protektora ve vojenských záležitostech a v otázkách vlastních vojenských útvarů Protektorátu“. Celková síla těchto útvarů byla stanovena na 7000 mužů a jejich organizace, členění a výzbroj byly přizpůsobeny německé Ochranné policii (*Schutzpolizei*).¹⁶⁹ Do tohoto takzvaného vládního vojska měla být převedena část českého četnictva, umístěného v kasárnách a čítajícího na 17 000 mužů. Vojsko mělo sloužit „k udržování vnitřní bezpečnosti a pořádku“.¹⁷⁰

První útok na jednotu německé správy v Protektorátu podnikla ze stranické platformy NSDAP. Nepochybně to nebyly pouze organizační důvody – tedy početní slabost německého obyvatelstva v Protektorátu –, které stranu vedly k tomu, aby popřela organizační jednotu protektorátního území a Protektorát „po stranické linii“ přidělila čtyřem přilehlým župám – Sudety, Bavorská východní marka, Horní Podunají a Dolní Podunají. Vedoucím sousedních žup se tak totiž dostalo práva zasahovat do protektorátních záležitostí. Předsedal jim župní vedoucí Jury z Dolního Podunají, jemuž připadly enklávy s německým osídlením kolem Jihlavy, Brna a Olomouce.¹⁷¹

V dopise přednostům správních orgánů sousedních žup a vládních krajů bylo říšské ministerstvo vnitra záhy poté nuceno upozornit na to, že rozdělení Protektorátu „po stranické linii“ nezměnilo nic na postavení říšského protektora, jenž je výlučným zástupcem Vůdce a říšského kancléře a pověřencem říšské vlády, a že je nepřipustné navazovat přímé kontakty s autonomními úřady protektorátní správy jakož i s protektorátními úřady v přímé kompetenci Říše.¹⁷² Stranickým orgánům, jejich složkám a přiřazeným organizacím byl jakýkoli vliv na politiku v Protektorátě oficiálně zapovězen. Vůči českým fašistickým uskupením měla být zachována zdrženlivost, veškeré okázalé sbratřování bylo zakázáno.¹⁷³ Pro ten okamžik se tedy říšský protektor vůči straně prosadil, hrozilo však nebezpečí, že při oslabení jeho pozice nebo při změně

169/ Vůdcovo nařízení z 22. 3. 1939 (BA, R 22/29, str. 302). Služební pokyn vrchního velitelství branné moci (Keitel) zmocněnci branné moci při Úřadu říš. protektora z 23. 3. 1939 (T-77, R. 734, 1358–1361).

170/ Dopis šéfa Pořádkové policie Lammerse z 29. 3. 1939 (BA, R 43 II/1324a).

171/ Nařízení stranické kanceláře č. 59 a č. 60 z 21. 3. 1939 (*Verfügungen*, str. 245nn.).

172/ Oběžník ŘMV čelným funkcionářům správních orgánů sousedních žup z 11. 4. 1939 (BA, R 22/29).

173/ Nařízení Vůdcova zástupce č. 99 ze 4. 5. 1939 (BA, R 22/29, str. 242).

zahraničněpolitických a vnitropolitických mocenských poměrů se „stranické“ rozpolcení Protektorátu nepříznivě projeví na celistvosti tohoto útvaru a posílí se odstředivé tendence. Dvacátého pátého října 1939 se „s ohledem na přítomnou dobu válečnou“ ustoupilo i od snah uvést do souladu se stranickými župami a kraji aspoň hranice okrsků v pravomoci oberlandratů.¹⁷⁴ Aby se dosáhlo aspoň jisté koordinace postupu zmíněných čtyř stranických žup, byl 30. ledna 1940 zřízen „koordináční stranický orgán při Úřadu říšského protektora“ pod vedením župního vedoucího Juryho. Ovšem ani ten nesměl být v bezprostředním styku s českými úřady.¹⁷⁵

Mezi orgány říšského protektora a nejvyšší říšské orgány byla podobně jako po přičlenění Rakouska a později na dobytých územích vřazena další instituce, Ústředí pro Čechy a Moravu, do jejíhož čela byl postaven státní tajemník na říšském ministerstvu vnitra Stuckart. Nejvyšší říšské úřady měly „při všech opatřeních týkajících se Protektorátu, zejména při vydávání právních předpisů a v opatřeních organizačních dohlížet shody s Ústředím“.¹⁷⁶

Šestnáctého března se se svými mocenskými nároky „jako zmocněnec pro čtyřletý plán“ přihlásil i Göring. Všem ústředním napsal toto: „Ve všech zásadních otázkách hospodářského charakteru [v Protektorátu] si proto vyhrazuji právo rozhodnout...“¹⁷⁷ Avšak tento i pozdější Göringův pokus připojit dodatek k nařízení z 22. března 1939, že „postavení zmocněnce pro čtyřletý plán zůstává nedotčeno“,¹⁷⁸ ztroskotal na Hitlerově vetu; Hitler Göringovi poradil, aby své pokyny uděloval jeho prostřednictvím anebo po dohodě s říšským protektorem.¹⁷⁹

Jistou míru nezávislosti na říšském protektorovi si naopak dokázaly

174/ Oběžník říš. protektora z 25. 10. 1939, viz též zápis říšského kancléřství z 19. a ze 22. 10. 1939 (vše BA, R 43 II/1324a).

175/ Nařízení stranické kanceláře NSDAP č. 3 z 30. 1. 1940 (*Verfügungen*, str. 247nn.).

176/ Vůdcovy nařízení z 22. 3. 1939 (*Reichsgesetzblatt* 1939 I, str. 549). Srov. obdobné organizační postupy pro začleňování území Eupen-Malmedy a Moresnet (oběžník ŘMV z 31. 5. 1940 – T-175, R. 425, 3775), přičleněných východních území (oběžník ŘMV/I Ost z 6. 6. 1940 – T-175, R. 425, 3788) a Lucemburska, Alsaska a Lotrinska (Vůdcovy výnosy z 2. 8. 1940 – T-172, R. 425, 3964nn.).

177/ Oběžník zmocněnce pro čtyřletý plán ze 16. 3. 1939 (BA, R 43 II/1326a).

178/ Göringův dopis říš. ministru vnitra z 21. 3. 1939 (BA, R 43 II/ 1329a).

179/ Záznam říšského kancléřství z 25. 3. 1939 (tamtéž).

zajistit soudy.¹⁸⁰ Říšský ministr spravedlnosti Gürtner však prezidentu německého vrchního zemského soudu a generálnímu státnímu zástupci při vrchním zemském soudu v Praze uložil „vycházet vstříc žádostem pana říšského protektora v Čechách a na Moravě o nezprostředkované informace“.¹⁸¹ Říšský protektor mohl justiční orgány „upozorňovat na rozhodující aspekty a z nich vyplývající nezbytná opatření“ a „v rámci zákonů a nařízení nejvyšších říšských orgánů jim udělovat pokyny odpovídající jeho všestranné odpovědnosti“. „Všeobecná nařízení i jednotlivá významná opatření včetně jmenování služebně vyšších úředníků“ bylo možno činit jen po dohodě s ním.¹⁸²

Vůči říšskému ministerstvu práce a říšskému ministerstvu hospodářství dokázal říšský protektor své postavení obhájit. Obě ministerstva k říšskému protektorovi vyslala své referenty. Říšský ministr dopravy ustoupil až po krátkém zpěčování.¹⁸³

Mezi říšským protektorem a nejvyššími říšskými orgány však i nadále docházelo k neustálým kompetenčním sporům. Ústředí pro Čechy a Moravu se pokoušelo hrát mezi oběma stranami roli prostředníka, jež jí také byla přiřčena. Ve společném oběžníku určeném nejvyšším říšským úřadům z 1. dubna 1939, tedy ještě dříve, než Neurath svůj úřad oficiálně převzal, připomnělo Ústředí spolu s říšským kancléřstvím, že veškerá opatření nejvyšších říšských úřadů je třeba předem projednat s říšským protektorem. „Mimo armádu neexistují ... ve vztahu k němu ... žádné samostatné instituce nejvyšších říšských orgánů,“ pravilo se v tomto cirkuláři.¹⁸⁴

Dvacátého července 1939 zopakovalo říšské ministerstvo vnitra svoje upozornění nejvyšším říšským orgánům a postoupilo dál „opakované“ stížnosti říšského protektora na přímé dohovory těchto orgánů

180/ Podle Výnosu o struktuře německé správy a o Německé bezpečnostní policii nebyly soudy říš. protektorovi podřízeny (RGBl. 1939, I, str. 1681).

181/ Dopis ŘMS říš. protektorovi z května 1939 (BA, R 22/29, str. 237n.).

182/ Dopis říš. ministra spravedlnosti prezidentu německého vrchního zemského soudu a generálnímu prokurátorovi v Praze z 26. 5. 1939 (BA, R 22/29, str. 239). Neurathův dopis Gürtnerovi z 11. 5. 1939 (tamtéž, str. 235n.).

183/ Protokol porady státních tajemníků z 25. 3. 1939 (PA, AA/Unterstaatssekretär, Akten betr. Protektorat, 195974–195989).

184/ Oběžník říšského ministra vnitra a šéfa říš. kancléřství z 1. 4. 1939 (ND, NG-5739).

s protektorátní vládou.¹⁸⁵ Třetí a čtvrté upozornění stejného obsahu se 3. ledna a 22. února přímo obracela na úřední místa sousedních žup.¹⁸⁶

Sporná po jistou dobu byla otázka, kdo smí jmenovat jednotlivé úředníky při Úřadu říšského protektora. Z hlediska dalšího vzdělání, nahraditelnosti a kariéry jednotlivých úředníků bylo racionální, aby říšský protektor jmenoval – až po funkci vedoucího odboru (*Gruppenleiter*) – pouze nejvyšší z nich, ostatní aby však do Prahy vysílaly příslušné specializované resorty.¹⁸⁷ Na druhé straně se tím omezovala pravomoc říšského protektora nad jeho podřízenými, neboť tito úředníci zůstávali ke svému resortu připoutáni nesporně těsněji než k dočasnému šéfovi. Specializované resorty byly při jmenování svých referentů přece jen alespoň vázány nezbytností dohodnout se s protektorem a sám protektor byl i nadále dohlížecím orgánem nad všemi svými úředníky.¹⁸⁸ Jak vyplývá z jednoho záznamu říšského ministerstva vnitra, říšský protektor se toto rozhodnutí pokoušel na poradách o rozpočtu počátkem roku 1940 zvrátit. Jeho záměr pojmout jednotlivé odbory do svého rozpočtu však neprošel, zvláště proto, že se předtím nebránil tomu, aby sekce policie a soudnictví byly zařazeny do rozpočtů svých vlastních resortů.¹⁸⁹

Prozatím definitivní vymezení povinností a práv mezi nejvyššími říšskými orgány a říšským protektorem přineslo „Nařízení o organizační struktuře německé správy a o Německé bezpečnostní policii v Protektorátu Čechy a Morava“ z 1. září 1939,¹⁹⁰ jemuž předcházela dlouhá a úporný zápas mezi zúčastněnými úřady.

Nařízení se skládá ze dvou částí, které měly být původně vydány odděleně a o nichž se diskutovalo jako o druhém a třetím prováděcím nařízení

185/ Oběžník říšského ministra vnitra nejvyšším říšským úřadům z 20. 7. 1939 (PA, AA/ Unterstaatssekretär, Akten betr. Protektorat, 195900n.).

186/ Obě v BA, R 43 II/1324b.

187/ Dopis (koncept) říš. ministra spravedlnosti říš. ministru a vedoucímu říšského kancléřství z června 1939, s doložkou říš. kancléřství z 30. 6. 1939, (BA, R 43 II/1325). Rovněž spěšný dopis ŘMV říš. ministru a vedoucímu říš. kancléřství z 12. 7. 1939 (tamtéž). Viz též zápis ŘMV o poradě ŘMV, ŘMF, ŘP 19. 1. 1940 (AÚD KSČ, akta ŘMV /mikrofilm/, list 151–156) a spěšný oběžník říš. ministra financí z 13. 2. 1940 (BA, R 2/11402a, str. 6). Viz též *Nacht über Europa*, dok. 36.

188/ Záznam ŘMV z 19. 1. (tamtéž).

189/ Předloha pro ŘMV z 18. 1. 1940 (AÚD KSČ, akta ŘMV, mikrofilm, 148–150).

190/ RGBl. 1939 I, str. 1681; *Verordnungsblatt des Reichsprotektor*, 1939, str. 126.

k Vůdcovu výnosu ze 16. března 1939. Správně zařadit je lze jen v kontextu předcházejících jednání a následných interpretací.

První tři paragrafy nařízení předstírají širší pravomocí říšského protektora, které mu ve skutečnosti nepříslušely. Znějí takto:

„§1. Všechny úřady, služebny a orgány Říše v Protektorátu Čechy a Morava s výjimkou branné moci podléhají říšskému protektorovi.

§2. Říšský protektor dohlíží na veškerou autonomní správu Protektorátu.

§3. Úřad říšského protektora je příslušný pro všechna odvětví říšské správy s výjimkou branné moci. V oblasti působnosti říšského protektora je vyloučeno utvářet další zvláštní orgány.“¹⁹¹

Diskuse o poměru mezi resortními ministry a říšským protektorem začala už na poradě státních tajemníků některých ministerstev 25. března 1939. Bylo tam sice stanoveno, že „neexistuje oprávnění nejvyšších říšských úřadů přímo úkolovat říšského protektora“ a že „styk s říšským protektorem se děje podle zásad, které platí pro styk nejvyšších říšských orgánů navzájem“. Avšak „povaha věci vyžaduje, aby ve správních odvětvích převzatých do přímé říšské správy byl říšský protektor vázán vyhláškami, směrnicemi a všeobecnými nařízeními příslušných říšských ministrů“.¹⁹²

S takovouto formulací se říšský protektor pochopitelně nesmířil. Říšské ministerstvo vnitra se proto pokusilo prosadit následující kompromisní formulaci:

„Říšský protektor má postavení nejvyššího říšského orgánu s teritoriálně omezenou pravomocí vztahující se na Protektorát. Říšský protektor je tedy teritoriálním ministrem. Vedle něho nepozbývá platnosti věcně vymezená pravomoc resortního ministra, jenž je zásadně trvale kompetentní ve všech věcných záležitostech svého resortu, ale v otázkách týkajících se Protektorátu ... mu vždy stojí po boku říšský protektor, s nímž musí v protektorátních záležitostech docilovat shody a s nímž nese společnou odpovědnost.“¹⁹³

Zmíněné všeobecné formulace podtrhující kompetence říšského protektora však byly zvoleny proto, že – nejspíš také ze zahraničněpolitických

191/ Obdobně ve Vůdcově nařízení z 22. 3. 1939 (RGBl. 1939, I, str. 549).

192/ Protokol porady státních tajemníků z 25. 3. 1939 na ŘMV (PA, AA/Unterstaatssekretär, 195974–195989).

193/ Spěšný dopis ŘMV říš. ministru a šéfovi říšského kancléřství z 22. 6. 1939 (BA, R 22/29, str. 271nn.).

důvodů – existovala snaha připustit jen co nejméně zásahů do autonomie Protektorátu.¹⁹⁴ Třicátého července 1939 podepsal vyhlášku Hitler.

Nato měly být ve formě průvodního dopisu či výnosu dodatečně zdůrazněny zájmy a nároky specializovaných resortů vůči říšskému protektorovi s tím, že jsou v souladu s „přáními Vůdce“.¹⁹⁵ Říšský ministr vnitra se zasazoval o to, aby průvodní dopis byl říšskému protektorovi zaslán bez předchozího upozornění, protože očekával protektorovy protinávry, jež by věc pozdržely; Lammers Neurathovi koncept dopisu přesto zaslal na vědomí a k vyjádření.¹⁹⁶ V tomto konceptu se praví: „Z podvojného postavení říšského protektora jako Vůdcova reprezentanta“ a „pověřence říšské vlády“ „vyplývá, že ve všech oblastech německé správy *v rámci Protektorátu* [v originále podtrženo] jste nejvyšším říšským orgánem, že však jakožto ‚pověřenec říšské vlády‘ jste vázán rovněž výnosy a všeobecnými odbornými nařízeními resortních ministrů, která zásadně platí i pro úřady Protektorátu“.¹⁹⁷

Neurath na tento dopis odpověděl teprve po dvojím dotazu říšského kancléřství a nekompromisně hájil zájmy svého úřadu. Je „v první řadě zástupcem a reprezentantem Vůdce a říšského kancléře“, pouze jemu je odpovědný. Jeho kompetence jakožto reprezentanta říšské vlády jako celku i jednotlivých ministrů jsou, jak píše, „kompetencemi výlučnými“. „Nekonkurují stejným kompetencím jiných nejvyšších říšských orgánů.“ „Moje komplexní odborné kompetence jsou odděleny od kompetencí říšské vlády a jejích jednotlivých členů – resortů.“ Uzavřel takto: „Prosím, aby tyto mnou nastíněné státoprávní a politické myšlenky, a zvláště skutečnost, že převažuje přímo Vůdcem mi svěřený politický úkol a ten musí určovat veškeré mé konání, byly ve Vámi připravovaném průvodním dopise vyjádřeny s veškerým důrazem.“ Chce sice „s ostatními nejvyššími říšskými orgány docházet k co největší shodě“, je však nezbytné „ve všech případech, jež se zvláště dotýkají poměrů na protektorátním území, uplatňovat modifikace, jež musím posoudit v první řadě

194/ Druhé nařízení k Vůdcovu výnosu o Protektorátu Čechy a Morava (opis „exemplář vyhotovený Vůdcem“) se zápisem říšského kancléřství z 30. 6. 1939 (BA, R 43 II/1325).

195/ Záznam říš. kancléřství z 30. 6. 1939 (tamtéž).

196/ Záznam říš. kancléřství z 24. 11. 1939 a dopis říšského ministra a šéfa říš. kancléřství říš. protektorovi z 25. 11. 1939 (tamtéž).

197/ Koncept průvodního dopisu říš. ministra a šéfa říš. kancléřství říš. protektorovi (spolu s listem protektorovi z 25. 11. 1939) a návrh ŘMV na průvodní výnos, zasláný ŘP (tamtéž).

já [říšský protektor]“. Říšský protektor i nejvyšší říšské úřady, píše Neurath, se musejí podílet rovným dílem, všeobecná odborná nařízení resortu „musejí však být slučitelná s mým hlavním politickým posláním a rovněž zde jsem oprávněn a povinen v závislosti na zvláštních politických poměrech Protektorátu doplňovat všeobecná odborná ustanovení resortu případně nezbytnými modifikacemi. Zároveň musí platit zásada, že při eventuálním konfliktu zájmů musí moje politické rozhodnutí v tom kterém konkrétním případě mít větší váhu než odborná hlediska jednotlivého resortu...“ Opatření jednotlivých resortů musejí být vázána, jak uvádí, na shodu s Ústředím pro Čechy a Moravu při říšském ministerstvu vnitra zejména u úkonů týkajících se tvorby a vydávání právních předpisů a norem a u zákroků organizačních. „Ve vztahu ke mně ani k mému úřadu bod II nařízení z 22. 3. 1939 takovouto vazbu neobsahuje.“¹⁹⁸

Říšský ministr vnitra ve stanovisku k citovanému dopisu říšského protektora¹⁹⁹ upozorňoval na nebezpečí rozpadu Říše ve více státoprávních útvarů, zvláště až jednou budou případně získány kolonie, a i nadále považoval za nutnou vzájemnou shodu říšského protektora a specializovaného resortu. Zdůrazňování „politického pověření“ říšského protektora podle něho „není vhodné“, neboť i specializované resorty mohou uplatňovat politická hlediska. Pokud by se obě strany nemohly v jednotlivých případech dohodnout, pak by nezbylo než požádat o rozhodnutí Vůdce.

Když pak nový kompromisní návrh říšského ministra a šéfa říšského kancléřství ztroskotal na značných názorových rozdílech mezi ministrem vnitra a říšským protektorem,²⁰⁰ dohodlo se říšské kancléřství s říšským ministerstvem vnitra, že od průvodního dopisu zcela upustí.²⁰¹

Souhrnně lze říci toto: Neurathovi, který si 15. července 1939 stěžoval, že se neúčastnil navrhování zákonů – vyšlo totiž najevo, že byl sice osobně informován, ale oficiálně účasten nebyl –,²⁰² se zdržovací taktikou a zaujímáním extrémních pozic, které jen těžko mohly vést k dohodě,

198/ Neurathův dopis Lammersovi z 29. 6. 1940 (tamtéž).

199/ Dopis ŘMV říš. ministru a šéfovi říš. kancléřství ze 16. 9. 1940 (tamtéž).

200/ Záznam říšského kancléřství z 9. 10. 1940 s konceptem průvodního dopisu říšského ministra a šéfa říš. kancléřství říš. protektorovi (BA, R 43 II/1325).

201/ Dopis říšského kancléřství ŘMV z 1. 2. 1941 a dopis ŘMV říšskému kancléřství z 8. 4. 1941 (oba tamtéž).

202/ Dopis říš. protektora ŘMV ze 14. 7. 1939 a dopis ŘMV říš. protektorovi z 20. 7. 1939 (oba tamtéž).

podářilo omezení vlastních kompetencí zabránit. Pomohla mu zejména skutečnost, že Hitler chtěl z optických důvodů navenek zdůrazňovat samostatné postavení říšského protektora a Neurath je pak mohl obhajovat směrem dovnitř. Navíc se nakonec sklonil před nejsilnějším říšským resortem, totiž Himmlerem, a tím ho vyčlenil z jednotné fronty nejvyšších říšských úřadů.

Zvláštní postavení SS a policie

Německá bezpečnostní policie (Sipo), pro jejíž činnost do té doby v Protektorátu neexistoval zákonný podklad, obdržela kompetence, které daleko přesahovaly kompetence všech ostatních orgánů nezávislých na říšském protektorovi. V již zmíněné vyhlášce z 1. září 1939 se praví:

„§ 10. Tajná státní policie a části Kriminální policie – ta až pokud to bude nutné z důvodu zavedení německého trestního soudnictví –, se v Protektorátu Čechy a Morava přejímají do přímé říšské správy.

§ 11. Orgány Německé bezpečnostní policie v Protektorátu Čechy a Morava mají za úkol pátrat na území Protektorátu Čechy a Morava po všech nepřátelských aktivitách zaměřených proti státu a národu a potírat je, výsledky šetření shromažďovat a vyhodnocovat, podávat říšskému protektorovi i jemu podřízeným orgánům hlášení, průběžně je informovat o poznacích, jež jsou pro ně důležité, a poskytovat jim podněty.

§ 12. (1) Pracoviště podřízená říšskému protektorovi a orgány Protektorátu Čechy a Morava jsou povinny plnit nařízení řídicích služeben Státní policie, úřady Protektorátu rovněž nařízení ostatních orgánů Tajné státní policie v politikopolicijních záležitostech. ...

§ 13. Říšský protektor v Čechách a na Moravě a rovněž říšský velitel SS a šéf Německé policie ve shodě s říšským protektorem mohou v zájmu zachování bezpečnosti a pořádku činit v Protektorátu Čechy a Morava nezbytná administrativní opatření i mimo hranice k tomuto účelu stanovené. Toto oprávnění mohou delegovat.²⁰³

203/ Výnos o struktuře německé správy a o Německé bezpečnostní policii z 1. září 1939 (RGBl. 1939, I, str. 1681).

Zatímco pravomoc Hlavního sektoru SD v Praze (*Leitabschnitt Prag des Sicherheitsdienstes*)²⁰⁴ se vztahovala na celý Protektorát, v kompetenci řídicí úřadovny Státní policie v Praze bylo 12 oberlandratů (obvod působnosti vrchních okresních radů), v kompetenci řídicí úřadovny v Brně jich bylo 7. Tyto orgány policie nebyly proto v Praze ani v Brně přiřčeny k úřadům oberlandratů, ani jim nebyly podřízeny. Jako podřízené orgány říšského protektora zaujímaly prakticky pozici mezi říšským protektorem a oberlandraty a ve státněpolicejních záležitostech mohly oberlandratům udělovat příkazy. Oberlandratům však nebyla podřízena ani detašovaná pracoviště řídicích orgánů Státní policie. Jak konstatoval jeden pracovník říšského kancléřství, správné by bylo policii do úřadů oberlandratů začlenit, „za dané situace to však není možné“.²⁰⁵ Proti oprávnění řídicích služben Státní policie udělovat oberlandratům „v politickopolicejních záležitostech“ pokyny Neurath nic nenamítal; domníval se, že spolupráce s oberlandraty je zajištěna tím, že vedoucí detašovaných pracovišť Státní policie jsou ustanoveni „politickými referenty“ oberlandratů.²⁰⁶

Formulaci zvolenou pro § 13, „ve shodě s říšským protektorem“, nebral Neurath na vědomí a hovořil jen o „dohodě“.²⁰⁷

Jak důsledné bylo na straně SS a policie osamostatnění vyššího velitele SS a policie – touto funkcí byl 28. dubna 1939 pověřen Karl Hermann Frank²⁰⁸ –, resp. náčelníka Bezpečnostní policie (Sipo) a SD a zároveň náčelníka Pořádkové policie (Orpo), lze vysuzovat mimo jiné z toho, jak se s touto záležitostí nakládalo z hlediska rozpočtového. Říšskému protektorovi byl původně dán k dispozici řídicí útvar, k němuž náležel i náčelník Sipo a SD (BdS) i náčelník Pořádkové policie (BdO), a jenž měl být proto také součástí jeho rozpočtu. Roku 1940 se však náčelník Bezpečnostní policie a SD i náčelník Pořádkové policie objevili v rozpočtu policie.²⁰⁹ Protektor nakonec dosáhl toho, že na rok 1941 byla obě systemizovaná

204/ Do konce roku 1939 se jmenoval Ústředna SD pro Čechy a Moravu (*SD-Zentralstelle für Böhmen und Mähren*).

205/ Záznam říš. kancléřství (před 1. 9. 1939) (BA, R 43 II/1325).

206/ Neurathův dopis Lammersovi z 29. 6. 1940 (tamtéž).

207/ Tamtéž.

208/ Výnos z 28. 4. 1939, citovaný v Neurathově služebním pokynu Německé pořádkové policie v Protektorátu ze 13. 9. 1939 (BA, R 2/11426 b, str. 74n.).

209/ Dopis říš. protektora ŘMF z 15. 2. 1941 (BA, R 2/11426, str. 229).

místa pojata do jeho vlastního rozpočtu,²¹⁰ ale v roce 1942 se opět ocitla v rozpočtu policejním.²¹¹ Náčelník Bezpečnostní policie a SD a náčelník Pořádkové policie podléhali nikoli státnímu podtajemníkovi, nýbrž přímo Karlu Hermannu Frankovi, nebyli tedy začleněni do Úřadu říšského protektora.²¹²

V důsledku atentátu na Heydricha byla také ministerstvu vnitra odňata veškerá dosud česká policie (četnictvo, vládní, obecní a kriminální policie) a přímo podřízena německému náčelníku Pořádkové policie. Stejně jako ve všeobecné správě měla být vedoucí místa postupně obsazována Němci, aby byla zajištěna lepší kontrola české policie.²¹³

Na žádném místě vyhlášky nestálo nic o právu říšského protektora udělovat příkazy řídicím úřadovně Státní policie. Frank po válce vysvětloval poměr říšského protektora k Bezpečnostní policii takto: Říšský protektor měl prý právo Bezpečnostní policii udělovat příkazy. V případě, že Himmler či Hlavní říšský bezpečnostní úřad vydali příkaz odlišný, byl vyplněn právě ten.²¹⁴ Velitel Bezpečnostní policie a SD a velitel Pořádkové policie nebyli prý říšskému protektorovi podřízeni, nýbrž „přiřazeni“.²¹⁵

To se projevilo ve chvíli, kdy Gestapo na počátku války (akce Albrecht I.) preventivně zatkl na 2000 osob, aniž informovalo Neuratha. Protektorátní vláda si Neurathovi stěžovala a za řadu zatčených intervenovala. Neurath si pak Himmlerovi stěžoval na Frankovu svévolnost, ovšem bez úspěchu. Někteří rukojmí byli ovšem brzy stejně jako po akci Mříže opět propuštěni.²¹⁶

210/ Dopis ŘMF říš. protektorovi z 16. 5. 1941 (tamtéž, str. 240).

211/ Rozpočet ŘP na rok 1942 (BA, R 43 II/1329).

212/ Oběžník ŘP (Frank) z 25. 5. 1939 (NA/ÚŘP, 28).

213/ Zpráva Paula Riegeho Daluegovi z 24. 7. 1942. *Nacht über Europa*, dok. 122.

214/ Výpověď K. H. Franka 13. 3. 1946 (ND, PS-3801).

215/ *Zpověď K. H. Franka*, str. 74.

216/ Sládek, *Zločinná role gestapa*, str. 92.

4. Práva „autonomní správy“

Na poradě státních tajemníků na říšském ministerstvu vnitra 25. března 1939, o které už byla řeč, prezentoval státní tajemník Stuckart „Vůdcovu představu“ o německé politice v Protektorátu. Jeden pracovník říšského kancléřství shrnul jeho vývody takto:

„a) Protektorát není už ‚subjektem‘ mezinárodního práva, i když na základě článku 6 Vůdcova výnosu ze 16. března se jistá mezinárodněprávní samostatnost zdánlivě zachovává...

b) Autonomie Protektorátu má být omezována, pouze pokud je to nezbytně nutné. Má se ponechat na protektorátní vládě, aby v Protektorátu prováděla opatření, jež Říše považuje za potřebná. Říšský protektor má možnost na protektorátní vládu působit ve všech ohledech. Kromě vojenské správy mají být vlastní [německé] správní orgány zřízeny pouze v těchto oblastech: clo, Bezpečnostní policie (pokud možno omezeně), devizové hospodářství, letecká doprava, rozhlas, soudy (pro příslušníky německé národnosti, eventuálně obecně pro velezradu a vlastizradu). Na dopravu, pošty a telekomunikace má Říše pouze dohlížet, s možností převzít tyto obory v případě války pod vlastní správu.“²¹⁷

Stuckartovo memorandum předané během téže porady se vyjadřuje k tématu vlády a parlamentu:

„V Protektorátu zůstává zachována rovněž vlastní vláda, která může i nadále spočívat na demokraticko-parlamentním základě; zájem na sjednocení českého národa do jednotné strany a na odstranění parlamentárně demokratického systému není. Takovéto tendence netřeba podporovat.“²¹⁸

Důraz je tu zřejmě na obratu „sjednocení českého národa“. V přesvědčení o přednostech jednotné strany a o záporech existence více stran, které spolu vzájemně bojují, chtěli zabránit tomu, aby této výhody Češi také požívali.

V souladu s „Vůdcovou vůlí“ měli příslušníci německé národnosti v Protektorátu nadále podléhat německému právu a německým soudům,

217/ Záznam ÚŘP o poradě státních tajemníků na říšském ministerstvu vnitra z 25. 3. 1939 (BA, R 43 II/1329).

218/ Stuckartovo memorandum, předané na poradě státních tajemníků 25. 3. 1939 (PA/AA, Unterstaatssekretär, 195978-89).

německé jazykové ostrůvky měly v rámci Protektorátu získat jistou autonomii.

O postavení „příslušníků Protektorátu“ bylo na poradě státních tajemníků řečeno, že platí toto: Nejsou to sice cizinci, ale sňatky mezi příslušníky Protektorátu a německými státními příslušníky podléhají schválení. Úředníci Protektorátu se nemají stávat říšskými úředníky. Protektorátnímu příslušníku se nemá dostat vůbec žádné příležitosti stát se úředníkem či vojákem Říše. „Zacházení s příslušníky Protektorátu má být podle Vůdcova přání co do formy zdvořilé, věcné, ale jinak nesmlouvavě přísné.“²¹⁹

Na další poradě státních tajemníků na říšském ministerstvu vnitra 12. května 1939 bylo stanoveno mezinárodněprávní postavení Protektorátu a pravomoci jeho vlády. Zástupci jednotlivých říšských ministerstev se shodli na tom, že státní smlouvy, které uzavře Říše, automaticky platí i pro Protektorát, že Protektorát v nich nemusí být zmíněn a že tyto smlouvy nevyžadují ratifikaci protektorátní vlády. U „státních smluv, které zasahují do právních nebo hospodářských poměrů Protektorátu“ může protektorátní vláda prostřednictvím říšského protektora předložit vlastní stanovisko. Zda, popřípadě do jaké míry je třeba brát na takovéto stanovisko ohled, bylo ponecháno „na posouzení říšské vládě“.²²⁰

„Vyslanec“ Protektorátu nebyl akreditován u Vůdce, nýbrž u říšské vlády nebo u říšského ministra a vedoucího říšského kancléřství. Nebyl „diplomatem legalizovaným u Vůdce“, pouze „kontaktní osobou protektorátní vlády v Berlíně“.²²¹ Touto funkcí byl 26. dubna 1939 pověřen dosavadní ministr zahraničí Chvalkovský.²²²

Aby byla vyloučena jakákoli pochybnost o statusu Protektorátu, říšské ministerstvo vnitra 29. dubna 1940 stanovilo, že pokud rozsah platnosti kteréhokoliv říšského předpisu je vymezen pojmem „Velkoněmecká říše“, vztahuje se i na Protektorát.²²³ Také v termínu, jehož součástí je výraz „vnitrostátní“, měl být v právních předpisech Protektorát zahrnut.

219/ Viz pozn. 217.

220/ Zápis berlínského ministerstva zahraničí z 16. 5. 1939 s interním přípisem říšského ministerstva spravedlnosti z 24. 7. 1939 (BA, R 22/29, str. 319n.); viz též oběžník MZ (Schiffner) všem říšským ministrům z 27. 6. 1939 (BA, R 2/11874, str. 74).

221/ Stuckartovo memorandum z 1. 5. 1939 (ND, NG-2496).

222/ Neurathův dálnopis Hitlerovi z 26. 4. 1939 (BA, R 43 II/1330).

223/ Oběžník říšského ministerstva vnitra nejvyšším říšským úřadům z 29. 4. 1939 (BA, R 2/11874, str. 38).

Toto pravidlo se však nemělo uplatňovat toporně, rozhodnout se mělo vždy podle německých zájmů.²²⁴ Obdobně byli pojímáni „příslušníci Protektorátu“. V oblasti veřejného práva se s nimi sice mělo zacházet jako s cizinci, ale v jednotlivých případech, „pokud to je v německém zájmu“, bylo možno se od tohoto pravidla odchýlit.²²⁵

Ačkoli protektorátní správa se zásadně vztahovala na všechny obyvatele Protektorátu, byli němečtí státní příslušníci souzeni německými soudy podle německého práva. Kromě tohoto omezení nezávislé soudní pravomoci,²²⁶ ustanoveného už čl. 2 Vůdcova výnosu ze 16. března, jí byly odňaty další kompetence. Německá soudní pravomoc se rozšířila i na ty jednotlivé oblasti trestního práva, o nichž se Němci domnívali, že vzhledem k napjatým poměrům mezi okupanty a okupovanými je nemožnou svěřit českým soudům. Německým soudům v Protektorátě tak bylo uloženo provádět například říšskoněmeckou vyhlášku proti „škůdcům lidu“ a vyhlášku proti pachatelům násilných zločinů.²²⁷ V občanskoprávních sporech měl říšský protektor právo vznášet námítky. Poté jednání automaticky přecházelo na německý soud.²²⁸ Další omezení protektorátní soudní pravomoci vyplývalo ze soudní pravomoci německé branné moci, která v případě vojenské vlastizrady, vyzývání vojáků k neposlušnosti, navádění k dezerci, získávání pro službu u zahraničního vojska, poškozování vojenských zařízení apod. mohla odsuzovat i příslušníky Protektorátu. Tyto kauzy mohla postoupit „úřadům obvykle příslušným pro trestní stíhání“. Těmito „obvykle příslušnými“ úřady byly míněny německé soudy, které se tedy touto oklikou dostávaly k dalším procesům vedeným proti obyvatelům Protektorátu.²²⁹

Zastupování v zahraničí a úkoly obrany země převzala Říše. V tom bylo z německé strany zahrnuto „zžitkování veškerého českého hospodářství pro obranu Říše“. Jak konstatovala pražská zbrojní inspekce, tento

224/ Dopis ŘMV říš. protektorovi z 10. 6. 1940 (BA, R 22/30, str. 407).

225/ Dopis ŘMV říš. protektorovi z 14. 2. 1940 (BA, R 22/30, str. 230).

226/ RGBl. 1939, I, str. 485nn.

227/ Situační zpráva generální prokuratury Praha říš. ministerstvu spravedlnosti z 29. 3. 1940 (BA, R 22 Gr. 5/5–14, Heft 1 /2/); W. M., „Deutsche Rechtsordnung im Protektorat Böhmen und Mähren“, I, str. 4.

228/ Nařízení ŘMS ze 4. 4. 1940 o právu říš. protektora v Čechách a na Moravě vznášet v občanskoprávních sporech námítky (BA, R 22/30, str. 379).

229/ Nařízení vrchního velitelství branné moci, ŘMS a ŘMV z 8. 5. 1939 o výkonu vojenské soudní pravomoci v Protektorátu (RGBl. 1939, I, str. 903n.).

úkol „je nutno plnit pouze pod vedením některého armádního služebního útvaru, aby se od samého počátku i vnějškově zdatně nenarušovaly základy autonomie“. Orgány generálního zmocněnce pro hospodářství tu byly účastny jako spolupracovníci a jako poradci, na vedení se však nepodílely. Základem práce pražské zbrojní inspekce byl zákon o obraně státu z roku 1936, jenž tehdejšímu ministru obrany poskytoval „velké pravomoci v hospodářském sektoru“ a jehož platnost byla obnovena nařízením říšského protektora z 21. června 1939. „Při praktickém provádění tohoto zákona“ se podařilo „i bez výslovného příkazu zbrojní inspekce zmocnit se vedení zbrojního hospodářství v Protektorátu a získat naň rozhodující vliv“.²³⁰

Pozvolné omezování autonomie, tak jak jsme je popsali, proměnilo Háchu z protektorátní hlavy státu ve vůdce Čechů. Autonomní byl nikoli Protektorát, jisté autonomie požívali jeho čeští obyvatelé. Zdálo se, že vývoj roku 1939 směřuje od územní autonomie Čech a Moravy k personální autonomii Čechů v Čechách a na Moravě.

5. První politické kroky protektorátní vlády, Národního souručenství a „pravicové opozice“

Protektorátní vláda

Den před Benešovým odstoupením, 5. října 1938, byla utvořena „druhá vláda generála Syrového“, jejíž členové částečně zůstali ministry i za Protektorátu. Ministrem zahraničí se tehdy stal František Chvalkovský, pozdější vyslanec Protektorátu v Berlíně; ministr financí Josef Kalfus a ministr zemědělství Ladislav Feierabend zůstali ve svých úřadech.²³¹ Prvního prosince 1938 byla druhá Syrového vláda nahrazena vládou „národní jednoty“, která fungovala ještě v době, kdy byl zřizován Protektorát. Tato

230/ Historie zbrojní inspekce Praha 1. 9. 1939–30. 9. 1940, s přípisem zbrojní inspekce Praha z 23. 12. 1941 (BA, WO 8-122/24).

231/ Beran, Bývalý předseda vlády, nepub., 168n.

vláda zůstala v úřadě i po 15. březnu jako vláda protektorátní. Patnáctého března z kabinetu vystoupil jen ministr bez portfeje Slovák Karol Sidor a ministerstvo obchodu od Jaroslava Krejčího převzal Vlastimil Šádek.²³²

Po Neurathově příchodu do Prahy měla být vláda rekonstruována. Jmenování nové vlády se však zdrželo²³³ tím, že Neurath se hned po svém příchodu do Prahy opět vrátil do Říše a Hácha spolu s Havelkou odjel do Berlína na Hitlerovy 50. narozeniny.²³⁴ Háchovi přišlo toto posunutí vhod: doufal totiž, že čím víc přihlášek do Národního souručenství dojde, tím silnější bude jeho pozice vůči německým úřadům.²³⁵

Protože ke vstupu do NS se zavázal i vůdce fašistické strany Gajda, uspěl Hácha u Neuratha se svým seznamem členů vlády v tom složení, v jakém ho přinesl. Frank však s podobou nové vlády spokojen nebyl. Kritizoval skutečnost, že nejsou zastoupeni fašisté.²³⁶ Nová vláda nastoupila do úřadu 28. dubna²³⁷ a 3. května ji přijal Neurath. Ministerský předseda Eliáš při té příležitosti zdůraznil své „zadostiučinění“ z toho, jak Neurath pojímá svůj úřad.²³⁸ Jako bývalý důstojník československých legií za první světové války a svobodný zednář nebyl Eliáš vlastně predisponován k tomu, aby vedl vládu za nacionálněsocialistické nadvlády. Je možné, že Neurath potvrdil jeho jmenování proto, že ho znal z jednání na ženevské odzbrojovací konferenci roku 1932. Podle Feierabendovy výpovědi chápal Eliáš převzetí předsednictví vlády jako velkou osobní oběť, kterou musí přinést českému národu. Odmítat veškerou spolupráci s nacisty by byla sebevražda, tvrdil tehdy Eliáš. Podle Feierabendova svědectví byl jak na Eliáše, tak na něho samého vyvíjen z mnoha stran nátlak, aby se funkcí v novém kabinetu ujali. Aby úřad neopouštěli, je jménem své strany prosil například bývalý národněsocialistický senátor Antonín Klouda. Klouda je ubezpečoval, že k tomuto kroku by je nutil i Beneš, kdyby byl v Praze. Podobně se jménem národních demokratů kolem Ladislava Rašína údajně vyslovil svobodný zednář Veleoslav Wahl. Na Feierabendovu námítku, že Němci nebudou akceptovat žádného svobodného zednáře,

232/ Tamtéž, str. 170n.

233/ Kennan, *From Prague after Munich*, str. 114.

234/ *NT*, 15. 4. 1939.

235/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 38.

236/ Dopis Stuckartův Lammersovi z 2. 5. 1939 (ND, NG-1817), viz pozn. 249.

237/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 38.

238/ *NT*, 4. 5. 1939.

Wahl odpověděl, že Němci nevědí, že Eliáš, Kapras, Klumpar, Čipera, Šádek i sám Feierabend jsou zednáři, protože registratury lóží byly prý včas zničeny. Pro vstup do nové protektorátní vlády se vyslovili i vůdci obou stran z druhé republiky, Beran a Hampl. Tím se mělo zabránit nárůstu moci pravicové opozice.²³⁹

Protektorátní vláda se skládala z 9 členů. Předsedou se stal Alois Eliáš, místopředsedou Jiří Havelka. Zatímco Eliáš do 1. července 1939 vedl zároveň i ministerstvo vnitra, ve svých úřadech zůstali ministr financí Josef Kalfus, ministr školství Jan Kapras, ministr spravedlnosti Jaroslav Krejčí, ministr obchodu Vlastimil Šádek, ministr veřejných prací Dominik Čipera,²⁴⁰ ministr zemědělství Ladislav Feierabend a ministr sociální a zdravotní správy Vladislav Klumpar. Havelka převzal ministerstvo dopravy, které dosud vedl Eliáš.²⁴¹ Tato obdivuhodná kontinuita se dá vysvětlit jen tím, že kabinety druhé republiky byly koncipovány jako kabinety „úřednické“. Ministři druhé republiky byli z toho důvodu přijatelní také pro německou správu, ale naopak i tyto ministry leccos opravňovalo počítat s brzkým koncem německé nadvlády. Hitler totiž tehdy požadoval Gdaňsk a exteritoriální železniční trať, vypověděl německo-polskou smlouvu o přátelství z roku 1934 a německo-britskou smlouvu o námořním loďstvu z roku 1935 a nadto vznesl nárok na kolonie. Vláda se tvořila v době, kdy se britských a francouzských slibů ochrany kromě Polska dostalo i Řecku a Rumunsku, ve Velké Británii se hovořilo o zavedení branné povinnosti a Francie se pokoušela dohnat své ohromné zpoždění v letecké výzbroji. Mnohému protektorátnímu ministru mohlo vzhledem k tomuto vývoji připadat, že válka a německá porážka spolu s koncem Protektorátu už klepe na dveře: člověku, jenž do vlády vstoupal z vlasteneckých pohnutek, to muselo jeho rozhodování ulehčovat.

Hácha považoval za nezbytné demonstrovat navenek loajalitu vůči „třetí říši“ a Hitlerovi. Účastnil se tak 20. dubna 1939 oslav Hitlerových

239/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 36n.; Havelka, *Dvojí život*, str. 54n.

240/ Generální ředitel Baňových závodů (zpráva Hlavního sektoru SD v Praze, za období od 15. 3. 1939–15. 3. 1940, str. 33, AÚD KSČ).

241/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 39; Beran, Bývalý předseda vlády, nepub., str. 172. Na Frankovo naléhání musel vládu opustit pouze ministr vnitra Fischer. Stal se na svém bývalém ministerstvu vedoucím sekčním šéfem, záhy však musel požádat o své penzionování (zpráva [Vítova] z 6. 6. [1939], PSm 9, str. 44nn.). – Ministrem vnitra byl 1. 7. 1939 dodatečně nominován generál četnictva Josef Ježek. Havelka, *Dvojí život*, str. 55.

narozenin.²⁴² Pro jednotu mezi Háchou, vládou a hnutím odboje má Tesař pojem „národní opoziční jednota“ s „protiněmeckým opozičním programem“.²⁴³ Ti všichni jednali podle vzoru svých předchůdců z první světové války a pomýšleli na převrat podle příkladu 28. října 1918.²⁴⁴ Jedna zpráva z Protektorátu srovnávala politiku protektorátní vlády „s oportunismem ‚Českého svazu‘ za první světové války“.²⁴⁵ Výrazem této jednoty byly četné demonstrace vlasteneckého obsahu v roce 1939, jichž se účastnili funkcionáři Národního souručenství, ministři, představitelé katolické církve a někdy i Hácha sám.²⁴⁶

Národní souručenství

Agitační akce pro Národní souručenství (NS) byla velkým Háchovým úspěchem. Výbor, jejž utvořil, rychle zbudoval odshora až dolů novou organizaci. Ve volebních krajích Protektorátu jmenoval 18 krajských vedoucích volebních referentů a na jejich návrh zas na 220 referentů okresních. Teprve když byl vytvořen tento aparát, bylo obyvatelstvo vyzváno ke vstupu do strany. Nadcházející agitační akce mezi mužským obyvatelstvem měla od počátku spíše charakter sčítání lidu než vyjádření politické konfese. Do NS vstoupilo 99 % české mužské populace. Ani zdaleka se tím nepřihlašovali k určitému programu, neboť v propagačních proklamacích byla řeč jen o věrnosti vlastnímu národu a o upuštění od všech vnitřních rozporů.²⁴⁷

Vláda prohlásila NS jedinou politickou organizací českého národa. Výbor NS si podřídil veškerý tisk; jednotlivé novinové a časopisecké tituly se však měly i nadále obracet na své tradiční čtenáře a referovat o dosavadních hlavních předmětech svého zájmu. Ovšem z redakcí a nakladatelství

242/ Pasák, *JUDr. Emil Hácha*, str. 82.

243/ Tesař, „Protiněmecká opoziční jednota na počátku okupace“, str. 471n.

244/ Tamtéž, str. 473.

245/ Pasák, *Pod ochranou Říše*, str. 224.

246/ Tesař, „Protiněmecká opoziční jednota na počátku okupace“, str. 447n., 492n.; týž, „Vlastenci a bojovníci“, str. 155–158; Pasák, *Pod ochranou Říše*, str. 99n.

247/ Jelínek, *PŮ. Politické ústředí domácího odboje*, str. 43; zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za období 15. 3. 1939–15. 3. 1940 (AÚD KSČ).

měli být odstraněni Židé a „exponovaní bývalí komunisté“.²⁴⁸ SD ohodnotila Národní souručenství takto: „Jde tu ovšem o čistě mechanické soustředění všech mužů, oprávněných voličů, jež postrádá jakéhokoli výběrového kritéria. Ve vstupu širokých lidových mas se projevila národní disciplína.“²⁴⁹

Jestliže v protektorátní vládě tón udávali úředníci, tvářnost Národního souručenství formovali především funkcionáři bývalých stran. SD své zkušenosti po ročním trvání Protektorátu shrnula takto: „Není tomu tedy tak, že by nějaké revoluční politické hnutí obnovy vyneslo po 15. březnu k moci nové osobnosti; naopak staré demokratické strany vyslaly do předních řad svou druhou garnituru.“

Agrárníci nominovali předsedu a generálního tajemníka NS, sociální demokraté místopředsedu. Stranickopoliticky byly rozděleny i odborné výbory, agrárníci dostali výbor pro zemědělské otázky, sociální demokraté výbor pro sociální problematiku, živnostensko-obchodnická strana výbor pro obchod a řemeslo atd. Podle starých regionálních většinových poměrů byly sestaveny i místní, okresní a krajské organizace NS. Sociální demokraté převládli ve své staré baště v západních Čechách, agrárníci v jižních Čechách, katolická strana lidová a fašisté na Moravě, národní socialisté ve městech, a zvláště v Praze.²⁵⁰

Národní demokraté byli i nadále seskupeni kolem svazu průmyslníků a kolem Živnobanky, přívrženci Stříbrného Národní ligy se uvnitř NS zmocnili práce s tiskem a propagandy.²⁵¹ Bývalé strany měly kromě toho pod kontrolou několik nakladatelství a svazů.

Bývalá národněsocialistická strana měla své nejpevnější zázemí i nadále v nakladatelství Melantrich, které v nákladu 1,2 milionu výtisků vydávalo noviny *České slovo*, a k nejdůležitějším oporám strany agrární patřilo nakladatelství Novina, které vydávalo *Venkov*.²⁵² I po zrušení strany

248/ Gebhart, Kuklík, *Velké dějiny země Koruny české*, XV.a, str. 214n.

249/ SD pro zahraničí z 22. 5. 1939 (AÚD KSČ, 74/1/370); rovněž zpráva Zvláštní úřadovny (SD) Čechy-Morava z 29. 9. 1939 (AÚD KSČ, 74/1/9) a dopis Stuckartův Lammersovi z 2. 5. 1939 (ND, NG-1817), jenž reprodukuje obsah jednoho rozhovoru státního tajemníka na ministerstvu vnitra s Frankem.

250/ Zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za období 15. 3. 1939–15. 3. 1940, str. 40 (AÚD KSČ).

251/ Tamtéž, str. 43.

252/ SD pro zahraničí z ledna 1940 (AÚD KSČ, 74/1/383).

drželi agrárníci své členstvo pod kontrolou především prostřednictvím zemědělských syndikátů, družstev, záložen atd.²⁵³ Její předseda Beran stál v čele nejmocnějšího zemědělského svazu, Ústředí českých zemědělců, a sociálnědemokratický vůdce Hampl vedl Svaz kovodělníků.²⁵⁴

Bylo jen logické, že nejvyššímu orgánu Národního souručenství, Výboru NS, se jako reprezentaci bývalých politických stran dostalo i práva zákonných iniciativ. Dopis předsednictva ministerské rady ze 17. dubna 1939 stanovil, že žádosti, iniciativy a rezoluce komisí Výboru Národního souručenství předá předsednictvo dotčeným ministerstvům a že by se s nimi mělo nakládat jako s dotazy a interpelacemi Národnímu shromáždění.²⁵⁵

První usnesení NS se nesla zcela v duchu nacionálního socialismu. Pod tlakem obce fašistické bylo 6. dubna 1939 rozhodnuto, že budou založeny dvě komise. Jedna měla „vymýtit korupci“, druhá vyšetřit, kteří politici první republiky se na základě svého politického postavení obohatili.²⁵⁶ Protože ovšem bývalé strany, jak už bylo řečeno, se v těchto komisích daly zastupovat svou „druhou garniturou“, nemohla ani jedna z komisí dospět k žádným pozitivním výsledkům „v německém smyslu“, protože úspěšnou práci by bývaly mohly odevzdat pouze pod vedením odpůrců bývalých stran. Jak vyplývá z jedné zprávy NS, došlo antikorupční komisi jen nemnoho udání a ta pak byla skutečně také projednávána.²⁵⁷ Druhá výzva z června 1939, aby NS byly předávány materiály ke studiu otázek svobodného zednářství, neměla vůbec žádný ohlas.²⁵⁸

Vedoucího NS Adolfa Hrubého nahradil v polovině července 1939 Josef Nebeský,²⁵⁹ protože Hrubý upadl v nemilost neobratným pokusem podplatit německého novináře.²⁶⁰ Pasák uveřejnil výňatky z rozhlasového projevu pražského předsedy NS Josefa Nestávala ze srpna 1939, a sice

253/ Zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za období 15. 3. 1939–15. 3. 1940, str. 40 (AÚD KSČ).

254/ Král, *Pravda o okupaci*, str. 191.

255/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 43; Král, *Otázky hospodářského a sociálního vývoje*, I, str. 14; *NT*, 26. 5. 1939.

256/ *NT*, 7. 4. 1939.

257/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 63n. Viz též měsíční zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za květen 1940, str. 41 (pouhých 32 udání, ale žádné rozsudky – AÚD KSČ).

258/ Krofta, *Dějiny československé*, str. 808. Viz též *NT*, 30. 7. 1939.

259/ *NT*, 11. 7. 1939.

260/ Viz pozn. 265, str. 41.

včetně pasáží vyškrtnutých cenzurou, ve kterých chtěl řečník upozornit na přechodný charakter protektorátního řešení.²⁶¹ Předseda NS Nebeský po začátku války veřejně prohlásil, že „o osudu tohoto národa se nebude rozhodovat jen v Berlíně, ale také na druhé straně“, projevil solidaritu NS s uvězněnými rukojmími a slíbil, „že aspoň jejich rodiny hladem trpět nesmějí“.²⁶² Proces národní koncentrace se týkal také dosud stranickopoliticky roztržštěných odborů, sloučených 22. června 1939 do Národní odborové ústředny zaměstnanecké – NOÚZ.²⁶³

Čím víc vycházela najevo skutečná struktura NS, tím byla německá strana nedůvěřivější. Vytýkala mu nejenom to, že „se nedokázalo zmocnit veřejného mínění a dát mu nový směr“,²⁶⁴ ale i to, že je „vlasteneckou frontou“, „jejíž nivelizující fasády využívá český národ ke dvojímu účelu: k zastírání svého skutečného postoje a k demonstraci své vůle po jednotě vůči Němcům“.²⁶⁵ Jeho činnost byla proto z německé strany stále více omezována. Tak například oberlandrat v Moravské Ostravě informoval říšského protektora, že Národnímu souručenství zakázal jakoukoli činnost kromě umísťování školních dětí do prázdninových táborů a studentů na žňové brigády.²⁶⁶

Po jednom roce byla slabost NS už zjevná. Jeho pokus „ustavit vedle moci státní moc stranickou“ ztroskotal. Pokusy působit na politiku a správu představitelé státu a státní byrokracie „většinou ignorovali“.²⁶⁷

Vedoucí funkcionáři udržovali spojení s odbojovým hnutím.²⁶⁸ Generálním tajemníkem se stal plukovník Šimon Drgáč, zatčený v srpnu 1939 pro své členství v jedné odbojové skupině.²⁶⁹ Když Gestapo v olomouckém kraji odhalilo odbojovou síť, musel tento kraj v prosinci 1939 svou činnost zastavit.²⁷⁰ Během celé okupace bylo zatčeno 137 pracovníků

261/ Pasák, *Pod ochranou Říše*, str. 212n.

262/ Tamtéž, str. 158.

263/ Tamtéž, str. 94.

264/ SD pro zahraničí z 22. 5. 1939 (AÚD KSČ, 74/1/370).

265/ Zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za období 15. 3. 1939–15. 3. 1940 (AÚD KSČ).

266/ Situační zpráva policejního ředitelství Moravská Ostrava oberlandratovi v M. O. za červenec 1939 (BA, R 30/4 a, str. 1–8) a zpráva oberlandrata v Moravské Ostravě říš. protektorovi za červenec 1939 (BA, R 30/4 a, str. 9–25).

267/ Viz pozn. 265, str. 41.

268/ Pasák, *Pod ochranou Říše*, str. 59; Pasák, *JUDr. Emil Hácha*, str. 80.

269/ Gebhart, Kuklík, *Velké dějiny země Koruny české*, XVa, str. 27n., 37.

270/ Pasák, *Pod ochranou Říše*, str. 194.

aparátu NS, mezi nimi bylo 121 tajemníků na různých úrovních; 41 z nich bylo zastřeleno nebo zemřelo v koncentračním táboře.²⁷¹

„Pravicová opozice“

Vzhledem k takovému to vývoji bylo pochopitelné, že se německé úřady začaly poohlížet po nějaké alternativě Národního souručenství. Z jednoho Stuckartova dopisu Lammersovi vyplývá, že obzvláště Frank si pohrával s myšlenkou účasti fašistů ve vládě.²⁷² Třebaže jejich vůdce, generál Gajda, své příznivce vyzval,²⁷³ aby vstupovali do NS, nenásledovali ho tam všichni beze zbytku. Když v polovině května při rozšiřování Výboru NS o 20 členů nebyly splněny Gajdovy požadavky, ohlásil exekutivní výbor bývalé fašistické strany, že strana z NS vystupuje, a toto rozhodnutí doručil Gajdovi.²⁷⁴ Aby si Gajda svou pozici ve straně udržel, požadoval pak přijetí 30 fašistů do NS dle svého vlastního výběru, „řešení židovské otázky na podkladě rasovém“, vytvoření tajné státní policie podle německého vzoru, revizi pozemkové reformy, odstranění svobodných zednářů z vlády a účast své strany ve vládě. Sám chtěl převzít ministerstvo vnitra, které tehdy ještě vedle své vlastní funkce řídil Eliáš.²⁷⁵ Své požadavky chtěl přednést přímo Háchovi. Hácha, který zpočátku odmítal s fašisty jednat, se k tomu musel na německý nátlak uvolit. Brněnští fašisté zatím na podporu Gajdových požadavků pořádali demonstrace. Došlo k pouličním potyčkám, při kterých fašisté náhodným chodcům strhávali odznaky Národního souručenství a fyzicky napadali Židy.²⁷⁶ Dvaadvacátého května 1939 přijal Hácha poselstvo moravských fašistů, pak je však odkázal na Eliáše. Ten Gajdu přijal, jeho požadavky

271/ Pasák, *Český fašismus*, str. 268.

272/ Dopis Stuckartův Lammersovi z 2. 5. 1939 (ND, NG-1817).

273/ Havelka, „Vzpomínka na generála Eliáše“, str. 41, tvrdí, že Gajda byl koupen prostřednictvím jeho samého a Eliášovým. Zapravili prý jeho velké dluhy.

274/ *NT*, 20. 5. 1939; Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 42; Táborský, *Pravda zvítězila*, str. 168.

275/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 42; Táborský, *Pravda zvítězila*, str. 172.

276/ Peša, Štěpánek, „Těžké počátky“, str. 525. Ačkoli moravští fašisté 10. června 1939 Háchovi přislíbili spolupráci v jednotné národní frontě, 15. srpna došlo opět k bojům mezi fašisty a protektorátní policií, která jim nechtěla dovolovat antisemitské výtržnosti (tamtéž, str. 526). Krejča, „Český fašismus“.

však odmítl. Nato provedli pražští fašisté pumový útok na Staronovou synagogu a 25. a 26. května vyšli do ulic. Pražské obyvatelstvo je však naprosto ignorovalo. Tento neúspěch fašistů se u německých úřadů nepochybně neminul náležitým účinkem.²⁷⁷

V téže době se politickým silám zastoupeným v NS a ve vládě podařilo zachytit další ofenzivu fašistů. Ti totiž požadovali utvoření Českého svazu pro spolupráci s Němci (ČSSN). Když však 30. srpna 1939 nakonec došlo k založení přípravného výboru, měli v něm zase většinu příznivci bývalých stran.²⁷⁸ Do jeho čela postavil Hácha prominentní členy Akademie a vůdčí osobnosti hospodářského života.²⁷⁹

Část fašistů nebyla se začleněním do NS spokojena. V květnu a červnu 1939 uspořádali v Brně a Olomouci protižidovské demonstrace. S Gajdovým souhlasem navrhoval Gajdův poradce Roman Procházka v červnu a červenci 1939 Frankovi utvoření „aktivistické“ vlády, jestliže „Češi a český národ budou uznáni za rovnocenné partnery v Německé říši“.²⁸⁰ Pro Čechy žádal přístup ke všem sférám hospodářství a revizi hranic Protektorátu.²⁸¹ V srpnu 1939 podnikl Gajda okružní cestu po Moravě, aby tamější místní skupiny své strany získával pro vstup do Národního souručenství, ale neměl velký úspěch. Moravští fašisté se pod různými jmény osamostatňovali.²⁸² V několika případech však Gajda podpořil i odbojové hnutí, jak prokazují Klimek a Hofman, a v září 1942 odmítl nabídku, aby se ujal předsednictví NS. K německé politice se vyjadřoval stále negativněji. Němci prý zdiskreditovali fašistickou myšlenku.²⁸³

Na východní Moravě vybuřoval bývalý komunista František Mlčoch Nacionálně socialistickou českou dělnickou a rolnickou stranu se zhruba

277/ Zpráva národního odboje exilu s názvem: „Týden od 21.–28. května byl týdnem těžkého napětí a krize mezi Protektorátem [ÚŘP] a českou vládou.“ (BDS) Viz též zpráva Pešlova exilu z 29. 5. 1939 (PSm 9, str. 14–20; viz též *DHČP*, str. 433–439); zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za období 15. 3. 1939–15. 3. 1940 (AÚD KSC); *NT*, 21. 5. 1939; Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 42. Demonstrace Vlajky přilákala dokonce jen 200 osob (Zpráva [Vítova] ze 6. 6. [1939], PSm 9, str. 44nn.).

278/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 63.

279/ Pasák, *Pod ochranou říše*, str. 140–142.

280/ Pasák, *Český fašismus*, str. 275n.; Klimek, Hofman, *Vítěz, který prohrál*, str. 278–280.

281/ Klimek, Hofman, *Vítěz, který prohrál*, str. 278; Němec, „České pravicové skupiny“, str. 341.

282/ Pasák, *Český fašismus*, str. 283–285.

283/ Klimek, Hofman, *Vítěz, který prohrál*, str. 279; Pasák, *Český fašismus*, str. 350n.

2000 členy, nazývanou také strana Zeleného hákového kříže.²⁸⁴ Větší vliv získal svaz Národopisná Morava pod vedením Jana Uprky, syna známého moravského malíře Joži Uprky. Za prvních dnů okupace požadoval tento svaz připojení Moravského Slovácka ke Slovensku. Svaz udržoval úzké vztahy s mnoha fašistickými skupinkami. Do krojů oblečení Moravští Slováci se v dalších letech účastnili prakticky všech proněmeckých akcí a manifestací.²⁸⁵

Nejextrémnějším pravicovým uskupením byla Vlajka, jejíž „skutečnou tvář“ ve svém výkladu prý odkrývá Nakonečný. Už podtitulem knihy – „K historii a ideologii českého nacionalismu“ – zlehčuje fašistický charakter meziválečného hnutí.²⁸⁶ Svým sociálním složením byla Vlajka městským uskupením; mimořádnou roli v ní hráli co do početního zastoupení akademicky vzdělaní lidé a úředníci, píše Tesař.²⁸⁷ Vlajka, která se před okupací orientovala na italský fašismus a které nebyly cizí ani panslavistické ideje,²⁸⁸ usilovala po 15. březnu o převzetí programu NSDAP. Její snahou bylo „realizovat úspěšnou spolupráci národa českého a německého na podkladě vzájemně získané důvěry a při naprostém zachování národní svébytnosti a vzájemného respektu [sic]“.²⁸⁹ V líčení doby Protektorátu se Nakonečného tendence projevuje ještě výrazněji, když se pokouší nejodpudivější rysy tohoto hnutí, zejména jeho antisemitismus, připisovat jen nemnoha funkcionářům Vlajky. S novým vůdcem Janem Rysem-Rozsévačem²⁹⁰ se Vlajka vzdala svého dosavadního fašistického a všeslovanského zaměření a orientovala se na německý nacionální socialismus. Hlásila se k „české moderní politice národovectví“ a „ke šťastné budoucnosti v rámci Říše a v rodině osvobozených árijských národů“.²⁹¹

284/ Pasák, *Český fašismus*, str. 286.

285/ Pasák, *Pod ochranou Říše*, str. 115n.; Mezihorák, *Hry o Moravu*, str. 51–84; Krejča, „Český fašismus“, str. 43n.

286/ Nakonečný, *Vlajka*, str. 8, 134. Ve zvýšené míře se vyskytují soudy charakterizující Nakonečného vlastní pozici, např. na str. 227n. a 237n. Autor dokládá jen část svých výpovědí; např. není doloženo jeho tvrzení, že Emanuel Vajtauer byl jak německým, tak anglickým agentem (str. 218).

287/ Tesař, „Protiněmecká opoziční jednota na počátku okupace“, str. 484n.

288/ Srov. pozn. 106.

289/ Časopis *Vlajka*, 12. 11. 1939 (cit. v: Pasák, „K činnosti Českého národního výboru“, str. 847).

290/ Od 28. 4. 1939. Nakonečný, *Vlajka*, str. 108.

291/ Nakonečný, *Vlajka*, str. 121.

Devátého srpna 1939 Vlajka opustila svůj vyčkávací postoj vůči NS. Zkritizovala poměry uvnitř NS a vznesla požadavek „ozdravení“ politického života. Navrhla zřídit „státní radu“, která měla omezit působnost vlády a NS a zvýšit vliv Vlajky. Hácha sice povolal představitele Vlajky do Výboru NS, ta však 31. srpna 1939 ohlásila své vystoupení. Umírněná část přívrženců, zaměřená méně na německý nacionální socialismus, a více národně orientovaná, však tento krok nenásledovala.²⁹² První pokusy o sjednocení s různými fašistickými skupinkami, které odmítaly Gajdův kurz vůči NS, ztroskotaly v červenci 1939²⁹³ na osobních neshodách.

Vlajka vzbudila pozornost, když její přívrženci zapálili synagogu v Jihlavě, další synagogu poškodili, uspořádali pogrom v Příbrami a vyvolali protizidovské výtržnosti v Brně. Česká policie však proti nim zasáhla se vší tvrdostí.²⁹⁴

Bezvýznamnost extrémní pravice byla rovněž důsledkem procesu jejího systematického podvracení a štěpení, který uváděla v život vláda i NS.²⁹⁵ Její slabost ji nakonec připravila o německé sympatie. Když různé fašistické skupinky chtěly veřejně poukazovat na údajnou německou pomoc, bylo jim to zakázáno.²⁹⁶ SD označila radikálně pravicové vůdce za „generály bez vojska“.²⁹⁷ Menšina bývalé „obce fašistické“, která nevstoupila do NS, se rozpadala do stále menších odštěpeneckých skupin, které dosahovaly už jen regionálního významu.²⁹⁸ Větší váhu na krajní pravici získávala namísto nich Vlajka. Po 15. březnu 1939 sice rovněž vstoupila do NS, uchovala si však jistou samostatnost.²⁹⁹

Jak vyplývá z jednoho hlášení SD z 24. října 1939, Vlajka obdržela od

292/ Časopis *Vlajka*, 12. 11. 1939 (cit. v: Pasák, „K činnosti Českého národního výboru“, str. 85on.). Srov. oběžník ČsNV z 20. 3. 1940 „Zprávy z Protektorátu z 5. 12. 1939“ (PSm 7, str. 161nn.).

293/ Pasák, „K činnosti Českého národního výboru“, str. 851.

294/ Gebhart, Kuklík, *Velké dějiny zemí Koruny české*, XV. a, str. 198.

295/ Zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za období 15. 3. 1939–15. 3. 1940 (AÚD KSČ). Tento proces systematického podplácení momentální menšiny v extrémně pravicových organizacích podporoval především Havelka. Hnutí národního odboje tuto chytrou politiku zřejmě dlouho nechápal. Viz zprávu (PÚ), došlou 19. 8. 1939 (PSm 9, str. 85nn.).

296/ Situační zpráva policejního ředitelství Moravská Ostrava oberlandratovi v Moravské Ostravě ze července 1939 (BA, R 30/4 a, str. 1–8).

297/ Zpráva Zvláštní úřadovny (SD) Čechy-Morava z 29. 9. 1939 (AÚD KSČ, 74/1/9).

298/ Oběžník ČsNV „Zpráva z domova z 5. 12. 1939“ z 20. 3. 1940 (PSm 7, str. 161–165: „Vlajka, fašisté a pod. skupiny“).

299/ Tamtéž a *NT*, 30. 8. 1939.

německé strany finanční podporu, zejména na vydávání svého časopisu, který vycházel od 21. července 1939. Podala protektorátnímu ministru vnitra žádost o legalizaci své činnosti, ministerstvo ji však zamítlo.³⁰⁰

6. Protektorátní vláda mezi negativismem a aktivismem

„Židovská otázka“

Generál Gajda věděl, co dělá, když požadoval „řešení židovské otázky na podkladě rasovém“. Třebaže už na poradě státních tajemníků 25. března v Berlíně bylo rozhodnuto „vzdálit Židy veřejnému životu“ a německé úřady chtěly protektorátní vládě přenechat jen provedení tohoto usnesení,³⁰¹ vláda se od počátku května zdráhala vydávat protizidovské zákony. Podporoval ji v tom Hácha, takže říšskému protektorovi nezbývalo než vyhlásit příslušné zákony ve svém věstníku sám.³⁰² Otázku, zda snad nemohla vláda učinit pro Židy víc, musíme nechat otevřenou. Funkcionář Politického ústředí (PÚ) Pešl ji ovšem kritizoval za to, že proti zákazu, aby Židé provozovali lékařskou praxi, nevystoupila se všeobecnými zdravotněpolitickými argumenty.³⁰³

K tomu přistupovala další sporná otázka negativně poznamenávající vztah mezi vládou a říšským protektorem: přestože byl zřízen Protektorát, vlála na Hradě stará československá státní vlajka a všechny protektorátní úřady se vykazovaly symboly bývalé Československé republiky. Protektorátní vláda jednání o zavedení nových symbolů totiž brzdila a protahovala.³⁰⁴ Pasivní odpor kladly protektorátní úřady i nařízení Gestapa,

300/ Časopis *Vlajka*, 12. 11. 1939 (cit. v: Pasák, „K činnosti Českého národního výboru“, str. 849n.).

301/ Protokol MZ o poradě státních tajemníků na ŘMV z 25. 3. 1939 (PA, AA/Unterstaatssekretär, 195 974–89).

302/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 44n.; viz např. vyhlášku ŘP z 21. 6. 1939 (*Verordnungsblatt des Reichsprotektor*, 1939, str. 45).

303/ Zpráva „Pac.“ z 28. 4. 1940 (PSm 7, str. 334n.).

304/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 57.

aby byla rozpuštěna brněnská městská rada, takže svá přání musel říšský protektor realizovat až vlastním výnosem z 8. července 1939.³⁰⁵

Zatímco Neurath jednal většinou s Háchou a spolu většinou také dospěli k dohodě, Frank se obracel především na členy vlády. Ke kolizím docházelo především na této úrovni. Při jednáních s Frankem se dávala vláda zastupovat právníkem Havelkou, který měl v argumentaci nad Frankem často převahu,³⁰⁶ takže záhy se vztahy vyostřily právě mezi nimi dvěma. Havelku označoval Frank za „zlého ducha vlády“, předsedu vlády Eliáše však hodnotil pozitivně; příliš to nesvědčí o jeho znalosti lidí.³⁰⁷

Když se ukázalo, že fašisté postrádají vliv a že česká vláda se tvrdšíjně zdráhá vydat kompromitující zákony, říšský protektor si nařízením ze 7. července o „oprávnění vydávat v Protektorátu právní normy“ vytvořil nástroj, jak měnit autonomní protektorátní právo a „v případě, že hrozí bezprostřední nebezpečí“, vydávat právní předpisy a normy všeho druhu.³⁰⁸ O co tu šlo, vyplývá z jednoho dopisu říšského ministerstva vnitra, v němž se doporučovalo, aby se do autonomního protektorátního práva zasahovalo pouze tehdy, „jestliže rady říšského protektora protektorátní vládě s cílem nastolit žádoucí právní stav nepovedou k žádoucímu výsledku anebo od samého počátku nebudou mít žádnou naději na úspěch“.³⁰⁹ Neurath zároveň požadoval, aby všechny právní předpisy protektorátní vlády vázané na zveřejnění (zákony, vyhlášky, ostatní právní předpisy) a „všechna administrativní nařízení, která mají obsahovat úpravu zásadního rázu či řešení významná i v některém jednotlivém případě“, mu byly předem předkládány k posouzení. Obdobně to platí i pro zemské úřady a pro okresní hejtmanství ve vztahu k Českému (i Moravskému) odboru a ve vztahu k oberlandratům.³¹⁰ Počátkem července rovněž adresoval Frank českému národu následující varování:

„Rok 1918 se už nikdy nevrátí, i když se v zahraničí sestavují české legie, i když začíná pracovat Maffie anebo šeptanda, letáky a řetězově rozesílané

305/ Peša, Štěpánek, „Těžké počátky“, str. 520.

306/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 44.

307/ Dopis Stuckartův Lammersovi o jeho jednání s Frankem z 2. 5. 1939 (ND, NG-1817). Podobné hodnocení je ve zprávě Hlavního sektoru SD v Praze, za období 15. 3. 1939–15. 3. 1940 (AÚD KSČ).

308/ RGL. 1939, I, str. 1039.

309/ Dopis ŘMV říš. kancléřství z 5. 6. 1939 (BA, R II/1325).

310/ Dopis Neurathův Háchovi z 6. 6. 1939 (NA/ÚŘP 28).

dopisy poznovu chtějí pobuřovat řádný český národ, který po dlouhých letech štvání touží po klidu a pořádku... Nepřátele na domácí půdě přesně známe, a varujeme je.“

Pak vyzval vládu, aby český národ „vzdělávala“ a převychovávala. Úspěch agitační akce NS je prý v tomto směru závazkem, nikoli pouhým propagandistickým hitem.³¹¹

Koncem července 1939 dospěly rozpory mezi vládou a říšským protektorem k novému vrcholu. Svědčí o tom například jeden článek z 26. července v novinách *Der Neue Tag*, v němž se tvrdí, že velká část českého národa je ochotna ke spolupráci s Němci, že však vláda k tomu nemá příliš valné chuti – projevuje se to například na jejím zdráhání vydávat antižidovské zákony. Fašisté opět zavětrili a na Úřadu říšského protektora zahájili jednání o budoucí úzké spolupráci s říšským protektorem; Hácha byl zároveň nucen povolát radikální fašisty do Výboru NS, odepřel však některého fašistu jmenovat ministrem vnitra. Ministerstvo vnitra svěřil generálu četnictva Josefu Ježkovi.³¹² S tímto řešením se fašisté spokojili a počátkem července se opět dohodli na svém rozpuštění a na spolupráci v rámci Národního souručenství.³¹³ Nový ministr, na něhož ostatní ministři hleděli z počátku s nedůvěrou, se politice vládního kabinetu rychle přizpůsobil a získal si důvěru kolegů ve vládě.³¹⁴

Koncem září 1939 došla SD při hodnocení protektorátní vlády k následujícímu výsledku:

„Vláda hájí práva českého státu tvrdošíjně... Při vši formální zdvořilosti narážejí opatření německé správy v českých vládních kruzích na stálý odpor, jenž musí být neustále překonáván zásahy říšského protektora.“³¹⁵

Vztah k československému exilu

V době, kdy západní mocnosti v Moskvě v létě 1939 jednaly se SSSR, doufala značná část českého obyvatelstva, že Německo by mohlo být

311/ *NT*, 5. 6. 1939.

312/ *NT*, 2. 7. 1939; Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 61.

313/ Krofta, *Dějiny československé*, str. 807.

314/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 63.

315/ Zpráva Zvláštní úřadovny (SD) Čechy-Morava z 29. 9. 1939 (AÚD KSČ, 74/1/9).

nějakým ultimátem donuceno Československo opět vydat.³¹⁶ Uzavření německo-sovětského paktu o neútočení proto mezi českým obyvatelstvem vyvolalo „nesmírné překvapení“. Vesměs se očekávalo, že právě Stalin bude Hitlerovi diktovat podmínky, k nimž by měla patřit obnova ČSR. Panslavismus utrpěl těžkou ránu, kterou se nedařilo tak úplně zacelit ani šeptandě a letákům tvrdícím, že Sovětský svaz se s Německem dohodl jen naoko.³¹⁷ Uznání Protektorátu Sovětským svazem přineslo další „vystřízlivění“.³¹⁸

Krátce před vypuknutím války se německé úřady začaly obávat sabotáží z české strany. Frank proto protektorátní vládě 23. srpna pohrozil, že za sabotáže ponese zodpovědnost jak vláda a jí podřízené úřady, tak i ředitelé závodů, v jejichž okruhu působnosti se tyto případy vyskytnou.³¹⁹ Dvacátého šestého srpna ve veřejné vyhlášce varoval před sabotážemi říšský protektor. Rozumí se jimi, praví se tam, každé narušení veřejného života a hospodářství včetně příprav k takovému jednání. „Zodpovědnost za všechny sabotážní akce ponесou nejen jednotliví pachatelé, ale i veškeré české obyvatelstvo.“ Při soudním posuzování sabotáže se postupuje podle německého práva. „Při těžkém provinění však může být vynesena trest smrti. Ve všech případech lze odsoudit k zabavení majetku.“³²⁰ Možností vynést za sabotáž trest smrti se ještě zostřovaly platné říšsko-německé trestní sazby.³²¹ Hitler nařídil, aby každý soud za čin sabotáže proběhl s maximálním urychlením, pokud možno přímo na místě činu, a aby rozsudek byl také okamžitě vykonán: mělo tak být dosaženo odstrašujícího účinku. Tyto kompetence by proto měly zásadně příslušet

316/ Zpráva pověřence říšské finanční správy při daňovém úřadu ve Vyškově (Dr. Nippert) z 10. 6. 1939, s přípisem ŘP říš. ministru financí ze 16. 6. 1939 (BA, R 2/11424, str. 55–59); zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za období 15. 3. 1939–15. 3. 1940 (AÚD KSC); návrh administrativní zprávy oberlandrata v Moravské Ostravě, odd. II, z 25. 8. 1939 (BA, R 30/4 a, str. 52–63).

317/ Administrativní zpráva oberlandrata v Moravské Ostravě z 26. 9. 1939 (BA, R 30/4 a, str. 64–77).

318/ Ekonomická zpráva hospodářské inspekce Praha vrchnímu velitelství branné moci (hosp. štáb) za srpen z 9. 9. 1939 (BA, WO 1–8/295, str. 40–64.)

319/ Frankův dopis ministerskému předsedovi v Praze z 23. 8. 1939 (KPR, T 249/39; *DHČP*, str. 444n.). Zápis Havelkův o jeho jednání s Frankem 23. 8. 1939 (tamtéž, str. 446).

320/ Výnos říš. protektora z 26. 8. 1939 proti sabotážním činům (*Prager Archiv*, 1939, str. 578). Neurathova vyhláška ze srpna 1939 (ND, PS-3772).

321/ Doplňující komentář ŘMS z 31. 8. 1939 k výnosu proti sabotážím ŘP (BA, R 22/30, str. 21–29).

místním vojenským soudům, které pak mohly některé případy eventuálně předat řádným soudům.³²²

Na počátku války bylo vzato preventivně do vazby asi 2000 osob. Šlo především o funkcionáře Sokola, legionáře a politiky levicových stran.³²³ Hned po této vlně zatýkání se Havelka rozhořčeně obrátil na státního podtajemníka Burgsdorffa. Prohlásil: „Poslední pokus získat obyvatelstvo pro myšlenku německo-české spolupráce byl definitivně zmařen.“³²⁴

Účinek tohoto zatýkání, jak se obráží v Havelkových slovech, byl o to významnější, že vypuknutí války uvolnilo Spojencům ruce pro důslednější uspokojování požadavků různých emigrantských skupin, české nevyjímaje.

Nesmíme příliš přeceňovat Benešův vliv na vládu druhé republiky, protože ztroskotání první republiky bylo připisováno do značné míry jemu a jeho přívržencům; po 15. březnu však mnoho jeho bývalých protivníků spatřovalo v jeho osobě a v jeho mezinárodním postavení jedinou naději na znovuoobnovení Československé republiky. Od svého návratu z USA do Velké Británie v červnu 1939 udržoval Beneš kontakt s některými členy protektorátní vlády – tato skutečnost ovšem neušla ani SD.³²⁵ Tímto spojením se Beneš a protektorátní vláda pokoušeli vzájemně sladit svůj postup. Tak už 26. června 1939 psal Benešovi Jan Masaryk:

322/ Zápis ŘMS ze října 1939 (BA, R 22/30, str. 79). Viz též nařízení vrchního velitelství branné moci k doplnění výnosu říš. protektora proti sabotážím z 26. 8. 1939 (BA, R 22/30, str. 21).

323/ Podle zprávy Zvláštní úřadovny (SD) Čechy-Morava z 29. 9. 1939 (AÚD KSC, 74/1/9) šlo o rozhodující politické osobnosti „Benešova kurzu“. V pozdějším dokumentu se hovoří o celkovém počtu 800 zadržených v celém Protektorátu. Bylo zadrženo možná 2000 osob, 1200 bylo však zakrátko opět propuštěno, viz Háchův podklad pro jednání s Neurathem 27. 6. 1941 (KPR, T 201/41; DHČP, str. 617–623). Srov. též *Zpověď K. H. Franka*, str. 58; *Český národ soudí K. H. Franka*, str. 61; Ströbinger, *A/54*, str. 122. Počet 8000 (Král, *Pravda o okupaci*, str. 213n.; Doležal, *Jediná cesta*, str. 27) se zdá být přehnaný. V Brně bylo zajištěno 300 osob, na celé Moravě 800 (Štěpánek, „Boje pracujícího lidu“, str. 46; rovněž Peša, Štěpánek, „Těžké počátky“, str. 540). Podle Krále, *Pravda o okupaci*, str. 214, se poté Neurath obrátil na Himmlera s otázkou, zda tak rozsáhlé zatýkání bylo skutečně nutné. – Podle Frajdla (*Protektorát Čechy a Morava*, str. 4), cit. v Küpper, *Karl Hermann Frank*, str. 203, bylo v rámci této „akce Mříž“ zatčeno 4376 osob, mezi nimi mnoho německých demokratů, kteří předtím uprchli do Československa.

324/ Zápis Havelkův o jeho jednání s Burgsdorffem z 12. 9. 1939 (výťah). (KPR, T 264/39, cit. v: Král, *Otázky hospodářského a sociálního vývoje*, I, str. 30).

325/ Zvláštní úřadovna (SD) Čechy-Morava dr. Sixovi z 29. 9. 1939, „Zpráva o projevech a chování Čechů od zřízení Protektorátu Čechy a Morava“ (AÚD KSC, 74/1/9).

„Elišáš právě vzkazuje, že se mi dává plně k dispozici, že šel do vlády jenom proto, aby pokud možno ochránil národ před Frankem, a že on i celá vláda jsou ochotni okamžitě odstoupit, kdybychom si to přáli. Dokonce i Hácha vzkazuje, že by rád z toho šel. Radím jim důtklivě, aby tak nečinili, Němci by jistě dosadili Gajdu a ještě horší.“³²⁶

Na dotaz velké národní odbojové organizace Politické ústředí (PÚ) z 22. srpna 1939, jak daleko smí jít protektorátní vláda ve své oportunistické politice, aby zároveň neohrozila postavení československého exilu,³²⁷ projevil Beneš s Eliášem a jeho politikou spokojenost. Detaily postupu, vzkazoval, nechává na vládě. Vodítkem jejího jednání musí být to, aby ochraňovala český národ a zároveň nepomáhala Němcům.³²⁸

Beneš měl mimoto zvlášť dobré kontakty s některými ministry. Zprávy o svých resortech mu posílali například ministr zemědělství Feierabend a ministr financí Kalfus. S Kalfusem jednal Beneš prostřednictvím PÚ o prostředcích a cestách, jak do zahraničí přesunout peníze pro práci exilu. Když se tato transakce nezdařila, dal Kalfus finanční podporu prostřednictvím pražské spořitelny zaslat národním odbojovým skupinám. Tyto prostředky měly sloužit především k tomu, aby ulehčily osud zatčených a jejich rodin.³²⁹ Kalfus údajně rovněž poskytoval daňové úlevy firmám, které odváděly dary PÚ.³³⁰

Prostřednictvím národních odbojových skupin a protektorátní vlády pojily s exilem tenké nitky i stranické vůdce druhé republiky.³³¹

Mezi obyvatelstvem Protektorátu však československý exil získal větší vliv teprve po vypuknutí války. Osmého září 1939 začala v češtině vysílat BBC,³³² 17. listopadu uznala Československý národní výbor Francie a 20. prosince Velká Británie.³³³

326/ Cit. v: Křen, *Do emigrace*, str. 177.

327/ Táborský, *Pravda zvítězila*, str. 293n. (zápis z 22. 8. 1939).

328/ Benešův vzkaz hnutí národního odboje z 23. 8. 1939 (PKl 16, str. 19).

329/ Benešova zpráva Stránskému z 1. 8. 1945 (*DHČP*, str. 751nn.).

330/ Drtina, *Československo – můj osud*, sv. 1, str. 362n.; Klíma, *Druhý odboj*, str. 204.

331/ Beran, *Bývalý předseda vlády*, nepub., str. 18.

332/ Táborský, *Pravda zvítězila*, str. 338.

333/ Beneš, *Paměti*, str. 136nn.

Státní prezident Hácha a protektorátní vláda vydávali sice proti pozvolna se konsolidující emigraci veřejná prohlášení,³³⁴ jejich proklamace zachovávaly ovšem povětšinou velmi opatrný tón; emigrantům pouze odírali právo vystupovat jménem českého národa. Všechny další požadavky německé strany státní prezident i vláda odmítali, protože při „zatýkání en gros, při omezování kompetence vlády ve věcech neválečných“ by ostřejší prohlášení „diskreditovalo vládu v očích českého národa“ a „snadno by mohla vzniknout domněnka, že tito činitelé jsou podplaceni“. Tak aspoň zněly argumenty vlády přednášené Úřadu říšského protektora.³³⁵

Ve spojení s Benešem bylo i vedení NS. Existence tohoto kontaktu však neznamena, že exil a vedení NS se všech bodech shodovaly. Tak například vedoucí funkcionáři NS dr. Beneše žádali, aby „napříště nevyzýval národ k odboji a povstání proti utlačovatelům“. ³³⁶ Nenadešel prý k tomu ještě vhodný čas. Odboj a nepokoje by jen Němcům umožnily tvrdé pronásledování.³³⁷

Jednání o „slibu věrnosti“

Mezitím se v Praze schylovalo k událostem nebezpečným pro postavení Benešovo i Československého národního výboru. Jedno oddělení Úřadu říšského protektora totiž už v květnu 1939 říšskému ministerstvu vnitra navrhlo, aby od českých úředníků byl požadován „slib věrnosti“ Hitlerovi a Velkoněmecké říši.³³⁸ A v srpnu jeden člen hnutí národního odboje podával do Londýna zprávu, že když takový slib věrnosti složí na norimberském stranickém sjezdu Hácha, Havelka a dva zástupci NS, slíbili prý Němci protektorátní vládě, že připojí k Protektorátu Chodsko³³⁹ a část severní Moravy.³⁴⁰ Jak píše Feierabend, ministr Havelka se domníval,

334/ Havelka 25. 7. 1939 (NT, 26. 7. 1939), Hácha a protektorátní vláda 7. 9. 1939 (NT, 8. 9. 1939), protektorátní vláda 21. 9. 1939 (NT, 22. 9. 1939) a Eliáš (ČTK z 8. 12. 1939).

335/ Zápis KPR (Praha) z 9. 9. 1939 (KPR, T 247/39; DHČP, str. 447n.).

336/ Srov. Benešův rozhlasový proslov z 19. 9. 1939 a z listopadu 1939 (otištěno v: Beneš, *Šest let exilu a druhé světové války*, str. 66nn.).

337/ Dopis Erika Lindahla legačnímu radovi Lisickému z 13. 10. 1939 (BDS).

338/ Zápis KPR (Popelka) z 22. 10. 1939 (KPR, T 355/39; DHČP, str. 469nn.).

339/ Tedy oblast mezi Domažlicemi a Klatovy.

340/ Zpráva hnutí národního odboje exilu z 19. 8. 1939 (PSm 9, str. 82nn.).

že utrpení národa a vlnu germanizace bude možné zastavit, jestliže se bude s Němci jednat. Tato jednání by prý ovšem musela začít dřív, než se Hitler vrhne do nového dobrodružství a dokud má ještě zájem různými ústupky českému národu ovlivňovat veřejné mínění světa. Tento názor sdílel český vyslanec v Berlíně Chvalkovský, který v Berlíně z mnoha stran slyšel, že jednáním by se dalo dosáhnout rozšíření autonomie. Jiní ministři, jako například Klumpar, Šádek a Feierabend, byli údajně proti jakémukoli vyjednávání s Berlínem, jež by skutek zvláště z 15. března proměnilo ve smlouvu. Zastávali názor, že s ohledem na světové mínění vláda nemůže jednání zahájit. Navíc brzy vypukne velká válka, která přinese Německu porážku. Naopak Havelka si nebyl tak jist, že dojde ke všeobecné válce. Domníval se, že pokud se Hitlerovi podaří omezit válku na tažení proti Polsku, bude – po vítězství nad Polskem – na vyjednávání s ním příliš pozdě. Havelka ve smyslu svých plánů už sice zahájil přípravná jednání s některými německými úředníky, pak ho však aspoň trochu přibrzdila vládní většina.³⁴¹

Jednání vstoupila do konkrétnějšího stadia teprve při diskusi o přísaze českého vládního vojska.³⁴² Nedlouho po útoku na Polsko povolal k sobě Hitler Chvalkovského a dal najevo zájem na Háchově „slibu věrnosti“ své vlastní osobě. V takovém případě by pak prý mohla být rozšířena autonomie a k Protektorátu by mohlo být připojeno Těšínsko, které rok předtím anektovalo Polsko.³⁴³

Protektorátní vláda se nyní přece jen začala klonit k tomu, že by bylo možná dobré využít této příležitosti k jednání o autonomii. Východiskem rozhovorů měl být Háchův dopis Hitlerovi, jenž byl 11. října 1939 odeslán přímo Hitlerovi a který kromě toho 14. října Chvalkovský předal vedoucímu říšského kancléřství.³⁴⁴ Tento dopis byl údajně kompromisem mezi verzí protektorátní vlády v relativně ostrém tónu a mezi velmi mírnou verzí Háchovou a jeho poradce Mastného.³⁴⁵ V dopise byla řeč o tom, že německá administrativní opatření a nařízení, která byla dosud

341/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 52nn.

342/ Viz pozn. 335.

343/ Zpráva „Hněvkovského“ (= Drtina) z 2. 11. 1939 (PSm 9, str. 180nn., otištěno v: *DHČP*, str. 477n.); Táborský, *Pravda zvítězila*, str. 415; Král, *Pravda o okupaci*, str. 196.

344/ Háchova nota Hitlerovi z 11. 10. 1939 (KPR, T 319/39; *DHČP*, str. 451nn.); Táborský, *Pravda zvítězila*, str. 415; zpráva Hněvkovského exilu z 2. 11. 1939 (viz pozn. 343).

345/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 98nn.

vydána, jsou většinou běžná pouze v koloniích, zmiňoval se o častém zatýkání, konfiskaci soukromého i státního majetku a všechny tyto zákroky označil za kroky na cestě k „odnárodnění“. Závěrem Hácha Hitlera proslil, aby zasáhl ve smyslu svého výnosu ze 16. března.³⁴⁶ Háchovým ideálem byl tehdy údajně status Slovenska, avšak do definitivní podoby dopisu se narážky na takové přání pojmout neodvážil.³⁴⁷

Hácha na tento dopis nedostal žádnou odpověď. Místo toho do Prahy přijel Lammers a požadoval složení slibu věrnosti, žádné eventuální rozšíření autonomie nebo připojení Těšínska ovšem nesliboval.³⁴⁸ Pro případ, že by v Berlíně přece jen došlo ke skutečným jednáním – a jen za takových okolností měl Hácha do Berlína cestovat –, vypracovala porada protektorátních ministrů, která se konala hned nato, memorandum, v němž byly detailně vypočteny stížnosti vlády.³⁴⁹ Beneš, jehož se rovněž dotazovali na názor, nabádal k tomu, aby se vyjednávalo s maximální ostražitostí.³⁵⁰ Ovšem právě tehdy nebylo jeho postavení nijak silné, neboť v té době Spojenci stále ještě neuznali Československý národní výbor.³⁵¹

Jednání, zahájená pod dojmem války – zjevně právě jen proto byla německá strana ochotna ke kompromisům a česká se naopak domnívala, že si může na Německu něco vynutit –, však po rychlém německém vítězství v Polsku uvízla na mělčině. Když se jako neopodstatněná ukázala obava, že by po polském tažení mohla být uzavřena mírová smlouva, shodli se protektorátní ministři na tom, že jednání s Berlínem budou protahovat, protože žádné německé ústupky se už stejně nedaly očekávat.³⁵²

Po vítězství nad Polskem Neurath postoupil dál žádost protektorátní vlády o navrácení Těšínska spolu s oblastí při řece Olši; napsal:

346/ Viz pozn. 344.

347/ Hněvkovského zpráva exilu z 5. 10. 1939 (PKL 169, Král, *Pravda o okupaci*, str. 197).

348/ Hněvkovského zpráva exilu z 1. 11. 1939 (viz pozn. 343). Rovněž Táboorský, *Pravda zvítězila*, str. 415 a Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 101.

349/ Hněvkovského zpráva exilu z 2. 11. 1939 (viz pozn. 343).

350/ Král, *Pravda o okupaci*, str. 197.

351/ Brandes, *Exil v Londýně*, str. 28–30.

352/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 95nn.

„Tento akt by byl oceňován o to více, že v souvislosti s událostmi posledních měsíců a v důsledku vypuknutí války jsme byli nuceni k bolestně pociťovaným zásahům do autonomie, již jsme byli protektorátní vládě přislíbili.“³⁵³

V Berlíně byl však tento plán zamítnut.³⁵⁴ Dvacátého prvního října 1939 Neurath vládě sdělil, že Hácha může 25. října v Berlíně složit očekávaný slib věrnosti a předal mu znění předpokládané formule. O politických jednáních však nebylo v jeho dopise ani slovo.³⁵⁵ Slib měl takovéto znění:

„Slibuji Vůdci Velkoněmecké říše Adolfu Hitlerovi, že jako ochránci Protektorátu Čechy a Morava mu budu prokazovat poslušnost, budu dbát zákonů a svůj úřad budu vykonávat v souladu se zájmy Velkoněmecké říše pro blaho Protektorátu Čechy a Morava.“³⁵⁶

Ministři svolaní narychlo k Háchovi rozhodli, aby Hácha za těchto okolností do Berlína nejezdil. Hácha zároveň zažádal o rozhovor s Neurathem a vláda odvolala z Berlína svého vyslance. Dvaadvacátého října 1939 se sešli Eliáš, Chvalkovský, Havelka a Hácha a pověřili Háchu, aby Neurathovi objasnil, že do Berlína složit „slib věrnosti“ může odjet teprve tehdy, až se projednájí jeho stížnosti na nedodržování slibů o autonomii.³⁵⁷ Neurath Háchu přijal v 10 hodin. Když se rozházeli, Neurath přislíbil, že mu u Hitlera zprostředkuje audienci bez nutnosti složit slib věrnosti, anebo že vyjedná posunutí návštěvy.³⁵⁸ Hácha předtím Neuratha upozornil na momentální náladu panující v českém národě: ten takovýto krok nikdy neschválí, dokud bude vidět, jak se bezdůvodně zatýká, jak se trvale zasahuje do kompetencí protektorátní správy, jak jsou upřednostňováním Němců Češi diskriminováni a jak pokračuje germanizace.³⁵⁹ Ještě téhož

353/ Záznam MZ (Woermann) z 5. 10. 1939 (PA, AA/Unterstaatssekretär, Akten betr. Protektorat, 195887).

354/ Woermannův záznam z 12. 10. 1939 (tamtéž). Henlein se zasazoval za připojení Těšína ke svému vládnímu okresu Opava; obával se, že při předání do rukou Protektorátu by Slezané byli čechizováni (Lammersovi z 11. 10. 1939 – NA/AA, 406064–406075). Středisko pro německé soukmenovce (*Volksdeutsche Mittelstelle*) Lammersovi 7. 10. 1939 (NA/AA, 406058) navrhovalo místo toho připojit Těšínsko a Moravskou Ostravu k Hornímu Slezsku a po válce zamýšlelo obnovit staré vévodství Těšínsko. Dne 25. 11. dal Neurath najevo souhlas s odsunutím rozhodnutí o Těšínsku (Lammersovi z 25. 11. 1939 – BA, R 43 II/1324a).

355/ Viz pozn. 343.

356/ Hněvkovského zpráva exilu z 2. 11. 1939 (viz pozn. 343).

357/ Tamtéž, viz též zápis KPR (Popelka) z 22. 10. 1939 (viz pozn. 338).

358/ Tamtéž.

359/ Zápis KPR (Popelka) z 22. 10. 1939 (viz pozn. 338).

večera obdržel Hácha zprávu, že jeho návštěva v Berlíně se odkládá.³⁶⁰ Když pak Neurath 25. října složení slibu opět požadoval,³⁶¹ aniž věnoval pozornost českým přáním, Hácha tento požadavek odmítl, dokud nebudou projednány jeho stížnosti.³⁶²

Teprve o tři měsíce později Neurathův osobní referent Völckers Háchovu osobnímu referentovi Popelkovi sdělil, že Hácha na svůj dopis z 11. října nemůže očekávat žádnou odpověď, protože tento dopis Hitlera „velice rozhněval“. Bylo by pouze možno poslat Hitlerovi k výročí Protektorátu telegram, v němž by se mu popřálo „Vítězství zdar!“ („Sieg heil!“), a tím učinit krok k eventuálnímu opětovnému sblížení; Hácha takový pokus skutečně podnikl.³⁶³

Do těchto jednání se pokusilo vmísit také české odbojové hnutí. Začátkem války se o plánovaném „slibu věrnosti“ doslechl člen PÚ Drtina; snažil se tehdy iniciovat Benešův pokyn, který by složení takového slibu zabránil. PÚ také hledalo cesty, jak působit na ministry Kalfuse, Feierabenda, Havelku a Eliáše, ale většina ministrů měla být tehdy toho názoru, že takové deklaraci loajality se vyhnout nemohou. Proto se PÚ prý tenkrát rozhodlo, že uspořádá demonstraci, a slib věrnosti tak znemožní.³⁶⁴ Vzhledem k tomu, že v té době neexistovalo rádiové spojení s Londýnem, předal Drtina 18. září 1939, jak sám tvrdí, jistému Čechovi legálně cestujícímu do zahraničí zprávu pro Beneše, v níž se dotazoval, jak by se vláda v otázce slibu věrnosti měla zachovat. Zápis o Drtinově poselství je obsažen v pozůstalosti Smutného. Podle zápisu vzkazoval Drtina toto: Jestliže rovněž exil takovýto slib věrnosti odmítá, i kdyby přinesl rozšíření autonomie a navrácení Těšínska, a jestliže si přeje nahradit ho raději méně závaznou formou, mělo se v českém vysílání BBC použít jisté věty, kterou naformuloval.³⁶⁵ Podle toho, co Drtina a Klíma tvrdili

360/ Král, *Pravda o okupaci*, str. 198.

361/ Neurathův dopis Háchovi z 25. 10. 1939 (KPR, T 360/39; *DHČP*, str. 473).

362/ Háchův dopis Neurathovi ze 6. 11. 1939 (KPR, T 370/39; *DHČP*, str. 478n); zpráva z Prahy, 5. 12. 1939 (BDS).

363/ Zápis KPR (Popelka) ze 14. 3. 1940 (KPR, T 92/40; *DHČP*, str. 521nn.); viz též str. 184nn.

364/ Drtina, *Československo – můj osud*, sv. 1, str. 440–444. Ilegální časopis *V boj*, č. 27 (VHA, DO, krab. 26), koncem října varoval před vyjednáváním s Berlínem.

365/ Radiogram (Ripka) z 27. 10. 1939, 21.50 h. (PSm 9, str. 173; otištěno i v *DHČP*, str. 475).

po válce, v citované zprávě stálo, že když bude tato věta včas zachycena, zorganizuje PÚ na 28. října velkou demonstraci, a jednání o složení slibu se tím znemožní, neboť po takové demonstraci by ve světě slib nebral nikdo vážně.³⁶⁶ Tato tvrzení se nezdaří být správná, protože v citované zprávě se jednak jako termín nezmiňuje 28. říjen, mluví se jen o „konci měsíce“, jednak se nehovoří o žádných demonstracích. Drtina spíš jen navrhoval, aby vláda vydala nějaké „méně závazné“ prohlášení. Takové demonstrace by se navíc těžko daly včas odvolat. S konečnou platností vyvrací tato tvrzení další zpráva z Protektorátu, která došla 28. října 1939 a z Prahy byla odesílána 24. října, v níž se praví, že Háchovu návštěvu u Hitlera se podařilo odložit.³⁶⁷ Demonstrace se přesto konaly – ačkoli PÚ vědělo už 24. října, že slib byl odložen.

Československý národní výbor na základě depeší pro jistotu informoval Foreign Office, aby zabránil nepříznivým následkům slibu v případě, že by byl přece jen složen.³⁶⁸ Právě tato poslední akce dokládá, čeho všeho bylo národní odbojové hnutí schopno už po osmi měsících. Připomíná i význam, jaký mohla mít rychlá a pravidelná informovanost exilu pro jeho postavení ve spojeneckém táboře.

366/ Drtina, *Československo – můj osud*, sv. 1, str. 440–444.

367/ Zápis (Smutný) o telefonním rozhovoru s Paříží 28. 10. 1939, 2.00 h. (PSm 9, str. 172).

368/ Táborský, *Pravda zvítězila*, str. 398n. (Zápis z 30. 10. 1939).

ODBOJ DO LISTOPADU 1939

1. Národní odbojové skupiny

Otázku, kdo byli nositeli národního či nekomunistického odboje, nelze dnes při nedostatku použitelných statistických výzkumů zodpovědět vyčerpávajícím způsobem. Přesto se dají identifikovat určité skupiny, jejichž členové se v odbojovém hnutí angažovali zvláště intenzivně a ve zvláště hojném počtu. Většinou tu jde o skupiny, které byly německou nadvládou zvláště poškozeny ve své profesionální kariéře nebo ve společenském postavení.³⁶⁹

Po 15. březnu stála protektorátní vláda před obtížným úkolem znovu zaměstnat kolem 173 000 úředníků, důstojníků, poddůstojníků a profesionálních vojáků z ministerstva obrany a z armády, z ministerstva zahraničí, z odtržených území i ze Slovenska, které zbavilo místa celou řadu úředníků. Nalézali práci v českých podnicích, v obecních samosprávách, v nových úřadech, které byly vytvořeny na německý pokyn, jako například Nejvyšší úřad cenový, uplatňovali se v odborných hospodářských odděleních různých podniků a v zemědělských výrobních a prodejních družstvech. Někteří uprchli do zahraničí.³⁷⁰ Největší skupinu

369/ Pro první orientaci poslouží Křen, *Do emigrace*, str. 221nn., a výroční zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za období od 15. 3. 1939 do 15. 3. 1940, str. 48 (AÚD KSČ).

370/ „Restrikce v Praze. Problém českého úřednictva“, v: *Das Reich*, 26. 1. 1940; Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 65.

tvorilo zhruba 30 000 důstojníků a vojáků z povolání, ze kterých mohla být jenom část převedena do takzvaného vládního vojska. Nebezpečí pocházející od nespokojených příslušníků armády se pokoušeli Němci čelit tím, že usnadňovali jejich převádění do jiných zaměstnání anebo jim vypláceli velkorysě peníze.³⁷¹ Jenže penzionování, popřípadě jiné zaměstnání mohlo nespokojenost vojáků nejvýš zmírnit, ale ztrátu moci, vlivu a úcty, kterou utrpěli, vyvážit nemohlo. Další skupinou vázanou na existenci samostatného Československa byli lidé v diplomatických službách; na odboji se podíleli v obdivuhodně hojném počtu.

Jestliže v roce 1939 se Němci ještě pokoušeli co nejvíce nespokojenců podchytit převedením do státních služeb, pak na počátku roku 1940 si už uvědomovali přezaměstnanost v českých úřadech. Pokoušeli se ji udržet v mezích snížením důchodového věku.³⁷² Tím se ovšem vytvořila nová kategorie Čechů, kteří byli nespokojeni a k tomu ještě měli čas na odboj.

V profesionální kariéře bylo poškozeno také mnoho stranických funkcionářů, novinářů, poslanců atd. (pokud nenalezli útočiště v NS) a z nich zvláště ti, kteří za první republiky přináleželi k „Hradu“. K upřednostňovaným skupinám osob patřili za první republiky především legionáři z první světové války. Platili za nekompromisní odpůrce německé nadvlády, byli proto zbavováni práv a pronásledováni.³⁷³

Třináctého července 1939 obdržel říšský protektor zmocnění rozpouštět všechny české organizace kromě hospodářských svazů a profesionálních asociací, odvolávat jejich vedoucí orgány a ustanovovat orgány nové. „Nařízení říšského protektora nemusejí být zdůvodňována a jsou nezpochybnitelná,³⁷⁴ pravilo se v nařízení. Tím měl říšský protektor po ruce zbraň, s níž mohl nejenom vyvíjet trvalý nátlak na české organizace, anebo je v případě odbojové činnosti rozpustit, ale rovněž tím mohl odboj zbavit jakékoli platformy v legálních organizacích. Jenomže čím

371/ Poznámka „Zahr.“ (Bürkner) o Keitelově rozboru porady s Hitlerem a gen. péchoty Fridericim týkající se Protektorátu Čechy a Morava z téhož dne (T-77, R. 737, 6187nn.). Viz též směrnice pro zaměstnávání příslušníků bývalé československé armády v jiných povoláních s přípisem vrchního velitelství pozemních vojsk (Halder) skupině pozemních vojsk 3 ze 6. 4. 1939 (BDS). Tyto směrnice počítaly s rezervací všech uvolněných míst ve státní službě a s odstraněním Židů z těchto míst, obojí ve prospěch příslušníků armády.

372/ Viz pozn. 370 a str. 239nn.

373/ Zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za období 15. 3. 1939–15. 3. 1940, str. 49 (AÚD KSČ).

374/ Nařízení ŘMV ze 13. 6. 1939 (RGL. 1939. I, str. 106).

víc organizací Němci rušili, tím víc funkcionářů a členů těchto organizací se dostávalo do situace, jež je do odboje vháněla.

Pětadvacátého srpna 1939 bylo rozpuštěno Národní sjednocení legionářské, včetně všech poboček. Zároveň bylo nařízeno zrušit všechny jeho výsady, byl mu zabaven majetek³⁷⁵ a četní vedoucí funkcionáři organizace byli zatčeni.³⁷⁶ Přibližně o rok později byla zakázána i různá menší legionářská sdružení.³⁷⁷ Na druhé straně byly podporovány spolky bez „židovských a legionářských elementů“ a spolky veteránů, kteří zůstali věrni Rakousku.³⁷⁸ V srpnu 1939 musely svou činnost zastavit i další spolky.³⁷⁹ Jiné byly zase násilně sloučeny, ale později přesto povětšinou rozpuštěny.³⁸⁰

Počet vysokoškolských vyučujících, kteří se účastnili odboje, od počátku nemalý, se uzavřením vysokých škol na podzim 1939 ještě podstatně zvýšil. Protože měli zakázáno nejenom učit, nýbrž i vyvíjet badatelskou činnost, byli doslova bez práce. Zvláště tvrdě to postihlo pracovníky bez stálého úvazku, tedy především asistenty, protože jim nebyly prodlouženy smlouvy. Spousta takových učitelů posedávala po kavárnách, a tak k myšlence, že by mohli svůj volný čas věnovat odboji, neměli daleko.³⁸¹

Organizace

Brzy po německém vpádu vznikaly na různých místech malé ilegální kroužky. Navazovaly pomalu kontakty a sdružovaly se ve větší organizace. Během léta 1939 se z nich vyloupily tři větší skupiny, Politické ústředí (PÚ), Obrana národa (ON) a Petiční výbor Věrní zůstaneme (PVVZ).

375/ Dopis Neurathův ministerskému předsedovi v Praze z 30. 8. 1939 (KPR, T 280/39; *DHČP*, str. 446n.).

376/ Havelkův dopis Völckersovi z 21. 9. 1939 (KPR, T 280/39; *DHČP*, str. 449n.).

377/ Měsíční zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za červen 1940, str. 26n. (AÚD KSČ).

378/ Zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za období 15. 3. 1939–15. 3. 1940, a výroční zpráva za rok 1940 (AÚD KSČ).

379/ Tak například „Národní ostrostřelecký svaz“ (Výroční zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za rok 1940 – AÚD KSČ).

380/ Například různé letecké a automobilové spolky – viz výroční zprávy Hlavního sektoru SD v Praze za rok 1939 a za rok 1940 (AÚD KSČ).

381/ Oběžník ČsNV, prezidium, z 5. 4. 1940 se „Zprávami z domova (z února 1940)“ (PSm 7, str. 211nn.).

Politické ústředí

Nedlouho před odchodem do ciziny, 20. října 1938, pověřil Beneš některé ze svých nejbližších přátel a spolupracovníků, aby s ním zůstali ve spojení a podávali mu aktuální informace o dění v zemi. Jako vzor mu k tomu posloužilo spojení mezi exilem a vnitřním odbojem za první světové války.³⁸²

Do jaké míry Benešova koncepce skutečně stavěla na zkušenostech první světové války, rozpoznal o dva roky později i vrchní říšský zástupce při Národním soudním tribunálu, jenž „Maffii“ z první světové války srovnával s PÚ druhé světové války; psal o ní toto:

„V těsné součinnosti se zahraniční akcí se vyskytli uvnitř bývalé rakouské monarchie čeští politici ochotní činit tajné přípravy k převratu. Ještě před odjezdem z Prahy pověřil Masaryk svého spolupracovníka Beneše úkolem „sestavit tajný výbor politických osobností, který by se po způsobu ruské revoluční praxe měl rozšířit po celé zemi, udržovat podzemní spojení s cizinou, být ve stálém kontaktu s českou a vídeňskou oficiální politikou, zpovzdálí vyvíjet vliv na praktickou politiku a podrobně informovat orgány emigrace v zahraničí“. Podle tohoto pokynu byl neprodleně založen výbor, jenž se označoval jako „Maffia“. K jeho čelným členům patřili kromě Beneše dr. Karel Kramář, který proslul svým panslavistickým smýšlením, dále dr. Josef Scheiner, starosta českého Sokola, a advokáti dr. Alois Rašín a dr. Přemysl Šámal. Jejich činnost, která spočívala především v působení na politiku českých stran a v budování rozsáhlé zpravodajské služby, byla přerušena, ale jenom nakrátko, Kramářovým a Rašínovým zatčením v roce 1915 pro přípravu velezrady. Když dr. Beneš uprchl do zahraničí, převzal vedení „Maffie“ dr. Šámal, pozdější kancléř československé prezidentské kanceláře.“³⁸³

Zpráva pak pokračuje takovýmto zhodnocením:

„[Šámal] dostával všechna důležitá poselství zahraniční organizace, postupoval je ostatním členům Maffie, pořádal ve svém bytě tajné srazy a předával *Beneschovi* [v originále podtrženo] požadované zprávy o politických poměrech a o událostech ve vlasti. Význam jeho osobnosti jako vůdce Maffie se projevil zvláště tehdy, když *Masaryka* a *Benesche* ve stále větší míře

382/ Drtina, *Československo – můj osud*, sv. 1, str. 270–276; Krajina, „La Résistance tchécoslovaque“, str. 56n.

383/ Obžalovací spis vrchního říšského zástupce při Národním soudním tribunálu proti Mejstříkovi a Grégrovi ze 4. 3. 1942 (NA, fond RMS /mikrofilm/, 6088/24).

pronásledovala obava, že kladným postojem českých parlamentních poslanců k monarchii by mohli být kompromitováni, a proto ve svých dopisech Šámalovi neustále požadovali, aby se Rakousko-Uhersku neposkytovala žádná podpora a aby se v žádném případě nezahajovala jednání o české otázce, nýbrž aby byla bezpodmínečně požadována česká samostatnost a i jinak byl stále předestírán problém českého státu... Na návrhy [rakouské] vlády týkající se plánovaných změn v ústavě a ústupků Čechům odpověděl Národní výbor v Praze 29. září 1918 rozhodnutím, jímž se rakouská nabídka odmítá a trvá se na požadavku státní samostatnosti.³⁸⁴

Stejná nezůstala však pouze koncepcí. Měla se tu opět objevit i některá už zmiňovaná jména.

Jednoho ze svých nejbližších spolupracovníků, Prokopa Drtinu, Beneš na letišti pověřil, aby navštívil řadu politických přátel. Jednání, která Drtina tehdy vedl s už zmiňovaným Šámalem, s tehdejšími sociálnědemokratickým ministrem Nečasem, ministrem financí Kalfusem a s národnědemokratickým poslancem, synem člena Maffie z první světové války Rašínem, položila základ pozdějšímu PÚ.³⁸⁵

Skupina kolem Drtiny, která se rekrutovala z bývalých čelných úředníků, politiků, z novinářů „Hradu“ a z intelektuálů „Společenského klubu“, jež si první republika vytvořila jako fórum pro zahraniční hosty, se sešla už dvakrát za druhé republiky – v listopadu 1938 a v únoru 1939. V obou případech referoval zástupce skupiny o svých jednáních s Benešem, Janem Masarykem a Hubertem Ripkou, které měl možnost vést při svém pobytu v Londýně.³⁸⁶

S využitím přediva osobních kontaktů, starých a nových známostí vznikl po německém vpádu z Drtinovy skupiny a z různých dalších skupin

384/ Rozsudek Národního soudního tribunálu ve věci Richter z 26. 11. 1941, str. 5n. (BDC).

385/ Beneš, *Memoirs*, str. 52.

386/ Drtina, *Československo – můj osud*, sv. 1, str. 270–276; Klíma, *Druhý odboj*, str. 203; Jína, *Jak se rodil národní odboj*, nepub., str. 6nn.; Beneš, *Paměti*, str. 45n. Výpověď Krajina před vládní komisí, část I, dne 10. 4. 1946 (cit. v: Křen, *Do emigrace*, str. 257). Značná část pozdějších členů PÚ se poznala při společné práci na časopisech *Demokratický střed* a *Přítomnost*. Tehdejších schůzek se účastnil vydavatel prvního z obou časopisů dr. Zdeněk Chytil, Jaroslav Drábek, Jan Jína, Ladislav Rašín, Antonín Pešl, Hubert Ripka, P. František Hála, Zdeněk Schmoranz, Jaromír Nečas, dr. Oswald, doc. Vladimír Krajina, Antonín Kinál – všechno muži, kteří se měli později aktivně podílet na odboji –, ale i pozdější Háchovi poradci Kliment a Hubert Masařík. (Jína, *Jak se rodil národní odboj*, nepub., str. 2nn.)

veliký kruh lidí rozhodnutých „něco podniknout“.³⁸⁷ Tento proces tu nelze do všech podrobností rekonstruovat, je možné pouze zaznamenat jeho výsledek.

Po mnoha přípravných jednáních se v červenci 1939 konečně uskutečnila schůzka, jež byla patrně posledním impulzem k založení reprezentativní odbojové organizace. Iniciativy se tehdy zřejmě chopil vůdce domácího odboje z první světové války Přemysl Šámal. Přečetl Benešův dopis přátelům ve vlasti, odeslaný 22. června z Chicaga.

Beneš psal: „... lze počítat s tím, že válka vypukne už v příštích týdnech.“ Informoval o tom, že exil má finanční potíže a že „ve vztazích s Paříží, to jest s Osuským, nepanuje dokonalá harmonie“. Podle svých slov vystupuje proti „tendencím, aby se i tady rozlišovalo na pravé a levé“. V té souvislosti žádal, aby „se z domova dalo najevo, že konečně musí být ustavena jednota“, která je ohrožována činností československého velvyslance v Paříži Osuského. Pokračoval: „Pro případ války musíme počítat s dvojitou vojenskou akcí: s utvořením armády zde a se sabotážní a revoluční akcí doma... Nezbytná je ovšem absolutní jednota v politickém vedení.“³⁸⁸

Na schůzce byl přítomen bývalý národněsocialistický poslanec Richter, bývalý generální tajemník sociálnědemokratické strany Laušman a brněnský univerzitní profesor Procházka, jenž od předsedy katolické lidové strany monsignora Šrámka obdržel mandát k zastupování této strany; ti všichni se na základě Benešova apelu rozhodli dát své dosavadní ilegální práci pevnější rámec.³⁸⁹

Na rozhodnutí měl zřejmě vliv i Richterův referát o jeho dosavadních organizačních přípravách na Moravě, tehdy už relativně značně pokročilých. Richterovi se totiž už počátkem června 1939 podařilo sestavit společný „Národní výbor“ ze zástupců „skupiny inteligence“ (šlo převážně o univerzitní profesory), která nejspíš asi tak odpovídala Drtinově skupině v Praze, dále ze zástupců tajné armády a největšího socialistického

387/ Jelínek, *PÚ. Politické ústředí domácího odboje*, str. 86; Procházka, „Vzpomínky“, str. 159. Obžalovací spis vrchního říšského zástupce proti Rašinovi a spol. z 25. 10. 1941, rozsudek Národního soudního tribunálu v této věci ze 17. 12. 1941 a rozsudek Národního soudního tribunálu nad Richterem z 26. 11. 1941 (vše BDC).

388/ Otištěno v rozsudku Národního soudního tribunálu nad Richterem z 26. 11. 1941, str. 26nn. (BDC). Srov. Jína, *Jak se rodil národní odboj*, nepub., str. 18.

389/ Srov. obžalovací spisy a rozsudky cit. v pozn. 387.

svazu mládeže – Národního hnutí pracující mládeže (NHPM), o němž bude řeč později. Kromě toho navázal kontakty s KSČ.³⁹⁰ Konstituovat obdobný výbor i v Praze se vzdor závěrům přijatým na tomto zasedání delší dobu nedařilo. Teprve po vypuknutí války se tam sešel reprezentativní komitét, utvořený podle schématu známé „koaliční pětky“ z první republiky. Na rozdíl od Politického ústředí (PÚ) jakožto označení pro celou organizaci se napříště nazýval „politická pětka“. Předsednictví se ujal Šámal. Každá ze stran staré koalice vyslala do výboru po jednom zástupci, národní socialisté Richtera, sociální demokraté tehdejšího vedoucího Nejvyššího úřadu cenového v Protektorátu Nečase, katolická lidová strana Procházku, národní demokraté zmíněného bývalého poslance Rašina a agrární strana ministra zemědělství protektorátní vlády Feierabenda.³⁹¹

O utvoření tohoto výboru byli informováni straničtí vůdci druhé republiky, kteří stále ještě disponovali určitým vlivem. S představitelem sociálnědemokratické strany a předsedou bývalé Národní strany práce Hamplem hovořil Šámal sám, vůdce agrárníků a předseda Strany národní jednoty Beran udělil svůj souhlas prostřednictvím kontaktních osob.³⁹² Zatímco v Brně tedy usilovali o kontakty s KSČ, z celonárodního sjednocovacího hnutí byla tato strana nyní vyloučena, stejně jako fašisté. Důvod spočíval zřejmě ve změněné zahraničněpolitické situaci.

Feierabenda vyzval Nečas ke vstupu do PÚ už 6. srpna 1939, ten se k tomu však odhodlal teprve po začátku války; toto pověření chápal nejen coby agrárník, ale i jako člen protektorátní vlády. Proto si napřed vyžádal souhlas ministerského předsedy Eliáše.³⁹³

390/ Rozsudek Národního soudního tribunálu proti Richterovi z 26. 11. 1941, str. 18nn. (BDC). Výbor vstoupil do povědomí jako „Zemský národní výbor“ (Peša, Štěpánek, „Těžké počátky“, str. 531).

391/ Srov. pozn. 386. Rovněž Heydrich Bormannovi z 11. 10. 1941 (přetištěno v Amortovi, *Heydrichiáda*, str. 86nn.).

392/ Jelínek, *PÚ. Politické ústředí domácího odboje*, str. 88nn.; Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 88.

393/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 72. Feierabendovo pověření se u některých členů PÚ setkalo s nesouhlasem; Feierabend sám zas kritizoval Šámalovo jmenování předsedou. Šámal byl podle něho příliš starý a příliš známý jako člen Maffie z první světové války. Tajná armáda však Šámalovo jmenování uvítala, nejspíš především proto, že byl považován za člověka nadstranického (Vozka, *Hrdinové domácího odboje*, str. 44).

PŮ tak získalo spojení nejenom s bývalými stranami, nýbrž i s protektorátní vládou. Nakonec se Šámal sešel i s generálním tajemníkem NS Josefem Nebeským, jenž mu spolupráci jednotné strany přislíbil. Šámalův plán setkat se rovněž s Háchou ztroskotat na Háchově zdráhavém postoji.³⁹⁴

Příliš velkou aktivitu však „politická pětka“ nevyvíjela. Na jejím prvním setkání krátce po vypuknutí války hovořil Nečas o tom, že úkolem výboru je odrazovat malé ilegální skupiny, jichž se utvořilo značné množství, před neuváženými akcemi, které by českému národu mohly přinést více škody než užítku. S touto velice opatrnou linií se srovnává i stanovisko „politické pětky“ k plánovaným demonstracím v souvislosti s 21. výročím založení státu. Dvacátého osmého října 1939 – tak rozhodl výbor na svém druhém zasedání – by se mělo české obyvatelstvo vyvarovat srážek s okupační mocí, a tudíž nepořádat žádná velká shromáždění a nestávkovat. Svou touhu po národní samostatnosti by mělo prokázat méně okázalými akcemi. Lidé se měli svátečně obléci, vzít si černé kravaty a stužky v československých státních barvách.³⁹⁵

Na prvním zasedání se jednalo i o organizačních otázkách. Nečas navrhl, aby byla zřízena funkce generálního tajemníka a aby začali hledat vhodnou osobnost. Ještě před druhým zasedáním se shodli na bývalém profesoru dějin na bratislavské univerzitě Vladimíru Klecandovi, který už jistou dobu spolupracoval s Benešovou skupinou a od dubna byl také v kontaktu s předními reprezentanty tajné armády.

Na druhém zasedání „politické pětky“ počátkem října 1939 byl Klecanda jmenován generálním tajemníkem a zároveň pověřen navázat kontakt s ostatními skupinami. Při této práci mu měl být nápomocen Laušman.

Konečně na třetím zasedání byl na Klecandův návrh konstituován „pracovní výbor“, jehož vedením byl pověřen Rašín a jehož členy byli jmenováni Richter a Laušman. Klecanda se stal rovněž generálním tajemníkem tohoto pracovního výboru. Důvodem pro ustavení výboru údajně byla málo seriózní práce a lehkomyšlnost některých členů politické pětky.

394/ Jelínek, PŮ. *Politické ústředí domácího odboje*, str. 104.

395/ Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 93nn.; Procházka, „Partyzánský oddíl dr. Miroslava Tyrše“, str. 160. „Obrana národa“ měla původně plánovat generální stávkou a puškové atentáty, ale pod dojmem polské porážky je opět odvolala (Veselý-Štainer, *Obrana národa*, nepub., str. 27nn.).

Politická pětka se měla scházet už jen při výjimečných příležitostech, měla mít však možnost kdykoli převzít kompetence politického rozhodování. Reorganizace se přesto rovnala vyloučení některých osobností. Šlo především o Šámala, zřejmě kvůli jeho exponované minulosti, o Feierabenda a Nečase, nejspíš vzhledem k jejich funkcím v autonomní správě, a o Procházku, snad v souvislosti s nepatrnou aktivitou jeho strany.

Pracovní výbor se k první schůzi sešel ještě před 28. říjnem 1939; přizván byl i generál Neumann jakožto zástupce tajné armády. Ten zdůrazňoval „vedoucí roli“, kterou vojáci zamýšleli hrát při osvobozování i potom ve třetí republice. Klecanda na této schůzce navrhl, aby bylo založeno několik komisí, jež se měly soustředit a částečně také soustředily na propagandu, výzvědnou službu, podporu rodinných příslušníků uvězněných, na finance a otázky poválečného uspořádání.³⁹⁶

Druhá schůzka se konala po demonstracích 28. října, třetí po studentských nepokojích a uzavření vysokých škol. Pozornost jim tudíž budeme věnovat dále.

Při zpětném hodnocení lze konstatovat, že PÚ jako celonárodní odbojová organizace bylo ještě zcela pod vlivem předválečné politiky a předválečných politiků; na tom však po pouhých dvou měsících války není nic divného.

V dalších oblastech se však už budovaly nové struktury. Zde už nerozhodovali straničtí politici, nýbrž univerzitní profesori a asistenti, diplomaté, soudci a novináři.

Obrana národa

Další skupinou, která byla úzce spjata s republikou a kterou její zničení těžce postihlo, byl československý důstojnický sbor; jeho sociální složení se značně lišilo od německého.

Jak vyplývá ze statistiky, kterou cituje Věra Tichá, pocházela většina důstojníků z řemeslnických, zemědělských a úřednických rodin. Synové bohatých rodičů se mezi nimi téměř nevyskytovali. V roce 1937 asi 43 % rodičů tehdejších důstojníků vydělávalo méně než 1000 korun za měsíc.

396/ Srov. rozsudky Národního soudního tribunálu a obžalovací spisy cit. v pozn. 386. O prvním a druhém zasedání „politické pětky“ srov. Feierabend, *Ve vládě Protektorátu*, str. 88nn. O vztahu mezi politickou pětkou a Benešovou skupinou srov. Drtina, *Československo – můj osud*, sv. 1, str. 350–360; Klíma, *Druhý odboj*, str. 203n.

Do míst nastoupili synové po dokončení vojenské akademie, možnosti jejich postupu byly limitovány výlučně dosaženými výsledky. Demokratickou republiku vnímali jako republiku spravedlivou, jí vděčili za svůj vzestup, bylo třeba získat ji zpět.³⁹⁷

Důstojníci se na hnutí národního odboje podíleli ve větším počtu než jiné profesní skupiny. V důsledku činnosti pro tajnou armádu, Obranu národa (ON), bylo jen v době od března 1939 do listopadu 1940 zatčeno 1172 osob.³⁹⁸

Počátky ON jsou dosud do značné míry zahaleny mlhou. Národní soudní tribunál se dopátral toho, že plán na vytvoření podzemní armády pochází od „pověřence pro brannou výchovu českého ministerstva obrany podplukovníka Vysloužilá“. Zpočátku údajně existoval záměr ustavit uvnitř Národního souručenství vlastní ochranný sbor podle vzoru SA a na této legální základně zbudovat tajnou armádu. Tento plán ovšem ztroskotal na zákazu říšského protektora vydaném v květnu 1939, jenž zakládání ochranných formací v rámci NS výslovně zapovídal.³⁹⁹ Bylo tudíž nezbytné od legálního rámce ilegální činnosti upustit.

Lze však mít za prokázané, že kromě aktivity na čelných místech existovaly různé menší skupinky důstojníků, jež vznikaly spontánně a ústředí se podřizovaly teprve během doby.⁴⁰⁰ Jako členové ústředního vedení se nejčastěji uvádějí generálové Ingr, Bílý a Bedřich Neumann.⁴⁰¹

397/ Tichá, „Otazníky kolem důstojnického sboru čs. armády“, str. 957.

398/ Zpráva Hlavního sektoru SD v Praze za r. 1940 (AÚD KSČ). Na Moravě bylo od března 1939 do poloviny června zatčeno 612 členů ON (Ziemkeho zpráva ze 3. 7. 1940, v *Nacht über Europa*, dok. 71.

399/ Rozsudek Národního soudního tribunálu ve věci Všetického a spol. z 27. 11. 1941, str. 10 (BDC).

400/ Plukovník Kudláček, šéf štábu ústředního velení ON, v dubnu 1939 sděloval plukovníku Boháčovi, že existuje sedm různých důstojnických akcí. Plánuje se prý sloučení těchto skupin do jediného hnutí, srov. obžalovací spis vrchního říš. zástupce proti Rašinovi a spol. z 15. 10. 1941 (BDC). Viz též Heydrichův dopis Bormannovi z 11. 10. 1941 (přetištěno u Amorta, *Heydrichiáda*, a Veselého-Štainera, *Obrana národa*, nepub., str. 20).

401/ Kural, „Hlavní organizace nekomunistického odboje“, str. 17. Vzhledem k tomu, že Ingr a Neumann záhy emigrovali, byl skutečnou hlavou vojenské konspirační akce zřejmě generál Bílý, srov. Všetickéhova výpověď v rozsudku Národního soudního tribunálu nad tím též z 27. 11. 1939, str. 19 (BDC); Machát, „Vzpomínky na spolupráci s gen. Bílým“, str. 8; viz též Heydrich 10. 10. 1941 (Amort, *Heydrichiáda*, str. 91nn.). Zatímco Heydrich klade Neumanna na tutéž úroveň jako Bílého, Všetického hovořil o Neumannovi jako o „vlastním šéfovi“ Bílého jakožto vrchního velitele (viz výše). Impulz k vytvoření moravské ON dal podle výpovědi generála Všetického před německými vyšetřovacími orgány generál Ingr, který působil jako zástupce velícího generála 3. armádního sboru Hasala při likvidačním oddělení

Mezi iniciátory prý patřil i generál Eliáš, jenž se brzy nato, 27. dubna, ujal funkce ministerského předsedy.⁴⁰² Lví podíl na výstavbě ON měla likvidační skupina bývalého československého ministerstva obrany, jejímž úkolem bylo převést vojenské osoby do civilních služeb a jež toto převádění prováděla podle potřeb ON. Tak vznikla celá tajná armáda, v jejímž čele stál generální štáb, kterému byla podřízena tři zemská velitelství (Čechy, Morava, Praha) a různé specializované odbory (pro sabotáž, špionáž, teroristické akce, rádiové a kurýrní spojení). Zemským vedením pak podléhaly kraje (divize), okresy (pluky), úseky (prapory), roty a čety.⁴⁰³

Vesměs byl konstituován jen rámeček těchto vojenských jednotek; ten se měl rychle naplnit teprve v případě všeobecného povstání.⁴⁰⁴ Přesto to byla struktura značně rozsáhlá – tuto její podobu si lze vysvětlovat pouze tím, že vedení ON bylo přesvědčeno, že německá porážka přijde ještě v zimě 1939/40.⁴⁰⁵ V důsledku takovéto organizační výstavby, na tehdejší dobu přehnaně veliké a překotně budované, vystavila ON svou organizaci značnému riziku. Svým schematicky „mírovým“ členěním nadto usnadnila Gestapu práci. Důvodem zachování dřívější regionální struktury bylo podle poznatků Národního soudního tribunálu přesvědčení ústředního vedení, že dostatek důstojníků k obsazení všech velitelských pozic lze nalézt jen v místech starých posádek.⁴⁰⁶ Reorganizace v létě 1939, která specializované odbory osamostatnila, už další osud zvrátit nemohla.⁴⁰⁷

Během několika měsíců se ON organizačně propojila s různými dalšími skupinami a v odbojovém hnutí postupně zaujala klíčové postavení.

tohoto armádního uskupení a Všetičku pověřil vedením moravské ON (rozsudek Národního soudního tribunálu ve věci Všetička a spol. z 27. 11. 1941, str. 35n. – BDC).

402/ Gebhart, Kuklík, *Velké dějiny země Koruny české*, XV.a, str. 264.

403/ „Die tschechische Widerstandsbewegung 1939–1941“ (České odbojové hnutí), příloha 2 k Heydrichovu dopisu Bormannovi z 11. 10. 1941 (cit. v: Amort, *Heydrichiáda*, str. 87nn.). Viz též zprávu Hlavního sektoru SD v Praze za období 15. 3. 1939–15. 3. 1940, str. 49 (AÚD KSČ); Veselý-Štainer, *Obrana národa*, nepub., str. 12. Organizační princip bývalé československé armády zůstal v zásadě zachován. Na každé úrovni, od ústředního vedení až po okresy, existovalo nebo mělo existovat oddělení organizační (I), zpravodajské (II), operační (III) a materiálové (IV) (rozsudek Národního soudního tribunálu nad Všetičkou a spol. z 27. 11. 1941, str. 13nn. – BDC).

404/ Kural, „Hlavní organizace nekomunistického odboje“, str. 22.

405/ Grňa, *Sedm roků na domácí frontě*, str. 31n; *Věrní jsme zůstali*, str. 20.

406/ Rozsudek proti Kohoutkovi a spol. z 20. 11. 1941 (BDC). Veselý-Štainer, *Cestou národního odboje*, str. 30n.; týž, *Obrana národa*, nepub., str. 20; Krajina, „La Résistance tchécoslovaque“, str. 57; Kural, *Vlastenci proti okupaci*, str. 19n.

407/ Veselý-Štainer, *Obrana národa*, nepub., str. 21.

O jejích zpravodajských aktivitách a spojeních, zvláště s vedoucím tiskového oddělení předsednictva vlády Zdeňkem Schmoranzem, se zmíníme později.⁴⁰⁸ Na Moravě vznikl pod vedením ON připomenutý Národní výbor, v němž byly zastoupeny PÚ, ON a KSČ. Nějakou aktivitu tento výbor podle příslušného rozsudku německého soudu vyvinout si ce už nestačil, ale aspoň demonstroval národní jednotu tím, že vytvořil společnou pokladnu na podporu rodin příslušníků náležejících k uvedeným skupinám, které se dostaly do nesnáží.⁴⁰⁹

Petiční výbor Věrní zůstaneme

Třetí organizace sestávala převahou z těch sociálních demokratů, kteří za první republiky tvořili opozici vůči většině strany. Na podzim 1934 vydali brožuru pod titulem „Co chtějí socialisté“, v níž obhajovali své názory, odlišné od většiny ve straně. Přestože vyvíjeli intenzivní publicistickou činnost, nepodařilo se jim svůj program ve straně prosadit. Jejich největším teoretickým talentem byl doc. dr. Josef Fischer, s nímž se ještě setkáme jako s autorem programu celého hnutí národního odboje pod názvem Za svobodu.⁴¹⁰

V důsledku zahraničněpolitického ohrožení Československa od poloviny třicátých let se tento kruh, jenž měl své ústředí v Dělnické akademii, přizpůsobil oficiálnímu stranickému kurzu a koncentroval se na analýzu fašismu a obranu před ním.⁴¹¹ Koncem roku 1935 se Dělnická akademie podílela na „Československém akčním výboru pro nastolení míru kolektivní bezpečnosti“, československém reprezentantu Světového sdružení pro mír, roku 1936 na Pomocném výboru pro demokratické Španělsko, jehož předsedou se stal Fischer. Pro pozdější odbojovou organizaci měla význam spolupráce se sdružením učitelů pod vedením Josefa Peška, s národněsocialistickými odbory pod vedením jejich předáka Wünsche a s křesťanskými socialisty kolem profesora Hromádky a Jaroslava Šimšy, i s jejich svazy mládeže.⁴¹²

408/ Viz str. 117nn.

409/ Rozsudek Národního soudního tribunálu proti Všetickovi a spol. z 27. 11. 1941, str. 35n. (BDC). Veselý-Štainer, *Obrana národa*, nepub., str. 11n.

410/ Šíkl, „K programovému úsilí sociální demokracie ve třicátých letech“, str. 38–49.

411/ Kuklík, „Poznámky k činnosti „Skupiny Dělnické akademie““.

412/ Tamtéž, str. 8.

V květnu 1938 se tito levicoví sociální demokraté účastnili práce ve výboru, který shromažďoval podpisy „na obranu republiky proti Hitlerovi“; spolupracovali s nimi také národní socialisté a komunisté. Užší výbor tvořili levicoví sociální demokraté F. Bléha, Josef Fischer, prof. Václav Patzak a Josef Pešek.⁴¹³ Tento Petiční výbor Věrní zůstaneme (PVVZ) (nazvaný podle závěrečné výzvy prezidenta Beneše nad rakví TGM) dal jméno i pozdější odbojové organizaci. V podzémí byl PVVZ však znám jenom jako „Národní revoluční výbor“ a jeho členové jako „odboráři“.⁴¹⁴ PVVZ se po 15. březnu 1939 opíral především o Dělnickou akademii pod vedením prof. Volkfanga Jankovce a s jejími četnými pobočkami.⁴¹⁵ Druhý zdroj a vlastní základnu organizace tvořili sociálnědemokratičtí odboroví funkcionáři, z nichž někteří zastávali čelné pozice v legálních proktorátních odborech.⁴¹⁶ Velký význam měli i někteří svobodní zednáři (zejména advokát dr. Karel Bondy), kteří výboru zprostředkovávali důležité kontakty s vysoce postavenými osobnostmi, mimo jiné s Nečasem a Eliášem.⁴¹⁷

Když Bléha zemřel a Patzak emigroval, hrál v PVVZ důležitou roli národní socialista, předseda sdružení československých profesorů prof. Čížek.⁴¹⁸ Dařilo se mu udržovat těsné kontakty s ON: projevovalo se to i ve dvojím členství některých prominentů.⁴¹⁹ Vedení PVVZ bylo zapojeno do práce různých specializovaných komisí, z nichž nejdůležitější byly komise

413/ *Věrní jsme zůstali*, str. 21.

414/ Tamtéž, str. 27nn. Toto označení bylo přijato na jedné schůzce 22. 10. 1939. Viz rozsudek Národního soudního tribunálu nad Tomášem a dalšími z 15. 3. 1943 (NA, ŘMS, mikrofilm, 6088/19).

415/ Srov. obžalovací spis vrchního říšského zástupce proti Jankovcovi a Hamplovi z 19. 9. 1944 (BDC).

416/ *Věrní jsme zůstali*, str. 27nn.; Kural, „Hlavní organizace nekomunistického odboje“, str. 26; Vrabc, „Petiční výbor ‚Věrní zůstaneme‘“, str. 24. Heydrich označil za hlavní elementy PVVZ bývalé národní socialisty a odboráře, zvláště zaměstnance pošt a drah, viz „Der tschechische Widerstand 1939–1941“, s doporučeným dopisem Heydrichovým Bormannovi z 11. 10. 1941 (cit. v: Amort, *Heydrichiáda*, str. 87nn.). Rozsudkem proti PVVZ byli například vždy po jednom společně odsouzeni funkcionáři železničních a poštovních odborů, docent vysoké školy obchodní, tajemník křesťanské organizace YMCA a redaktor jednoho železničářského časopisu (rozsudek nad A. Tomášem a spol. z 15. 3. 1943 – NA, ŘMS, mikrofilm, 6088/19).

417/ *Věrní jsme zůstali*, str. 31.

418/ Tamtéž, str. 21; Vrabc, „Petiční výbor ‚Věrní zůstaneme‘“, str. 23.

419/ *Věrní jsme zůstali*, str. 21nn., Čihák Benešovi z 16. 2. 1940 (PS 9, str. 320nn.).

politická, organizační a odborářská.⁴²⁰ Ačkoli ústředí PVVZ zahájilo svou odbojovou práci nejspíš ve stejné době jako ostatní zmíněné organizace,⁴²¹ postupovala výstavba jeho sítě pomaleji než v případě tajné armády. Vyplývá z toho jeho zprvu slabší pozice oproti ON a PÚ.⁴²²

Jak jsme už připomněli, mezi ON a PVVZ existovaly těsné kontakty. To však neznamená, že by mezi oběma organizacemi nebyly politické rozpory. Zejména lidé z PVVZ nedůvěřivě hleděli na mnoho generálů kvůli jejich vazbám na politickou pravici a „odmítali starý schematismus v generálské hierarchii“. Podle svědectví Veselého-Štainera PVVZ dokonce projevoval snahu ON ovlivňovat a podporoval začlenění generálů, ke kterým měl důvěru, do čelných orgánů ON.⁴²³

V říjnu nebo listopadu 1939 se podařilo navázat první kontakty i mezi pracovním výborem PÚ, utvořeným kolem 28. října 1939, a PVVZ. „Čížkova skupina“ údajně jevila stále silnější tendence přibližovat se okruhu kolem Šámala a svou vlastní politickou činnost zastavit. Ovšem po útěku a zatčení zúčastněných osob k definitivním ujednáním už nedošlo.⁴²⁴

Program

Pokud chtěly odbojové skupiny zmobilizovat české obyvatelstvo k boji proti německé okupační moci, musely svým přívržencům dát najevo, za co se zasazují. Kromě toho chtěly být dobře připraveny na porážku Německa,

420/ *Věrní jsme zůstali*, str. 27; Kural, „Hlavní organizace nekomunistického odboje“, str. 27n.

421/ Devátého května 1939 odeslalo československému exilu svou 7. podrobnou zprávu (PSm 9, str. 69nn.).

422/ Vrabec, „Petiční výbor ‚Věrní zůstaneme‘“, str. 24. Táborský, který odešel do emigrace, obdržel 17. října 1939 od PVVZ dopis, ve kterém stálo: „To, co při Tvém odchodu vězelo v samých počátcích, je nyní dokončeno a bude provedeno i na Slovensku a v ‚Sudetech‘.“ (BDS) Brněnský profesor Grňa začal ovšem s výstavbou skupin PVVZ na Moravě teprve v říjnu 1939 (Grňa, *Sedm roků na domácí frontě*, str. 35–40) a do dubna 1940 příliš nepokročil (tamtéž, str. 65n.).

423/ Veselý-Štainer, *Obrana národa*, nepub., str. 8n. Machát, „Vzpomínky na spolupráci s gen. Bílým“, str. 11, se rovněž zmiňuje o časných kontaktech mezi PVVZ a ON (viz pozn. 401).

424/ Rozsudek Národního soudního tribunálu ve věci Rašín a spol. ze 17. 12. 1941, str. 21 (BDC). K občasně spolupráci docházelo při práci na časopise *V boj*, viz Rajchl, „Očima ilegálního redaktora“, str. 80on.

kteřá jim připadala na dosah ruky.⁴²⁵ V neposlední řadě se programové otázky stávaly důležitým faktorem integrujícím či navzájem vymezujícím různé ilegální skupiny. Všechny české odbojové skupiny (na rozdíl od většiny slovenských) vznášely požadavek obnovení Československa.⁴²⁶

Politické ústředí

PÚ vzneslo požadavek, aby se všechny civilní odbojové skupiny podřizovaly jeho pokynům, a jejich aktivitu hodlalo koordinovat s činností vojenských skupin. Protektorátní vládu uznávalo v daném okamžiku jako nejlepší vládu z možných a NS jako výraz národní jednoty. Tento respekt se však netýkal Výboru NS. PÚ udržovalo stálý kontakt s vládou i s NS, ale i s velkými tělocvičnými svazy, Sokolem a Orlem, s odbory a dalšími organizacemi.⁴²⁷

PÚ pověřilo jednu studijní komisi, aby vypracovávala plány na dobu po válce. U jejího předsedy našlo Gestapo například „Předběžné znění zákona o státním občanství“, „Předběžné znění ústavy Československé republiky“ ve druhé redakci a další písemnosti.⁴²⁸

V návrzích těchto zákonů zdůrazňovalo PÚ více než ostatní odbojové skupiny kontinuitu s první republikou. Obnovena měla být stará demokratická práva a svobody. Představitelé PÚ chtěli ale také zestátnit doly a zbrojovky a provést novou pozemkovou reformu. Na přechodnou dobu půl nebo jednoho roku mělo „revolučně“ a „diktátorsky“, bez parlamentu, vládnout direktorium, vybavené silnou zákonodárnou a exekutivní mocí. Všechny zákony a všechna nařízení vydané do 13. března 1939 – tedy i taková nařízení z doby druhé republiky, jež omezovala občanské svobody – měly zůstat v platnosti. V této přechodné době měla být zrušena základní práva, především svoboda tisku a svoboda spolčování, i práva národnostních menšin. Především měli být tou dobou vyhnáni Němci, jejich půda a majetek konfiskovány. Předpokládalo se, že takto nabytými prostředky bude možno zapravit škody způsobené okupací a financovat

425/ Kural, „Hlavní organizace nekomunistického odboje“, str. 30.

426/ Kural, *Vlastenci proti okupaci*, str. 26–28.

427/ Dr. Luděk Kalvoda (krycí jméno Vladimíra Klecandy), „Poznámky k organizaci domácího odboje“ (říjen 1939, PKI 168, str. 5–20).

428/ Rozsudek Národního soudního tribunálu ve věci Rašín a spol. ze 17. 12. 1941, str. 29 (BDC).

sociální reformy. Opět měl existovat prezident, vláda a parlament, ale členové vlády a parlamentu měli být zpočátku jmenováni, nikoli voleni.⁴²⁹

„Mladší“, jež Gestapo označovalo jako „skupinu Drtina-Jína“, varovali kromě toho před obnovením „starého stranického systému“, protože veřejné mínění je proti němu.⁴³⁰ Kritizovali proto i složení Československého národního výboru v Paříži. V jednom poselství Benešovi se Drtina a Pešl vyjadřovali proti přijímání stranických politiků bývalé vládní koalice do Národního výboru a doporučovali zvolit muže mladší, minulostí nezatížené.⁴³¹ Moc „politické pětky“, která ovšem rovněž sestávala z politiků první republiky, zároveň doma oslabili tím, že do ní dosadili generálního tajemníka.⁴³² Beneš jejich požadavkům vyšel částečně vstříc, když jim 1. září poslal takovouto zprávu:

„Bude-li dojednáno s velmocemi utvoření provizorní vlády, bude to vláda úřednická – tj. budou z ní vyloučeny všechny elementy stranické a vše to, co z dřívějšího politického života v republice nyní není vhodné a možné. Bude to vláda provizorní, tj. funkce jejích členů a všech zde zodpovědných činitelů končí na hranicích osvobozené vlasti. Konečně to bude vláda vojensko-politická se silným vojenským vlivem.“⁴³³

Obrana národa

Rovněž pro ON bylo ideálem obnovení první republiky, nechtěla však do poválečné republiky přejímat její údajné nedostatky a chyby. Proto se i ona zasazovala za zestátnění nerostných surovin a podniků klíčového

429/ Kural, „Hlavní organizace nekomunistického odboje“, str. 30nn.; Jína, *Jak se rodil národní odboj*, nepub., str. 13. Němci neměli už dostat zpět československou státní příslušnost. Srov. návrhy zákonů, které gestapo našlo u předsedy studijní komise PÚ, jež jsou citovány v rozsudku Národního soudního tribunálu nad Rašínem a spol. ze 17. 12. 1941 (BDC). Zevrubněji jsou popsány v obžalovacím spise vrchního říšského zástupce k této kauze. Direktorium mělo vyhnat větší část německých obyvatel a povolit jim vzít si s sebou jen předměty osobní potřeby. Němce, kteří by v poválečné ČSR zůstali, chtěli z pohraničních oblastí „rozptýlené“ přesadit do vnitrozemí. Německé jazykové ostrůvky měly být odstraněny. Německé školy a vysoké školy měly být zavřeny, veškerý německý majetek převeden do vlastnictví československého státu, stejně jako majetek občanskoprávních korporací, v jejichž správním výboru zasedal Němec. Takto získané peníze měly být použity k reparacím za škody způsobené německou okupací (obžalovací spis z 25. 10. 1941 – BDC).

430/ Drtina, *Československo – můj osud*, sv. 1, str. 351.

431/ Klíma, *Druhý odboj*, str. 205. Podle Drtiny (*Československo – můj osud*, sv. 1, str. 351) je zvláště rozloženo jmenování Šrámka předsedou.

432/ Klíma, *Druhý odboj*, str. 225n. Srov. str. 260.

433/ Vzkaz do vlasti z 1. 9. 1939 (BDS).

průmyslu a za novou pozemkovou reformu.⁴³⁴ Počet stran se měl zmenšit, z politického života měli být vyloučeni kompromitovaní straničtí vůdci.⁴³⁵

Části německého obyvatelstva budoucí ČSR hodlala ON odejmout československé státní občanství, aby dostala do rukou nástroj k jejich vyhnání.⁴³⁶ Mimoto se však už tenkrát ozývaly hlasy ještě extrémnější, ještě šovinističtější, které požadovaly vyhnání všech Němců do 24 hodin po skončení války.⁴³⁷ Takovým hlasům poskytoval zvlášť široký prostor ilegální časopis *V boj*, jež ON financovala a silně ovlivňovala i redakčně. Právě v takovém duchu komentoval *V boj* Frankův proslov ze 4. června 1939, v němž Frank vypověděl boj české inteligenci. Jestliže Frank tvrdí, že rok 1918 se už nevrátí, pak má plnou pravdu, píše se v časopise, neboť „československý národ již nebude nikdy tak velkomyslný při řešení německé otázky na československém území jako v roce 1918“.⁴³⁸ V říjnu se v témže časopise pravilo, že příkladem bude přesídlování pobaltských Němců, ale vysídlovači lhůty budou ještě kratší než v Pobaltí.⁴³⁹

Obrana národa, vědoma si své síly a významu, pro sebe požadovala vůdčí postavení v celém národním odbojovém hnutí. Zdálo se, že perspektiva podřízení všech civilních skupin, i PÚ, jejímu vedení existuje, protože i Beneš v ní viděl faktor, který by mohl vyrovnávat politické protiklady uvnitř národního odboje.⁴⁴⁰

Desátého srpna proto generál Ingr prohlásil, že podle Benešova přesvědčení ON „přináleží převážný vliv“ a Beneš sám 23. srpna psal: „V okamžiku převzetí moci budou rozhodujícími činiteli vojáci.“⁴⁴¹

O den později vyslovil bývalý československý vyslanec v Istanbulu Jaromír Smutný názor, že nově vzniklé PÚ musí být propojeno s ON, že

434/ Kural, „Hlavní organizace nekomunistického odboje“, str. 32nn.

435/ Tamtéž.

436/ Kural, „Hlavní organizace nekomunistického odboje“, str. 32nn.

437/ Grňa, *Sedm roků na domácí frontě*, str. 41–44.

438/ *V boj*, č. 6 (AÚD KSČ, 77/73/1).

439/ *V boj*, č. 25 (AÚD KSČ, 77/73/8).

440/ Hutník (krycí jméno plukovníka Kudláčka) Svatoplukovi (krycí jméno generála Ingra) z 11. 8., 17. 10., 14. 11. 1939 (BDS). Viz též Veselý-Štainer, *Obrana národa*, nepub., str. 31.

441/ Svatopluk Hutníkovi z 10. 8. 1939 (BDS). Beneš Politickému ústředí z 23. 8. 1939 (PKL 16, str. 17n.). Generál Ingr, který byl jedním z organizátorů, řekl prý 6. dubna 1939 generálu Všetickovi, šéfovi moravského zemského vedení ON, že ON má za úkol zmocnit se na konci války moci, aby zabránila jednak oživení stranického systému, jednak komunistické revoluci. Srov. Všetickou výpověď před Národním soudním tribunálem (rozsudek Národního soudního tribunálu ve věci Všeticka a spol. z 27. 11. 1941, str. 12 – BDC).

možná je „jedině naprostá koordinace vojenského a politického hnutí, protože na domácí půdě nemá žádný civilista jak vidno dostatek autority k tomu, aby se postavil do čela odboje“, a že „jednotu odboje doma zaručí jenom armáda“.⁴⁴²

Jenže PÚ se vojenskému vedení nepodřídilo, naopak si dokonce stěžovalo na „pretoriánství“ ON.⁴⁴³ Sedmadvacátého listopadu 1939 se Beneš pokoušel urovnat tento spor takovouto kompromisní formulací:

„Nejde o podřízení jednoho druhému, nýbrž o trvalou a naprostou spolupráci v opravdové důvěře a v opravdové loajalitě; vojenský element má přitom zvlášť paralyzovat politicko-stranické rozpory a být sjednocujícím, koordinujícím faktorem, pojítkem celé akce.“⁴⁴⁴

PÚ se nevslovovalo jen proti podřízení tajné armádě (ON) po dobu odboje, kritizovalo i její poválečné plány nastolit vojenskou diktaturu.

Takové plány ovšem v každém případě existovaly, jak vyplývá například z výpovědi šéfa štábu ústředního velení ON, tedy jejího druhého nejvyššího funkcionáře, před německými vyšetřovacími orgány.⁴⁴⁵

Grňa vysvětluje tuto skutečnost tím, že funkcionáři ON byli přesvědčeni o dominanci odbojových organizací v poválečné době a sami sebe považovali mezi nimi za skupinu nejsilnější, diktaturu tedy chtěli nastolit nikoli jako vojáci, nýbrž jako odbojáři. V tomto mezidobí pak chtěli provést nejdůležitější reformy a vypracovat novou ústavu, aniž by jim v tom bránily strany.⁴⁴⁶ Typická vojenská diktatura s generálem v čele státu by to nepochybně nebyla, protože ON jako prezidenta uznávala Beneše. Ale aspoň na druhé nejvyšší pozici ve státě by ON zjevně ráda viděla některého generála, který měl také vést vojenský převrat.⁴⁴⁷

Petiční výbor Věrní zůstaneme

Výstavba PVVZ nebyla roku 1939 ještě tak daleko jako v případě PÚ a ON, nebylo tudíž ještě možné očekávat žádný jasný program. PVVZ odmítal staré strany ještě ostřeji než ON a PÚ. Jakákoli obnova starých koaličních

442/ Polák národnímu odbojovému hnutí z 24. 8. 1939 (PKL 16, str. 21nn.).

443/ Hutník Svatoplukovi ze 17. 10. 1939 (BDS).

444/ Svatopluk Hutníkovi z 27. 11. 1939 (BDS).

445/ Srov. obžalovací spis vrchního říš. zástupce proti Rašínovi a spol. ze 17. 12. 1941, str. 15n. (BDC).

446/ Grňa, *Sedm roků na domácí frontě*, str. 31–34.

447/ Veselý-Štainer, *Cestou národního odboje*, str. 48.

stran by podle jeho názoru po osvobození vedla k druhé revoluci.⁴⁴⁸ Na rozdíl od ON a PÚ hodlal PVVZ ponechat v platnosti jen několik málo zákonů vydaných za druhé republiky.

Postavení menšin chtěl PVVZ řešit tak, jak to dovolí výsledek války. Ve zkrácených řízeních měli být odsouzeni všichni, kdo se provinili proti národu nebo státu.⁴⁴⁹ Zpráva PVVZ z 24. července 1939 zdůrazňovala kontakty s „německými nespokojenci zde i v Říši“ a zmiňovala se o „válčišti ve vnitřním Německu“. V Protektorátu převládal názor, že „je třeba dosáhnout historických hranic, a teprve kdyby celek nebylo možno udržet – pak eventuální korektury, ale zásadně vzájemné. Na Slovensku možná větší. Zásada: Hospodářsky únosné, vojensky obranyschopné teritorium (nebude to okamžitě idyla), tj. takové, které by umožnilo samostatnost. Bude nadto třeba myslet na snížení počtu Němců, i když to nepůjde à la jižní Tyroly.“⁴⁵⁰ Ovšem i v PVVZ byla menšina, která pomyslela na úplné vyhnání.⁴⁵¹

Nárok na vedení celého odboje vznášel i PVVZ, stejně jako PÚ a ON. Budoval „koordinační centrum“, v němž měli být soustředěni vojáci, odboráři, učitelé, železničáři, zaměstnanci pošt, zástupci evangelických církví, příslušníci Sokola atd. V dotčené depeši z 24. července se praví:

„V koordinačním centru jsou jednotlivé skupiny zastoupeny důvěrníky (samozřejmě ne oficiálními funkcionáři), za nimiž stojí všechny jednotlivé sektory. Každý ve svém sektoru reprezentuje autoritu kolektivního centra.“

Následující věta je zjevně zaměřena proti snahám PÚ o sjednocení z téže doby:

„Koordinační ostatních skupin zachází dál – o některých stačí vědět, že si celou záležitost představují jako pouhou restituci toho, co bylo (jistým způsobem ‚se započtením let‘) – a nechápou, že nejde o restituci, nýbrž o revoluci.“

V této zprávě PVVZ se kromě toho hovoří o tom, že

„rozpoložení je radikální, jak sociálně, tak nacionálně. Upozorňujeme předem, že s tím bude nutno počítat – pokusy o obnovení někdejších koaličních

448/ Kural, *Vlastenci proti okupaci*, str. 17n.

449/ Depeše PVVZ č. 13 ze 6. 10. 1939 (VHA), cit. v: Kural, „Hlavní organizace nekomunistického odboje“, str. 38n.

450/ Depeše PVVZ č. 10/11 ze 24. 7. 1939 (VHA). Zde se pravděpodobně naráželo na předstívanou dohodu mezi Hitlerem a Mussolinim z 23. 6.

451/ Grňa, *Sedm roků na domácí frontě*, str. 41–44.

soustav by byly těžkou politickou a psychologickou chybou. Neboť obecně se požaduje a) náprava křivd, b) potrestání viníků, c) vyřazení všech dřívějších vůdců – s určitými výjimkami, které však nesmějí porušit zásadu.“ Výjimkou v tomto ohledu je podle PVVZ vlastně jen osoba Benešova. „Celkový posun doleva je nepochybný, jeho míra závisí také na věcech mezinárodních, tj. na tom, do jaké míry který stát přispěje k osvobozovacímu hnutí. Posun doleva je dán přirozeně tím, že nejde jen o boj proti Němcům, ale také proti mezinárodní reakci, jejíž oběti se Československo stalo.“⁴⁵² Tyto relativně neurčité formulace tu musíme citovat proto, že PVVZ podstatně ovlivnil program celého národního odboje.⁴⁵³

Německá otázka

Už v polovině dubna 1939 se jednomu odbojovému funkcionáři zdálo, že existuje „všeobecný požadavek zásadního snížení počtu“ Němců. Jiný informoval v květnu o volání po „odvetě“, „krvavé revoluci“, „odsunu většiny Němců“ a po „věšení“.⁴⁵⁴ Z diskuse v řadách Obrany národa a Politického ústředí vyplynulo několik stanovisek, jež se objevila ještě před vypuknutím války a jež po svém útěku v prosinci 1939 přivezl do Londýna prof. Vladimír Klecanda. První stanovisko si jednak kladlo za cíl co nejvíc redukovat v rámci republiky počet Němců, na druhé straně však vést hranice tak, aby neutrpěla obranyschopnost republiky. Ta je předmětem ‚pamětního spisu‘ prof. Zdeňka Pešky.⁴⁵⁵ Jako argumenty pro vysídlení sudetských Němců uvádí toto: Velká část se projevila jako „nespolehlivá“ a podílela se na rozbití Československa. Parlamentní systém ztratil nezbytnou flexibilitu a přizpůsobivost, protože menšina bylo nutno vyvažovat širokou českou koalicí. Svou omezeností, povýšenectvím a distancováním vůči Čechům se sudetští Němci, zejména jejich buržoazie, zřekli „své historické role pojítka a prostředníka mezi oběma kulturami a stala se z nich překážka česko-německého sblížení“. Německo vehnalo německé občany ČSR do situace, do níž by se nikdy nedostali, pokud by byli ponecháni sami sobě; Německo má proto morální závazek se o tyto osoby za

452/ Viz pozn. 450.

453/ Viz str. 266nn.

454/ Křen, *V emigraci*, str. 445.

455/ Peška, „Pamětní spis o výměně obyvatelstva“ (ze srpna 1939), v: *Češi a sudetoněmecká otázka 1939–1945*, dok. č. 6.

nového uspořádání postarat. Buď by mohli být odstraněni 1. všichni Němci, nebo 2. téměř všichni, tj. s výjimkou těch, kteří budou moci prokázat, že aktivně přispěli k zachování republiky, anebo 3. ti, kteří se podíleli na rozbití republiky. Při třetí alternativě by bylo možno vystěhovat všechny členy Henleinovy strany, tj. na 1,5 milionu osob. Tím by byl v dostatečné míře naplněn cíl – snížení počtu Němců a odstranění nespolehlivých elementů. Mnoho však prý hovoří pro 2. alternativu, jež by ušetřila jen asi půl milionu Němců. Bez nějaké dohody Evropa vystěhování 1,5 až 3 milionů Němců nepřipustí a Německo neuzavře příslušnou smlouvu. Proto musí být nucené vysídlení prosazeno na evropské či mírové konferenci a garantováno velmocemi nebo Společenstvím národů. Provedením bude pravděpodobně pověřena mezinárodní komise s účastí Československa a Německa. Vysídlení si budou smět vzít jen předměty osobní potřeby a odškodnit je musí Německo. Petiční výbor Věrní zůstaneme sice 6. října 1939 požadoval, aby se hranice obnovily metodou *fait accompli* a nečekalo se na mezinárodní „povolení“. Zároveň však je zapotřebí „rychle připravovat řešení menšinové otázky (podle toho, co dovolí výsledek války) a rychle zúčtovat se všemi, kdo se zradou provinili na národu a státu“.⁴⁵⁶

Poměr k Velké Británii, Francii a k Sovětskému svazu

K západním mocnostem se Beneš od mnichovské dohody stavěl skepticky. Zato pevně věřil tomu, že Sovětský svaz by svým závazkům dostal.⁴⁵⁷ Už tehdy si přál se Sovětským svazem společnou hranici.⁴⁵⁸ Přesto v listopadu 1938 národnědemokratickému poslanci Rašínovi napsal: „My i nadále Francii a Anglii budeme zase potřebovat.“⁴⁵⁹

Dvaadvacátého června 1939 psal odbojovým skupinám v Protektorátu, že západním mocnostem nezapomene nic z toho, co bylo. Hovořil v tom smyslu, že „je s Ruskem ve spojení a s jeho postupem srozuměn“. Situaci v USA hodnotil vzhledem k československé věci jako příznivou, v Anglii a Francii jako nepříznivou. Psal:

456/ Zpráva PVVZ č. 13 (exilu) ze 6. 10. 1939, v: *Češi a sudetoněmecká otázka 1939–1945*, dok. č. 11.

457/ Beneš, *Mnichovské dny*, str. 310nn. Srov. i Feierabend, *Ve vládě v exilu*, I, str. 116.

458/ Zápis Jaroslava Drábka o jeho rozhovoru s Benešem z 31. 1. 1939 (cit. v: Křen, Kural, „Ke stykům mezi československým odbojem a SSSR“, str. 440).

459/ Beneš, *Šest let exilu a druhé světové války*, str. 30.